

Ekspertīze

Eiropa ieviešanas ietekme uz Latvijas tautsaimniecību

Projekts *Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības administratīvās kapacitātes stiprināšana*

Iepirkums *Normatīvo aktu un politikas dokumentu ekspertīze „Sociālā un darba tirgus attīstība”* (identifikācijas numurs LBAS 2009/ESF – 15-7-23)

Uzņēmuma līgums par pakalpojuma sniegšanu Nr. 15-9-31

Astotais nodevums

Rīga, 2013. gada 28. marts

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis pētījums ir veidots ar Eiropas Savienības Eiropas Sociālā fonda finansiālu atbalstu.

Par saturu atbild Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība.

Saturs

Ievads	3
Kopsavilkums: ieguvumi un zaudējumi no eiro ieviešanas Latvijā un iespējamie riski	6
1. Eiropas monetārās integrācijas būtība un izpausmes	8
2. Monetārās integrācijas ietekme uz Latvijas ekonomiku	11
2.1. Fiksētais valūtas kurss	11
2.2. Ietekme uz maksājumu bilanci	15
2.3. Nauda kā norēķinu vienība	16
2.4. Inflācija un cenu stabilitāte	17
2.5. Aizdevumu procentu likmes	18
2.6. Politiskā integrācija un valsts suverenitātes ierobežojums	19
2.7. Fiskālā federalizācija un starptautiskā riska sadale	21
2.8. Līdzvērtīga attīstība (sākuma stāvoklis)	21
2.9. Valsts lieluma ietekme	22
2.10. Tirdzniecība	22
2.11. Eiropas monetārās savienības efektivitāte un dzīvotspēja	25
3. Eirozonas ekonomiskie rādītāji	28
4. Citu valstu piemēri	40
4.1. Austrija	40
4.2. Slovākija	41
4.3. Slovēnija	44
4.4. Igaunija	46
5. Euro ieviešanas procedūra	48
5. Ietekme uz arodbiedrību kustību	50
5.1. Iespēja ietekmēt algu politiku	50
5.2. Izmaiņas nodarbinātībā	51
5.3. Arodbiedrību darbības jomas sašaurināšanās	51
5.4. Sabiedrības noskaņojums pret arodbiedrībām	51
5.5. Arodbiedrību rīcība darbinieku interešu aizsardzībai	51

Ievads

Šis ziņojums ir uzņēmuma līguma par pakalpojuma sniegšanu Nr. 15-9-31, kas noslēgts starp Latvijas Brīvo arodbiedrību savienību no vienas puses un SIA EPC no otras puses 2011. gada 1. jūlijā **astotais nodevums**. Iepirkuma identifikācijas numurs: **LBAS 2009/ESF – 15-7-23**.

Iepirkuma priekšmets ir normatīvo aktu un politikas dokumentu ekspertīze *Sociālā un darba tirgus attīstība*, kas tiek veikta Eiropas Savienības Struktūrfondu 2007.-2013. gada plānošanas perioda pirmās darbības programmas *Cilvēkresursi un nodarbinātība* papildinājuma 1.5. prioritātes *Administratīvās kapacitātes stiprināšana*, 1.5.2. pasākuma *Cilvēkresursu kapacitātes stiprināšana*, 1.5.2.2. aktivitātes *Sociālo partneru, nevalstisko organizāciju un pašvaldību kapacitātes stiprināšana*, 1.5.2.2.1. apakšaktivitātes *Sociālo partneru administratīvās kapacitātes stiprināšana* projekta *Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības administratīvās kapacitātes stiprināšana* ietvaros.

Ekspertīzes mērķis ir noskaidrot eiro ieviešanas ietekmi uz Latvijas tautsaimniecību. Pašlaik publiskajā telpā galvenā diskusija notiek ap sadzīviskas eiro ietekmes vērtējumiem – vieglāk ceļot, skaistākas vai neglītākas naudas zīmes, cenu kāpums un inflācija eiro ieviešanas brīdī u.c. Par dziļāku analīzi liecina pārdomas par valsts tēla uzlabošanu, kļūstot par liela veidojuma sastāvdaļu, iespējām vieglāk piekļūt starptautiskajiem finanšu resursiem, iespēju līdzvērtīgi piedalīties lēmumu pieņemšanā „galvenajā” grupā, uzskatot eirozonas valstis par Eiropas Savienības kodolu.

Taču eiro ieviešanas ietekme ir jāvērtē pēc būtības un ilgtermiņā. Šādā vērtējumā ir divi galvenie aspekti:

- valūtas kursa sistēmas maiņas ietekme uz tautsaimniecību,
- apstākļi, kādos var pastāvēt monetārā savienība, un to ietekme uz tautsaimniecību.

Valūtas kursa sistēmas ir fiksēts (*fixed*) valūtas kurss, piesaistīts (*pegged*) valūtas kurss vai peldošs (*floating*) valūtas kurss. Katrai valūtas kursa sistēmai ir priekšrocības un trūkumi. Fiksēta valūtas kursa sistēmā (dažkārt to vienādo ar piesaistītu valūtas kursa sistēmu, bet tas nav viens un tas pats) valdība uztur nacionālās valūtas kursu nemainīgu pret kādu citu valūtu (parasti USD vai eiro) un nacionālās valūtas vērtību nosaka vai nu noteikta daudzuma zelta vērtībā, noteikta daudzuma citas valūtas vērtībā vai citu valūtu groza vērtībā. Centrālā banka pērk un pārdod nacionālo valūtu tikai pēc noteiktā kursa. Peldošā valūtas kursa režīmā valūtas kursu nosaka tirgus. Piesaistītā valūtas kursa sistēmā centrālā banka uztur valūtas kursu stingri noteiktās svārstību robežās pret citu izvēlētu valūtu vai valūtas grozu.

Monetārās savienībās valūtas kurss var būt fiksēts vai mainīgs. Eiropas monetārajā savienībā (eirozonā) ir noteikta fiksēta valūtas kursa sistēma. Latvijas nacionālā valūta vienmēr ir bijusi stingri piesaistīta – sākumā valūtas grozam, pēc iestāšanās Eiropas Savienībā – eiro.

Par apstākļiem, kādos var pastāvēt monetārā savienība, joprojām notiek karstas diskusijas. Visvairāk atšķiras viedoklis par to, vai monetārā savienība var pastāvēt bez politiskas savienības. Daļa monetāro jautājumu pētnieku uzskata, ka politiskā savienība nav obligāts monetārās savienības nosacījums, daļa – ka ir, taču neviens nešaubās, ka politiskā savienība stiprina monetāro savienību. Par citiem nosacījumiem lielas diskusijas nepastāv. Turklāt, arī tiem, kuri uzskata, ka monetārā savienība var pastāvēt bez politiskas savienības, nākas atzīt, ka nodrošināt pārējo nosacījumu izpildi bez politiskas savienības ir diezgan sarežģīti.

Citu monetārās savienības pastāvēšanas nosacījumu, priekšrocību un iespējamās negatīvās ietekmes formulējumiem parasti izmanto Roberta Mandela optimālas valūtas zonas teoriju. Arī eirozona tiek veidota atbilstoši šai teorijai (Robertu Mandelu dēvē par eiro tēvu). Eiro ieviešanas pozitīvās un negatīvās ietekmes formulējumi ir standartizēti un pāriet no vienas valsts uz otru gandrīz nemainīti.

Eirozona pastāv jau vairāk kā desmit gadus (kopš 1999. gada). Statistisko datu analīze liecina, ka lielākā daļa no paredzētajiem eirozonas ieguvumiem nav sasniegti. Eirozonas ekonomiskās attīstības rādītāji nav labāki ka ES kopumā, izņemot neredz daudz labākus ārējās tirdzniecības rādītājus

un nabadzības rādītājus. Gan spēcīgāko, gan vājāko ES valstu vidū jūtams uzlabojums no iestāšanās eirozonā nav konstatēts. Valstīs, kurās ir veikta dziļāka eiro ieviešanas analīze, konstatētie uzlabojumi ir saistīti ar gatavošanos darbībai eirozonā (centieniem izpildīt Māstrihtas konverģences kritērijus), nevis darbību eirozonā.

Protams, jāņem vērā, ka kopš 1999. gada, kad eirozona dibināta, un 2001. gada, kad dibinātājvalstīm pirmā pievienojās Grieķija, pasaules ekonomisko attīstību ir kropļojušas neveselīgas tendences – strauja ekonomikas finansializācija, finanšu burbuļa uzpūšanās un pasaules finanšu krīze, eiro krīze, taču, no otras puses, vienotās valūtas zonas izveidošanas mērķis bija izvairīties no finanšu un monetārajām krīzēm. Statistika liecina, ka eirozonas valstīm pilnībā izvairīties no finanšu krīzes nav izdevies, tieši otrādi, tās pašas ir kļuvušas par ekonomiskās spriedzes avotu, tomēr ES kopumā krīzes radītā lejupslīde ir izteiktāka kā eirozonas valstīs. Jāņem vērā arī, ka kopš 2001. gada eirozonai ir pievienojušās ekonomiski vājākas valstis.

Diemžēl, *Eurostat* neuzrāda datus pirms eirozonas izveidošanas, kas bagātinātu salīdzinājumu.

Kopumā var secināt:

- eirozonas attīstības rādītāji nav būtiski labāki kā ES vidēji, izņemot ārējās tirdzniecības un nabadzības riska rādītājus, kas eirozonā ir nedaudz labāki kā vidēji ES, EMS nozīme, vismaz pagaidām, vairāk kā desmit gadus pēc tās izveidošanas, ir pārvērtēta,
- eiro ieviešanas rezultātā samazinās valūtas risks un ārējās tirdzniecības izmaksas eirozonas robežās, bet tie paliek spēkā tirdzniecībā ar trešajām valstīm un ES valstīm ārpus eirozonas, pat ja darījumi notiek eiro valūtā; ieguvums ir atkarīgs no ārējās tirdzniecības struktūras;
- Ekonomiskās attīstības un sadarbības organizācijas (EASO, *OECD*) pētījumā ir atsauce uz analītiķu secinājumu, ka Centrālās un Austrumeiropas valstu (CAE) daļa ES ārējā tirdzniecībā samazinās, jo tā ir sasniegusi savu potenciālu, tāpēc ir šaubas, vai eiro ieviešanas pozitīvais efekts ārējās tirdzniecības darījumos CAE valstīs attaisnosies,
- statistiskie dati apstiprina viedokli, ka eirozonas izveidošanai ir vairāk politisks, nekā ekonomisks mērķis, kaut gan tās izveidošanas pamatošanai tiek lietoti galvenokārt ekonomiski argumenti,
- arī eiro ieviešanai Latvijā ir vairāk politiska, nekā ekonomiska nozīme,
- Latvijā lielākais politiskais ieguvums ir iekļaušanās monetārā savienībā, kas ir stingrāka kā valstu savienība uz vienkārša sadarbības līguma pamata, kā tas ir ES; no monetārās savienības ir grūtāk iziet (vai izraut), ja valstī mainītos politiskā orientācija,
- lielākais ekonomiskais ieguvums ir tas, ka eiro ieviešana ļauj mazā valstī iegūt funkcionējošu valūtu ar spēcīgu atbalstošo ekonomisko zonu, kas daudzkārt pārsniedz valsts ekonomikas lielumu un nodrošina lielāku valūtas stabilitāti,
- eiro ieviešana var samazināt valstī funkcionējošās valūtas nominālā reālā valūtas kursa svārstības,
- „sadzīves” ieguvumi (ērtība ceļošanā) nav noliedzami,
- lielākais risks ir nepareizi noteikts maiņas kurss eiro ieviešanas brīdī un monetārās politikas neatbilstība nesabalansētas ekonomikas specifiskajām vajadzībām – Latvijā (arī Slovākijā un citās CAE valstīs) ir šāda ekonomika, jo, lai gan augsmes temps ir augsts un taupības pasākumu un iekšējās devalvācijas rezultātā ir likvidēta nesaderība ārējās ekonomiskās darbības jomā, iekšzemē ir bezdarbs, zems iekšējais pieprasījums un saspringta sociālā situācija,
- fiksētā valūtas kursa sistēmas ieviešana Latvijā būtiskas izmaiņas neradīs, jo peldoša valūtas kursa iespējas, kaut gan līdz šim pieejamas, Latvijā nekad nav izmantotas,
- argumentācija par eirozonas priekšrocībām, kā arī pievienošanās procedūra ir standartizēta

- un noris līdzīgi, tiek izmantota citu valstu pieredze, process norit raiti un nerada problēmas,
- arī pēc eiro ieviešanas valsts attīstība lielā mērā ir atkarīga no nacionālās ekonomiskās politikas (ar to skaidrojama dažādība eirozonas valstu rīcībā krīzes ierobežošanai un seku likvidēšanai), taču tās instrumenti ir ierobežoti; Latvijā patstāvīga monetārā un ekonomiskā politika nekad nav bijusi, tāpēc ekonomiskās neatkarības zaudējums nav būtisks esošā stāvokļa pasliktinājums,
 - pēc eiro ieviešanas ekonomisko attīstību gan pozitīvi, gan negatīvi ietekmē iepriekšējā periodā, tai skaitā, Māstrihtas konverģences kritēriju ievērošanas laikā radītie priekšnosacījumi – finanšu un monetārās situācijas stabilizācija atbilstoši Māstrihtas kritērijiem ietekmē pozitīvi, bet skarbi taupības pasākumi, kas rada nesaderību starp ekonomisko un sociālo attīstību – negatīvi,
 - pēc eiro ieviešanas nominālā konverģence (tuvošanās eirozonas valstu vidējam līmenim) būs lēnāka, jo to kavēs finanšu ierobežojumi un prasība uzturēt zemu inflāciju, turklāt CAE valstīs, arī Latvijā, ārvalstu banku dominance ierobežo finanšu politikas izmantošanu investīciju plūsmu virzības regulēšanā,
 - CAE valstīs, kur dominē ārvalstu bankas (arī Latvijā), tās ir kanāli ekonomisko problēmu pārnesšanai no „mātes” valsts, turklāt ekonomisko problēmu izpausmes ārpus „mātes” valsts ir spēcīgākas un kaitējošākas,
 - eiro krīze mazās eirozonas valstīs skar vairāk kā lielās,
 - eiro ieviešana palielina valsts atvērtību ārējai ietekmei un samazina aizsardzību (tāds ir eiro ieviešanas mērķis), kas sekmē mazo valstu resursu „izsūkšanu”,
 - lai paaugstinātu eirozonas efektivitāti, turpināsies virzība uz dziļāku politisko integrāciju un darba tirgus liberalizāciju, kas Latvijai var draudēt ar lielāku migrāciju,
 - pēc eiro ieviešanas arodbiedrību loma nemazināsies, kaut gan arodbiedrībām būs jārēķinās ar kopējās monetārās politikas un ekonomiskās vadības ierobežojumiem,
 - iespējama centralizācijas tendenču pastiprināšanās arodbiedrību darbībā, nozaru kolektīvās līgumslēgšanas un darba samaksas normēšanas mēģinājumi ES līmenī (relatīvā izteiksmē, piemēram, nosakot minimālās algas normatīvu % no vidējās algas valstī, tādejādi saglabājot iespēju ievērot nacionālās valsts īpatnības),
 - arodbiedrību darbības centralizācija var palielināt nacionālo arodbiedrību nozīmi un atvieglot to darbību, tomēr jāņem vērā arodbiedrību spēja izmantot jaunās iespējas (Latvijā to var kavēt vāja sociālo partneru pārstāvniecība).

Ja neievēro suverenitātes ierobežojumu un pieņem, ka kopējās ekonomiskās politikas ietvaros valdība spēs īstenot valsts attīstībai labvēlīgu nacionālo ekonomisko politiku, Latvijai kā mazai valsti pievienošanās eirozonai ir izdevīgāka nekā pastāvēšana ārpus tās.

Ekspertīzi sagatavoja akad. Raita Karnīte, SIA EPC.

Kopsavilkums: ieguvumi un zaudējumi no eiro ieviešanas Latvijā un iespējamie riski

Ieguvumi

Ģeopolitiskie apsvērumi – augstāka globālā konkurētspēja lielākā vienībā.

Ieviesta valūta ar pasaules nozīmi – valūtas spēku garantē lielas ekonomiskās zonas kopējais ekonomiskais spēks.

Latvija zaudē mazas valsts identitāti.

Iegūta starptautiska cieņa pret eirozonas valsti.

Paaugstināti reitingi, pieejami finanšu tirgi (ne vienmēr, Grieķijas, Slovākijas piemērs).

Samazināts valūtas svārstību risks (iespējams arī ārpus eirozonas).

Nav zaudējumu no valūtas maiņas (banku darījumi).

Iekļaušanās eirozonas kopējā aizsardzības mehānismā – iespējami aizdevumi krīzes gadījumā.

Investīcijas, ārējās tirdzniecības palielinājums (var būt un var nebūt).

Ērtība darījumos – individuālos un uzņēmējdarbības (skar apmēram 40% ārējās tirdzniecības darījumu).

„Sadzīves” ieguvumi – ērtība ceļojot.

Zaudējumi

Augsts valsts ekonomiskās un politiskās suverenitātes zaudēšanas risks.

Zaudē monetāro politiku kā tautsaimniecības stimulēšanas līdzekli:

- a) nekad nav pilnvērtīgi lietota, visticamāk netiks lietota,
- b) ierobežotas iespējas atvērtā ekonomikā,
- c) eiro vairāk kā lats tiek lietots kā stimulēšanas un aizsardzības līdzeklis pret pasauli,
- d) galvenais tirgus ES valstīs.

Valūtas kursa svārstību risks kopējs – nav atkarīgs no Latvijas ekonomiskās politikas (zaudējumu mīkstina jau esošā stingrā piesaiste eiro).

Valūtas risks paliek ar nozīmīgiem tirdzniecības partneriem ārpus ES un eirozonas - Latvijā tādas valstis ir Krievija, Lietuva, Zviedrija, Norvēģija, Dānija, Apvienotā Karaliste.

Kopējās monetārās politikas un ekonomiskās vadības saistības un to izpilde *versus* prasības pret valstīm:

- a) stingra makroekonomiskā disciplīna - tautsaimniecība vēl nav harmoniska, to harmonisku var izveidot tikai caur disproporcijām,
- b) ekonomiskās un sociālās attīstības neatbilstība,
- c) no ārpusē diktēta ekonomiskā politika,
- d) makroekonomiskā uzraudzība – pat ja būs tikai šķietamība, ka valsts nepilda saistības – sankcijas.

Pretrunas – sociālās garantijas un spēja tās pildīt (ilgtermiņā nav izslēgtas sankcijas).

Finansiālā līdzdalība – garantijas apjoms (iemaksas stabilizācijas mehānismā).

Solidaritāte ar krīzes skartām valstīm.

Attiecības ar lielākiem tirgus partneriem – Latvijā zviedru bankas – ko darīs Zviedrija.

Bažas, regulējami jautājumi

Cik „pareizs” ir maiņas kurss pievienošanās brīdī? Pat ja valūtas pārņemšana notiek pēc esošā kursa, tas var izrādīties neatbilstošs valsts tautsaimniecībai – pārāk augsts kurss pazemina

konkurētspēju, kursa pazemināšana vienīgā iespējamā veidā - ar iekšējo devalvāciju - rada smagas sociālās sekas.

Kādu ietekmi atstās nevienlīdzīgi attīstītu valstu integrācija vienotā monetārā un ekonomiskā politikā?

Kā notiks cenu un algu izlīdzināšanās – inflācija ilgtermiņā?

Kā saskaņot eirozonas stabilitātes prasību izpildi ar nepieciešamību atdot parādu – uz sociālo izmaksu rēķina?

Kā tiks mazināta sociālā spriedze, emigrācija?

Kā Latvijas ekonomiku iespaidos eiro drukāšana, valūtas devalvācija?

Kādu iespaidu radīs patreiz notiekošais process, ka pieaug kredīti latos – bankas to stimulē – eirolikmes paaugstinās, latu likmes pazeminās, un kāpēc tas notiek (latos 1,3 miljardi, eiro – 8,68 miljardi)?

Kādu iespaidu atstās tas, ka valsts vērtspapīri ir USD (USD /eiro attiecība)?

Procesa vadība – vai valdība gribēs un spēs aizstāvēt sabiedrības intereses?

Atbildes uz izvirzītajiem jautājumiem būs atkarīgas no Latvijas ekonomiskās politikas un valdības rīcības jautājumos akcentētajos aspektos, jo vienmēr ir vairāki ceļi, kā mīkstināt vai likvidēt nevēlamu parādību sekas. Esošajos valsts stratēģiskajos dokumentos, kas ietver septiņu gadu periodu pēc eiro ieviešanas, tie nav analizēti un risinājumi nav piedāvāti.

Eiro ieviešanas laiks

Atlikšanas plusi

Skaidrība par eirozonu.

Mazāks parāds, vieglāk izpildīt stabilitātes prasības.

Iespēja lietot valūtu ekonomikas stimulēšanai – neizmanto.

Spēcīgāka ekonomika labāks maiņas kurss pievienošanās brīdī – nav zināms, vai tiks izmantots.

Algu atšķirības mazākas – mazāka inflācija – algu paaugstināšana nenotiks tik ātri.

Uzņēmēji un ekonomisti pret eiro ieviešanu – motivācija neskaidra, atbalsts palielinās.

Atlikšanas mīnusi

Arguments – ja ne eiro, tad rublis – nenopietns, tomēr ģeopolitiskais risks aug.

Nav stratēģijas pastāvēšanai ārpus eirozonas.

Lats jau tagad ir stingri piesiets eiro un vienmēr ir bijis piesiets lielām valūtām (bet to ne visi zina).

Nav cerību uz drīzu situācijas uzlabojumu Eiropā.

Labs darbs, kas padarīts.

Pēc eiro ieviešanas nav jāuztur Māstrihtas kritēriji tik stingri, nav nepieciešama ilgstoša ekonomikas badināšana.

Iespējamās neoficiālas sankcijas ES valstu tirgū.

1. Eiropas monetārās integrācijas būtība un izpausmes

Eiropas monetārās savienības ((EMS, eirozonas) pirmsākums ir 11 valstis, kas vienlaicīgi ieviesa jaunu valūtu – eiro, un piekrita vienotai monetārai politikai, atsakoties no nacionālajām valūtām un nacionālās valūtas politikas. 2001. gadā eirozonai pievienojās Grieķija, 2007. gadā Slovēnija pirmā no Centrālās un Austrumeiropas (CAE) valstīm ieviesa eiro, 2008. gadā eirozonai pievienojās vēl divas „jaunās” ES dalībvalstis – Kipra un Malta, 2009. gadā tām sekoja Slovākija, bet 2011. gadā - Igaunija.

Eiro ieviešana 1999. gadā ir posms lielākā procesā, kura sākums ir Eiropas Savienības priekšteča – Eiropas ogļu un tērauda kopienas izveidošana, kam sekoja Kopienas paplašināšana, vienotā tirgus koncepcijas īstenošana, Eiropas Savienības kā būtiski integrētu valstu kopuma nostiprināšana Lisabonas līgumā. Procesa rezultāts analītiķu vērtējumā ir integrēta Eiropas ekonomika, kam sekotu politiska integrācija un Eiropas Savienoto valstu izveidošana, lai kāds nosaukums būtu izvēlēts jaunradītā ekonomiskā un politiskā veidojuma apzīmēšanai.

Monetārā savienība ir vienotas valsts nostiprināšanas instruments, taču ietekme ir abpusēja, jo monetāro savienību savukārt spēcina vienota valsts. Ņemot vērā, ka monetārā savienība sasaista iepriekš neatkarīgu valstu ekonomikas vienā veselumā, izstāšanās no monetārās savienības rada būtisku ietekmi uz valsts tālāko attīstību.

Eiropas monetārās savienības teorētiskā bāze radās ārpus Eiropas, bet nodoms izveidot šādu sistēmu tika pasludināta Hāgas samītā 1969. gadā. EMS izveidošanu paātrināja 1944. gadā radītās Bretonvudas sistēmas¹ sagrāve 1971. gadā. Bretonvudas sistēma iedibināja ASV dolāra zelta standartu un pārējās no sistēmā iekļautajām 44 valstīm brīvprātīgi pielāgoja savas valūtas ASV dolāram, tādējādi radot vienas „pasaules valūtas” sistēmu. Arī Eiropas valstis bija integrētas ap USD, taču pēc tā zelta standarta atcelšanas, USD izmantošana par valūtas bāzi zaudēja jēgu. Bretonvudas sistēmas sagrāves rezultātā izveidojās multipolāra pasaules valūtu sistēma, kas robežojās ar valūtu haosu un radīja lielu nestabilitāti, bet eiro ieviešana (EMS izveidošana) to sašaurināja līdz divpolāru savstarpēji konkurējošu „pasaules valūtu” sistēmai.

EMS ideja pamatojas optimālas valūtas zonas teorijā, ko 1961. gadā, domājot tieši par Eiropas valstu ciešāku integrāciju, definēja Roberts Mandels (*Robert Mundell*). 1999. gada Nobela prēmijas laureātu, „piedāvājuma ekonomikas”² arhitektu Robertu Mandelu uzskata par „eiro tēvu”.

No 1964. gada līdz 1978. gadam Mandels piedalījās Belladžio-Prinketonas pētījumu grupas (*Bellagio-Princeton Study Group*, ko organizēja *Fritz Machlup*, *Robert Triffin* un *William Fellner*) darbā, kuras uzdevums bija veikt Starptautisko valūtas reformu. Šī grupa ieteica četras galvenās starptautiskās valūtas sistēmas sastāvdaļas: zelta standarts, peldošs valūtas kurss, jauna starptautiskās rezerves institūcija, Pasaules centrālā banka. Pamatojoties uz darba grupas priekšlikumiem, 1966. gadā tika izsludināta petīcija, kas aicināja vispārināt peldoša valūtas kursa ieviešanu fiksēta valūtas kursa vietā. Starptautiskās valūtas sistēmas un tās reformas mērķis bija ieviest pasaules ekonomikas stabilizācijas mehānismu.

Iespējams, sakarā ar darbību šajā grupā ekonomiskajā literatūrā izskan pārmetums, ka Mandela darbība ir sekmējusi Bretonvudas sistēmas sagraušanu, kā arī uzskats, ka Bretonvudas sistēmas sagraušana ir veicinājusi EMS izveidošanu. Tomēr Mandels atzīst, ka nav piekritis 1966. gada petīcijas aicinājumam. Viņš uzskata, ka EMS izveidošanu sekmēja bezatbildīgā ASV monetārā

¹ Bretonvudā (*Bretton Woods*) 1944. gada jūlijā pieņemtā monetārā sistēma, kas dalībvalstu valūtas piesaistīja ASV dolāram. Dolāra vērtība bija 35 dolāri par vienu unci zelta. Valūtas kursus šajā sistēmā noteica ar vienpusējiem lēmumiem. Monetārā sistēma sabruka 1971. gadā, kad valūtu vairs nepiesaisīja zeltam. Bretonvudas vienošanās arī nodibināja Pasaules Banku un Starptautisko Valūtas fondu, SVF.

² “Piedāvājuma ekonomika” ir makroekonomiskās domāšanas skola, kas uzskata, ka ekonomisko augsmi vislabāk var nodrošināt, mazinot šķēršļus preču un pakalpojumu ražošanai (piedāvājuma radīšanai), piemēram, mazinot ienākumu nodokli un kapitāla nodokli, mazinot likumos ierobežojumus un aprgrūtinājumus un tādējādi palielinot ražotāju elastību. Saskaņā ar šo teoriju, stimulējot ražošanu, iegūs patērētāji, jo, palielinoties piedāvājumam, cenas pazemināsies.

politika, drukājot pasaules rezerves naudu, ko sekmēja peldošā valūtas kursa ieviešana, lielāka nepieciešamība pēc valūtas rezervēm un pieprasījums pēc USD kā vienīgās „pasaules” valūtas. Citiem vārdiem, EMS radās kā aizsargmehānisms pret ASV monetārās politikas radīto inflācijas kāpumu USD ietekmes zonā, un iespējams, tā nebūs vienīgā reģionālā vienotās valūtas zona (ir zināmi mēģinājumi iedibināt Āzijas valstu vienotās valūtas zonu).

Par savu darbību eirozonas veidošanā Mandels raksta (Mundell, 1997), ka viņš jau pirms 1961. gada raksta iznākšanas, vēl darbojoties *Bologna Center* ir piekritis Lionelam Robinsam (*Lionel Robbins*), kurš atzina, ka Eiropas vienotā valūta ir dzīvotspējīga un vēlama. 1965. gadā, kad ideja par Eiropas vienoto valūtu vēl īsti nebija izveidojusies, Mandels uzrakstīja grāmatu, kurā analizēja trīs valūtas zonas – dolāra zonu, sterliņu zonu un Eiropas valūtas zonu. 1960-o gadu beigās interese par Eiropas vienoto valūtu pieauga. 1969. gadā Mandels Ņujorkā publicēja rakstu, kurā izteica savu priekšlikumu par Eiropas vienoto valūtu, kuru viņš nosauca par *eiropa*. 1970. gadā Mandels sniedza ziņojumu par Eiropas vienoto valūtu starptautiskā konferencē Madridē. Viņu uzaicināja darbā Briselē, lai, pamatojoties uz viņa teorētiskajām nostādnēm, izstrādātu projektu par alternatīvu Eiropas valūtu. Mandels pētījis arī optimālas valūtas zonas izveidošanu Āfrikā.

Kopš 1961. gada publikācijas, Mandela optimālas valūtas zonas teorija ir nepārtraukti pilnveidota.

Mandela optimālas valūtas zonas teorija nosaka, ka vienotai valūtai (vienotām valūtām) jādarbojas zonā, kas viscaur ir pietiekami vienvēidīga (homogēna), lai nodrošinātu stabilu valūtas pamatu. Pretējā gadījumā radīsies grūtības apmierināt prasības pēc lielākiem naudas pārskaitījumiem no centrālās pārvaldes uz apakšjomām, lai izlīdzinātu reģionālās atšķirības.

Laikam ritot, mainījusies gan optimālas valūtas zonas definīcija, gan paša Roberta Mandela uzskati par stabilas valūtas zonas nodrošināšanai nepieciešamajiem apstākļiem, kas rosina daudzus pētniekus pat apšaubīt Mandela teorijas pamatotību.

Piemēram, monetārās un finanšu sistēmas vēstures pētnieks, Rutgeras (*Rutgers*) universitātes profesors Mišels Davids Bordo (*Michael David Bordo*) (Bordo, 2004) definē monetāro savienību kā tādu, kurā kopējā valūta (spēcīga sava vai ārvalstu valūta) un banku norēķinu nauda (iekšējā nauda) pēc paritātes principiem ir pieņemta un darbojas visā savienībā. Mūsdienās (rakstīts 2004. gadā) monetārā savienība ietver arī kopēju monetāro vadības institūciju vai centrālo banku.

Latvijas Universitātes profesore Margarita Dunska ziņojumā par Eiropas Savienības ekonomikas attīstības stratēģiju (Dunska, 2012) min Kavaji 1987. gadā sniegto definīciju, ka optimāla valūtas zona ir optimāla ģeogrāfiska teritorija, kurā kā galvenais maksājuma līdzeklis ir kopēja valūta vai dažādas valūtas, kuru kursi ir nemainīgi piesaistīti viens otram un ir brīvi konvertējami, bet var svārstīties attiecībā pret pārējām pasaules valūtām, kuras neietilpst valūtas zonā.

Dunska nosauc optimālas valūtas zonas pastāvēšanas kritērijus (balstoties uz Mandela teoriju):

- valstīs jābūt vienādai monetārai politikai vai vienai monetārai politikai,
- valstu industriālajai struktūrai vai ekonomikas nozaru struktūrai ir jābūt identiskai vai ļoti līdzīgai,
- ekonomikas atvērtības pakāpei ir jābūt augstai: jārada iespēju plašiem ekonomiskiem sakariem starp valstīm, īpaši tirdzniecības attiecību veidā,
- darbaspēka mobilitātei jābūt augstai,
- cenu un algu elastībai ir jābūt augstai,
- valstīm jābūt fiskāli integrētām.

Mandels uzskata, ka ideāla optimālās valūtas zona ir pasaule, un pasaules valūta ir starptautiskās valūtas sistēmas teorētiskais optimums.

Ilgāku laiku pastāvējušas stabilas valstis parasti tiek uzskatītas par ideālām valūtas zonām, jo tām ir tieksme aptuveni līdzināties (tās ir homogēnas) un tām ir visi ekonomiskās politikas līdzekļi.

Eirozona ir starpvalstu monetāra savienība, kas atšķiras no monetāras savienības vienas valsts ietvaros (iekšēja monetārā savienība). Bordo min ASV, Vāciju, Kanādu, Itāliju kā iekšējas monetārās savienības piemērus un pagātnē esošo Skandināvijas valstu monetāro savienību un Latīņamerikas valstu monetāro savienību kā starpvalstu monetārās integrācijas piemērus. Bordo pētījumi pierāda, ka iekšzemes un starpvalstu monetāro savienību sekmība atšķiras. Atšķirību cēlonis ir politiskā griba integrēties un ekonomiskās integrācijas dziļums.

Iekšējās monetārās integrācijas mērķis vienmēr ir bijis vienotas valsts izveidošana un nostiprināšana. Esošie starpvalstu valūtas savienību piemēri (Bordo min starpvalstu monetārās savienības, kas izveidotas pirms 1914. gada), pierādīja, ka tās nebija noturīgas un Pirmā pasaules kara laikā izjuka. No tā autors secina, ka Eiropas monetārās savienības panākums ir atkarīgs no tā, cik tāl tā līdzināsies iekšējai, nevis starpvalstu monetārai savienībai.

2. Monetārās integrācijas ietekme uz Latvijas ekonomiku

Šajā sadaļā meklēta atbilde uz jautājumu – kā iekļaušanās vienotajā valūtas zonā ietekmē nacionālo valstu un konkrēti – Latvijas tautsaimniecību, un, caur ietekmi uz tautsaimniecību, sabiedrības attīstību.

Valsts gatavību dalībai EMS pamatā tiek vērtēta pēc ES dalībvalstu 1992. gadā Māstrihtā noslēgtajā līgumā noteikto iestāšanās EMS konverģences kritēriju izpildes, kas nosaka, ka³:

- valsts budžeta deficīts nedrīkst pārsniegt 3% no iekšzemes kopprodukta;
- valdības kopējais parāds nedrīkst pārsniegt 60% no iekšzemes kopprodukta;
- ilgtermiņa procentu likmes - parasti valdības 10 gadu vērtspapīru procentu likmes - nedrīkst vairāk kā par 2 procentu punktiem pārsniegt triju ES valstu ar viszemāko inflāciju ilgtermiņa procentu likmju vidējo rādītāju;
- inflācijas līmenis nedrīkst vairāk kā par 1,5 procentu punktiem pārsniegt triju ES dalībvalstu ar viszemāko inflāciju vidējo rādītāju;
- valstī ir nodrošināta valūtas kursa stabilitāte attiecībā pret eiro, proti, iekļaujoties Valūtas kursa mehānismā II (VKM II), *ERM II*), divu gadu laikā pirms pievienošanās EMS nacionālās valūtas svārstības attiecībā pret eiro nedrīkst pārsniegt +/-15%.

Tie ir formālie atbilstības kritēriji, kas noteikti EMS stabilitātes interesēs. Nacionālo interešu ievērošanai eiro ieviešanas ietekme ir jāvērtē pēc būtības un ilgtermiņā. Šādā vērtējumā svarīgi ir divi galvenie aspekti:

- valūtas kursa sistēmas maiņas ietekme uz tautsaimniecību,
- apstākļi, kādos var pastāvēt monetārā savienība, un to ietekme uz tautsaimniecību.

2.1. Fiksētais valūtas kurss

Fiksēts valūtas kurss ir EMS pamats un būtiskākais tās ietekmes apstāklis. Valūtas kursu uzskata par spēcīgu ekonomikas stabilizācijas līdzekli, bet ne vienīgo. Mandels raksta, ka stabilizācijas mērķi var būt cenu līmenis (preču standarts), naudas piedāvājums (monetārais standarts), valūtas kurss (ārvalstu valūtas standarts), zelta cena (zelta standarts) un algu pārmaiņa (algu standarts) (Mundell, 1997).

Fiksēta valūtas kursa ietekme var būt divos aspektos:

- nacionālās monetārās politikas nozīmības zaudējums,
- fiksēta valūtas kursa un ar to saistīto citu kopējās monetārās politikas normatīvu atbilstība konkrētās tautsaimniecības vajadzībām.

Ekonomikas teorijā skaidro, ka gan peldošam, gan fiksētam valūtas kursam ir priekšrocības un trūkumi, tāpēc izcilu ekonomikas teorētiķu vidū ir abu valūtas kursu sistēmu aizstāvji un kritiķi. Tomēr ir atzīts, ka valūtas kursa režīmam ir jābūt piemērotam konkrētās valsts tautsaimniecības un ekonomiskās politikas vajadzībām.

Peldoša valūtas kursa teorētiķi bija britu ekonomists, 1977. gada Nobela prēmijas laureāts Džeimss Mīds (*James Meade*, 1907 - 1995) Londonas Ekonomikas skolā; Nobela prēmijas laureāts Miltons Frīdmans (*Milton Friedman*, 1912 - 2006) Čikāgas universitātē; *Harry Johnson*, *Gottfries Haberler*, *Fritz Machlup*, *Lloyd Metzeler*, *Arnold Harberger* un citi (teorētiķu uzskaitījumi un uzskatu analīze no (Mundell, 1997).

Peldoša valūtas kursa lielākais trūkums ir valūtas risks, kas apgrūtina brīvu tirdzniecību. Peldoša valūtas kursa priekšrocības:

³ LR Finanšu ministrijas mājaslapa.

- tas paaugstina lēmumu pieņemšanas brīvības pakāpi un tādejādi ir labs mehānisms, ar kura palīdzību var īstermiņā stabilizēt ekonomiku, atbildot uz iekšzemē vai ārējās pasaules radītām ekonomiskām problēmām (ekonomiskiem šokiem),
- automātiski stabilizē ārējās tirdzniecības bilanci - ja ir tirdzniecības deficīts, pieprasījums pēc ārvalstu valūtas pieaug, pieprasījums ceļ ārvalstu valūtas cenu pret vietējo valūtu, ārvalstu preces tirgum kļūst nepiemērotas un tirdzniecības deficīts samazinās,
- ar tā palīdzību var labāk panākt maksājumu bilances līdzsvaru, saglabājot iespēju īstenot iecerēto valsts makroekonomisko politiku un valsts attīstības mērķus (Mīds),
- ļauj mīkstināt vai pat izvairīties no citu valstu biznesa ciklu (ekonomisko krīžu) ietekmes,
- nav speciāli jāuzrauga valūtas kursa svārstības un tirdzniecību (Frīdmans),
- devalvācija dod iespēju izmantot manipulāciju ar reālo algu gadījumos, kad monetārās un algas situācijas neatbilstība draud ar bezdarba palielināšanu (Mīds, Frīdmans).

Peldoša valūtas kursa nepilnības:

- efektivitāte ir saistīta ar valūtas pavairošanu (devalvāciju) un „naudas ilūzijas” radīšanu⁴, kam seko cenu un inflācijas palielināšana, taču tā var radīt inflācijas spirāli (Mandels: pirmā devalvācija uz inflāciju iespaidu gandrīz neatstāj, otrā rada stimulu kāpināt algas, trešā rosina inflācijas kompensāciju ieviešanu),
- palielina ārējo rezervju nozīmi, kas, piemēram, veicināja pieprasījumu pēc USD un inflācijas kāpumu ASV,
- ASV un Kanādas piemērs liecina, ka Kanādas valūtas peldošais kurss nepasargāja valsti no ASV biznesa cikla ietekmes,
- teorētiski paaugstinot valūtas maiņas vērtību var mazināt algu kāpumu biznesa cikla augšupejas fāzē (pirmskrīzes periodā), bet prakse to nepierāda,
- devalvācijai parasti ir īstermiņa ietekme.

Fiksētā valūtas kursa piekritēji bija klasiķi Irvins Fišers (*Irving Fisher*) un Džons Meinards Keinss (*John Maynard Keynes*), kuri iebilda pret mainīgu valūtas kursu starp valstīm ar nekonvertējamām valūtām) un mūsdienu ekonomisti *Lords Robbins, Sers Roy Harrod, Jaques Rueff, Edward Bernstein, Robert Triffin, Otmar Emmiger, Rinaldo Ossola, Charles Kindleberger, Quido Carli, Robert Rossa*, bet daži no viņiem savus uzskatus ir mainījuši. Fiksēta valūtas kursa sistēmā valūtas vērtība ir stingri noteikta pret zelta standartu vai citas valsts valūtu vai kādu citu standartu, kas nozīmē, ka valūtas emisija nav brīva, bet var notikt tikai tādās robežās, lai saglabātos fiksētā valūtas vērtības attiecība pret tās standartu. Emisijas robežas nosaka maksājumu bilances saldo.

Fiksēto maiņas kursu valdība uztur ar naudas piedāvājuma palīdzību. Naudas piedāvājumu pamatā rada ar naudas emisiju stingri atbilstoši naudas segumam (iekšzemes kopprodukta izmaiņām un izmaiņām ārējā ekonomiskā darbībā). Īslaicīgai kursa stabilizācijai izmanto intervenci valūtu tirgū, pērkot vai pārdodot valūtu atklātā tirgū, tāpēc valdība uztur ārvalstu valūtas rezerves. Ja valūtas kurss noslīd zem vēlamā kursa, valdība pērk savu valūtu tirgū, izmantojot ārvalstu valūtu rezerves, tādejādi paaugstinot pieprasījumu un paceļot cenu. Ja valūtas kurss pārsniedz vēlamo kursu, valdība pārdod valūtu tirgū, palielinot piedāvājumu un pazeminot cenu. Retāk (parasti, ja ir valdības monopols uz valūtas maiņu, piemēram Ķīnā) fiksēta valūtas kursa uzturēšanai lieto paņēmienu, ka tirdzniecību ar valūtu pēc jebkura cita kursa aizliedz. To ir grūti īstenot, un parasti aizliegums sekmē nelegāla valūtas tirgus izveidošanos.

Ir atšķirība starp fiksētu valūtas kursu un piesaistītu valūtas kursu. Fiksēts valūtas kurss nozīmē, ka naudas piedāvājumu var palielināt vai samazināt tikai atbilstoši maksājumu bilances pārpalikumam vai deficītam. Naudas piedāvājums palielinās tikai tad, ja ir maksājuma bilances pārpalikums,

⁴ „Naudas ilūzija” ir Irvinga Fišera (*Irving Fisher*) radīts un Džona Meinarda Keinsa (*John Maynard Keynes*) popularizēts termins, kas raksturo tendenci, ka cilvēki domā par naudu nominālā vērtībā, nevis tās reālās pirktpējas vērtībā.

izņemot lielas valstis, kuras var veidot lielākas savas valūtas rezerves, lai finansētu citu valstu valūtas rezerves. Piesaistīts valūtas kurss pieļauj, ka ar monetārās politikas palīdzību, palielinot naudas piedāvājumu, finansē valsts budžeta deficītu vai inflāciju.

Fiksētā valūtas kursa priekšrocības:

- vienkāršo starptautisko uzņēmējdarbību,
- labāk un kā peldošais valūtas kurss sekmē tautsaimniecības stabilizāciju,
- ietekme ir ilgtermiņa,
- lielāka noturība pret inflāciju, ja peldošā kursa gadījumā devalvācijai neseko pienācīgas stabilizācijas procedūras,
- ekonomiskās politikas izstrādāšanas izmaksu ekonomija – ja maza valsts fiksē savu valūtu pret kādas lielas valsts valūtu, tās faktiski pieņem valūtas standarta makroekonomisko politiku (tai skaitā budžeta disciplīnas nosacījumus).

Papildus priekšrocības dod darbība monetārajā savienībā:

- labāka ekonomisko šoku mīkstināšana – jo vairāk valstu ietilpst monetārajā savienībā, jo mazāka ir katras valsts daļa šoka uztverē,
- vieglāka informācijas aprīte un ērta lietošana,
- jo vairāk valstu ir pieņēmušas fiksēto valūtas kursu un iekļāvušās monetārajā savienībā, jo lielāka tās efektivitāte.

Fiksētais valūtas kurss nodrošina monetārās politikas pārredzamību, ko uzskata par drošas monetārās sistēmas svarīgāko elementu.

Mandels min trīs apstākļus saistībā ar monetārās politikas izmantošanu, kad vienotā valūtas zona (monetārā savienība) neder (Mundell, 1997):

- 1) ja valsts vēlas izmantot valūtas kursu kā nodarbinātības politikas instrumentu lai paaugstinātu vai pazeminātu algas,
- 2) ja valsts vēlas izmantot valūtas kursu kā konkurences instrumentu, lai piesaistītu darbaspēku no kaimiņvalstīm,
- 3) ja liela valsts nevēlas, lai nedraudzīga maza kaimiņvalsts iegūst mēroga priekšrocības no lielākas valūtas zonas, vai, ja liela valsts baidās, ka citas valūtas ieviešana apgrūtinās nacionālo makroekonomisko politiku.

Fiksēta valūtas kursa sistēma un, vēl vairāk, monetārā savienība:

- iedibina automātisku monetārās un fiskālās disciplīnas mehānismu,
- pieprasa ievērot cenu stabilitāti,
- uzturēt savā valstī fiksēta valūtas kursa sistēmu līdzsvarā,
- iekļauj valsti pārredzamā pirkspējas paritātes zonā (cenu pārredzamība),
- iedibina bāzes politiku, uz kuras pamata attīstās nacionālā politika,
- mazina nacionālo fiskālās un monetārās politikas institūciju atbildības jomas,
- pasargā valūtas kursu no politiskajām spēlēm nacionālajā līmenī un politisko interešu vadīta devalvācijas ierosinājuma,
- sniedz pilnvērtīgāku iespējamo ekonomisko šoku novērtējumu (starpnacionālā skatījumā).

Fiksēts maiņas kurss nav piemērots ja ir tirdzniecības deficīts, jo fiksēta valūtas kursa sistēmā tirdzniecības bilance automātiski nestabilizējas. Kā iepriekš aprakstīts, peldoša kursa sistēmā, ja ir tirdzniecības deficīts, pieprasījums pēc ārvalstu valūtas pieaug, pieprasījums ceļ ārvalstu valūtas cenu pret vietējo valūtu, ārvalstu preces tirgum kļūst nepiemērotas un tirdzniecības deficīts samazinās. Fiksēta valūtas kursa sistēmā šādā gadījumā jārikojas ar valūtas pirkšanu un pārdošanu, lai stabilizētu valūtas vērtību, bet tas neiespaido preču tirgus bilanci. Fiksēta maiņas kursa uzturēšanai arī ir vajadzīgas lielas ārvalstu valūtas rezerves.

Valdība zaudē iespēju brīvi veidot ne tikai monetāro, bet arī fiskālo politiku, piemēram, lai stimulētu vai ierobežotu ekonomiskās augsmes tempu vai faktorus. Piemēram, ieviešot tautsaimniecības augsmes stimulējošus līdzekļus, tostarp finanšu injekcijas, var palielināties imports, kas radītu tirdzniecības deficītu. Fiksēta kursa sistēmā tirdzniecības deficīta gadījumā valdībai ir jāsteno deflācijas pasākumi (jāpaaugstina nodokļus, jāsamazina naudas pieejamību preču tirgum), kas savukārt paaugstina bezdarbu.

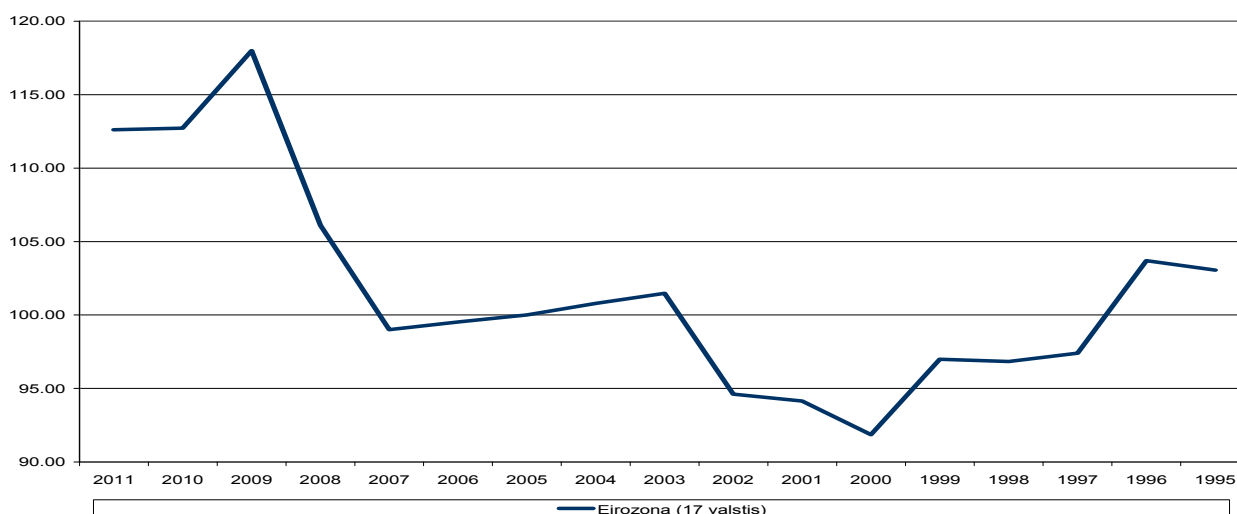
Ir pieļauta iespēja, ka citas valstis, kuru valūtu valsts izmanto fiksētā valūtas kursa uzturēšanai, var ieviest ekonomiskus instrumentus, lai izvairītos no šādas savas valūtas izmantošanas.

Fiksētā valūtas maiņas kursa kritiķi norāda, ka apgalvojums, ka fiksētais maiņas kurss noteikti garantē stabilitāti, ir puspatiesība, jo fiksētā maiņas kursa sistēmai valūtu tirgū uzbrūk visbiežāk. No otras puses, stabilitāti var uzlabot ar stingru kapitāla plūsmu kontroli, un fiksētā valūtas kursa sistēma tiek uzskatīta par piemērotāku kapitāla kontrolei.

Valūtas spēku un stabilitāti var vērtēt arī pēc nominālā reālā valūtas kursa rādītāja, kas rāda nacionālās valūtas vidējo svērto vērtību pret visām tirgotām valūtām, kas iekļautas indeksā vai valūtu grozā (USD, Japānas jenu, eiro utt). Indeksā vai grozā iekļauto valūtu svarus nosaka pēc valūtas nozīmes valsts tirdzniecības bilancē. Augstāks nominālā reālā valūtas kursa rādītājs (virs 1) liecina, ka nacionālā valūta parasti ir bijusi vērtīgāka kā ārzemju valūta, ko iegūst eksportējot; zemāks koeficients (zem 1) nozīmē, ka nacionālā valūta parasti ir bijusi mazāk vērtīga kā ārzemju valūta, ko iegūst eksportējot. Nominālā reālā valūtas kursa rādītājs nosaka patieso valūtas cenu un arī aptuvenu relatīvo cenu, ko pircējs maksā par importētām precēm.⁵

Eiro nominālā reālā valūtas kursa rādītāju ik dienas aprēķina Eiropas Centrālā banka.⁶ To aprēķina, pret iepriekšējo periodu (dienu), pamatojoties uz eiro maiņas kursu svērtajiem vidējiem. Aprēķinā iekļauti 20 eirozonā darbojošies tirdzniecības partneri. Ja indekss palielinās, vidēji par 1 EUR var iegūt vairāk ārvalstu valūtas, citiem vārdiem, eiro kļūst dārgāks pret ārvalstu valūtām. Ja indekss pazeminās, par 1 EUR var nopirkt mazāk ārzemju valūtas – eiro vērtība pazeminās. ECB aprēķinā svāri uztver trešo valstu tirgus efektu un izmanto datus par rūpniecības preču tirdzniecības darījumiem ar eirozonas partneriem.

1. attēlā uzrādīta eiro nominālā reālā valūtas kursa dinamika pret 2005. gadu (27 tirdzniecības partneri).

1. attēls. Nominālā reālā (efektīvā) eiro kursa izmaiņa, indekss pret 2005. gadu (2005 = 100, gadu augšanas virziens no labās uz kreiso).

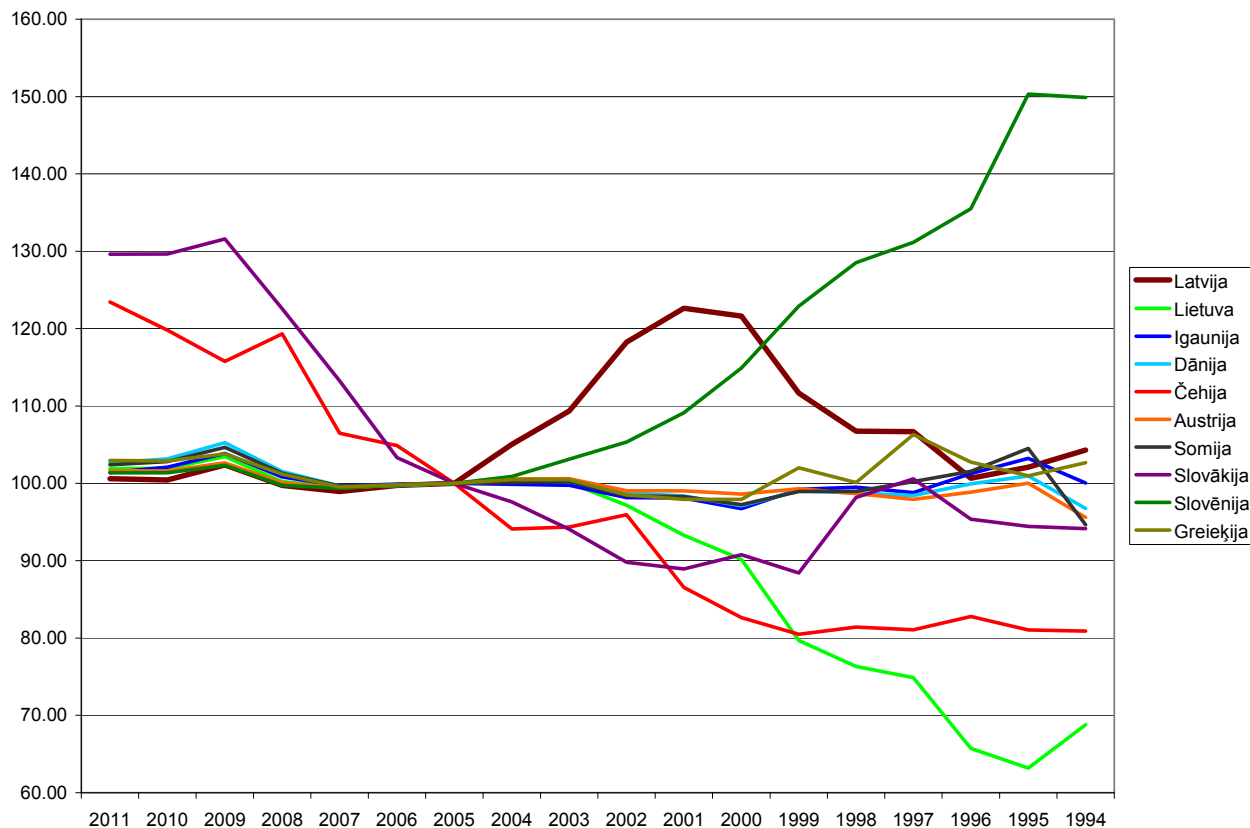
Avots: Eurostat.

⁵ Investopedia, <http://www.investopedia.com/terms/n/neer.asp>

⁶ ECB mājaslapa, <http://www.ecb.int/stats/exchange/effective/html/index.en.html>

Eiro nominālais reālais valūtas kurss gada laikā kopš 2012. gada aprīļa ir svārstījies no minimālā 2012. gada 24. jūlijā: 94.4059, līdz maksimālam 2013. gada 1. februārī: 102.7779, gada vidējais: 98.1228. Pret 2005. gadu tas ir svārstījies robežās no 90 – 120.

2. attēlā salīdzināta vairāku ES valstu nominālo reālo valūtas kursu dinamika.

2. attēls. Nominālā reālā (efektīvā) valūtas kursa izmaiņa atsevišķās ES valstīs, indekss pret 2005. gadu (2005 = 100, gadu augšanas virziens no labās uz kreiso).

Avots: Eurostat.

Attēlā skaidri iezīmējas divas valstu grupas ar atšķirīgu nominālā reālā valūtas kursa dinamiku līdz 2005. gadam – CAE valstis (Latvija, Lietuva, Slovēnija, Slovākija, Čehija) ar svārstīgu nominālo reālo valūtas kursu; un Igaunija (krona stingri piesaistīta Vācijas markai, darbojās Valūtu padome), un „vecās” ES dalībvalstis - gan eirozonā ietilpstošās, gan ārpus tās (Dānija, Austrija, Somija, Grieķija) ar stabilu nominālo reālo valūtas kursu. Izņemot Slovākiju un Čehiju svārstības kopš 2003. gada pakāpeniski norimst (mazāka izmaiņa, attālinoties no 2005. gada).

Latvijā kopš lata ieviešanas ir stingri piesiets valūtas kurss, taču, kā redzams 2. attēlā, tas nepasargā no nozīmīgām nominālā reālā valūtas kursa svārstībām.

Teorētiski valsts jau ilgstoši var izmantot fiksēta valūtas kursa priekšrocības un atrodas tā apdraudējumu ietekmē. Juridiski monetārā politika ir suverēna un piesaisti var atcelt. Latvijas valdība nekad nav mēģinājusi pāriet uz peldošu valūtas kursu, stingri pieturoties pie fiksēta valūtas kursa politikas. Krīzes situācijā tika izmantota iekšējā devalvācija, kas ir pieļaujama arī fiksēta valūtas kursa sistēmā. Šādā nozīmē **fiksēta valūtas kursa ieviešana neko jaunu valsts attīstībā neradīs. Euro ieviešana var samazināt valstī funkcionējošās valūtas nominālā reālā valūtas kursa svārstības, tomēr jāņem vērā, ka euro reālā kursa svārstības pēc 2005. gada pārsniedz lata reālā kursa svārstības.**

2.2. Ietekme uz maksājumu bilanci

Euro ieviešanas ietekme uz maksājumu bilanci Latvijā publiski netiek apspriesta, kaut gan ilgstoši negatīva maksājumu bilance ir būtiska Latvijas tautsaimniecības problēma. Valsts maksājumu

bilance ir valsts ārējās ekonomiskās darbības atspoguļojums - gan atskaites, gan nosacījumu dokuments.

Kā atskaites dokuments maksājumu bilance uzrāda gada laikā notikušo preču, pakalpojumu un kapitāla kustību, kas izpaužas kā starptautiskā tirdzniecība un ārvalstu investīcijas.

Kā nosacījumu dokuments maksājumu bilance sniedz pamatinformāciju un efektivitātes vērtējumu valsts monetārajai politikai divās jomās – valūtas kursa noteikšanai un naudas piedāvājuma noteikšanai.

Maksājumu bilance un valūtas kurss ir savstarpēji saistīti. Maksājumu bilances stāvoklis un tā tendences atspoguļo pieprasījumu un piedāvājumu pēc attiecīgās valūtas. Ja eksports pārsniedz importu (neto eksports ir pozitīvs), valūtas segums, pieprasījums pēc valūtas (valsts ekonomikā ieplūst papildus kapitāls) un līdz ar to valūtas kurss attiecībā pret citām valūtām aug. Ja imports pārsniedz eksportu, notiek pretējais.

Ja valūtas kurss ir fiksēts, atbilstību maksājumu bilancei var regulēt tikai ar valūtas piedāvājuma palīdzību. Pastāvot fiksētajam valūtas kursam, naudas pieprasījuma palielinājumam vai samazinājumam ir jāatbilst maksājuma bilances saldo virzienam.

Pēc pievienošanās eirozonai naudas piedāvājuma regulēšanas funkcija kopumā būs ECB kompetence. Šīs ekspertīzes laikā neizdevās noskaidrot, kā nosaka dalībvalsts teritorijā pieejamo eiro piedāvājumu un tā saistību ar nacionālo maksājumu bilanci. Ir zināms, ka Latvijā funkcionējošo naudu tāpat kā līdz šim izlaidīs Latvijas Banka.

No otras puses, fiksēts un ekonomikas stāvoklim neatbilstošs valūtas kurss kavē eksportu un pasliktina maksājumu bilanci.

Maksājumu bilanci ietekmē arī ar valūtu nesaistīti apstākļi – tautsaimniecības struktūra, eksporta struktūra, apjoms un samērs ar importu, ārvalstu investīcijas, citi finanšu saņēmumi no ārvalstīm un maksājumi ārvalstīm, politiskās un saimnieciskās attiecības ar ārvalstīm.

Mandels uzskata, ka starptautiskā valūtas sistēma ir vajadzīga pasaules valstīm, jo tā vislabāk stabilizē maksājumu bilanci. Ja nepastāv starptautiska valūtas sistēma, supervara dominē un daudzpušu attiecības pārveidojas par divpušu attiecībām. Monetārā savienībā, supervaras dominanci pilnībā nevar izskaust, tomēr tai vismaz dažos aspektos ir jāpakļaujas kopējiem noteikumiem.

Arī Eiropas monetārā savienībā ir spēkā gan valūtas kursa un maksājumu bilances saistība, gan lielvaru dominances princips. Statistika liecina, ka spēcīgāko ES valstu maksājumu bilances preču un pakalpojumu sadaļā ir pozitīvas, bet vājāko valstu – negatīvas. Tas nozīmē, ka attīstītajās valstīs naudas pieprasījums palielinās, bet vājākajās valstīs – samazinās, un tam būtu jāatspoguļojas valsts saistībās uzturēt savā valstī monetāro sistēmu līdzsvarā.

Latvijā maksājumu bilance ir negatīva, bet valūtas kurss faktiski fiksēts. Lata saistība ar maksājumu bilanci ir neskaidra, bet piesaistīto valūtas kursu Latvijas Banka nodrošina ar intervencēm valūtas tirgū, kā aprakstīts iepriekš.

Eiro ieviešana stabilizēs valstī izmantotās valūtas saistību ar to balstošās ekonomiskās zonas maksājumu bilanci, un tas paaugstinās valūtas stabilitāti. Nav skaidrs, vai notiks pretējs efekts - vai eiro pēc savas vērtības būs tautsaimniecībai vairāk atbilstoša valūta un vai tās ieviešana sekmēs Latvijas maksājuma bilances uzlabošanos. Šaubas rada tas, ka lata pašreizējais kurss pret eiro, pēc kura ir solīta valūtas pārņemšana, tiek uzturēts pretrunīgā vidē – fiksēts valūtas kurss pastāv vienlaicīgi ar ilgstoši negatīvu maksājumu bilanci.

2.3 Nauda kā norēķinu vienība

Vienotās valūtas priekšrocība atskaites un norēķinu sistēmās tiek bieži pieminēta – tā ir viens no praktiskajiem (sadzīves) līmeņa ieguvumiem gan individuālā, gan uzņēmējdarbības līmeņos.

Papildus praktiskajam (sadzīviskajam) aspektam, ir jāvērtē, kā iesaistīšanās vienotās valūtas zonā ietekmē valstī funkcionējošās valūtas kā norēķinu un maiņas vienības kvalitāti un stabilitāti. Tā kā starptautiska vienotās valūtas zona noteikti ietver vairākas (vismaz divas) valstis, vienotās valūtas zona noteikti ir lielāka par nacionālās valūtas zonu.

Lielāka valūtas zona rada vairākas priekšrocības naudai kā norēķina vienībai:

- iesaistīšanās vienotās valūtas sistēmā rada „naudas ilūzijas” efektu labāk kā atsevišķas valsts valūtas apjoma palielināšana ar naudas drukāšanu un devalvēšanu - šis apstāklis ir sevišķi svarīgs mazām valstīm,
- arī naudas tirgū lielāka vienība rada mēroga efektu (stabilāka naudas vienības tirgus cena),
- lielāka valūtas zona neitralizē monopola lomu – šādā aspektā valūtas zonā vēlamā iekļaut vairākas un dažāda lieluma valstis, lai novērstu viena tirgus spēlētāja (tas var būt pat viens uzņēmums) spekulatīvo ietekmi uz valūtas tirgus cenu, kaut gan, kā uzskata Mandels, starptautisko banku un multinacionālo uzņēmumu pastāvēšana pati par sevi ievērojami samazina nacionālo valstu monetāro neatkarību,
- jo mazāka ir naudas dažādība, jo ērtāka ir tās izmantošana par norēķinu vienību, jo valūtas maiņa rada izmaksas – jo retāk jāmaina valūtu, jo mazākas ir darījuma izmaksas (Mandels saka – „Nauda ir ērtība un tas ierobežo optimālo valūtu skaitu”),
- naudas izgatavošanas izmaksu samazinājums, jo nav jāuztur sava valūtas sistēma (nav pierādīts).

Taču vienotās valūtas sistēmai var būt nepilnības. Tā kā mūsdienās nauda ir ne tikai vērtības mērs, bet arī prece pati par sevi, jo to eksportē un izmanto valsts finanšu rezervēm, mūsdienās ir zudusi saistība starp naudas vērtību (dārgmetāla vai nemateriālo vērtību metāla naudas vienībā un tās ekvivalentā papīra naudas veidā) un preču un pakalpojumu vērtību, ko tā mēra (citiem vārdiem, rodas neatbilstība starp naudas kā preces vērtību un naudas kā vērtības mēra vērtību, jo, izlaižot naudu eksportam, tā devalvējas kā vērtības mērs, savukārt eksportējot esošo (nevis papildus izlaisto) naudu tās vērtība pildot vērtības mēra funkciju paaugstinās). Citiem vārdiem, naudas kā vērtības mēra funkciju ietekmē tiešas un netiešas inflācijas un deflācijas procesi.

Valūtas, kuras uzskata par globālo ārvalstu rezervju nesējiem (USD, eiro, (eiro valūtā uzglabājot aptuveni 25% no pasaules finanšu rezervēm)) rada valūtai papildus priekšrocības un slodzi. Valūta ar pasaules finanšu rezervju valūtas statusu ir noturīgāka pret ekonomisku satricinājumu radītu vērtības (maiņas kursa) izmaiņu, taču naudas izlaišana uzkrāšanai rezervēs apgrūtina naudas piedāvājuma kontroli.

Risks vienotās valūtas kā maksāšanas līdzekļa izmantošanā var būt tās denominācijas (metāla naudas un papīra naudas banknošu nominālu izvēle) neatbilstība valsts iedzīvotāju pirktspējai. Ja pārņemamās un pārņemtās valūtas nominālu vērtība stipri atšķiras, iedzīvotājiem ir grūti pierast pie jauniem nomināliem, un tas var sekmēt cenu celšanos (ja pāriet no naudas ar lieliem nomināliem uz naudu ar maziem nomināliem, pirkums izskatās lēts) vai iepirkšanās paradumu maiņu, ja pāriet no naudas ar maziem nomināliem uz naudu ar lieliem nomināliem (atturas no pirkuma, jo cenas šķiet augstas).

Latvijā eiro un lata monētu un banknošu nomināli ir samērojami, tāpēc eiro kā maksāšanas līdzekļa ieviešana problēmas neradīs. Iespējams, ka pirms eiro ieviešanas pastiprināsies nelegāli iegūto skaidras naudas uzkrājumu pārvietošana un slēpšana. Devalvācijas risku paaugstina fakts, ka eiro ir pasaules valūta.

2.4. Inflācija un cenu stabilitāte

Spriedumos par eiro ieviešanas ietekmi lielāko uzmanību pievērš inflācijas izmaiņām eiro ieviešanas brīdī vai, augstākais, gadu vai divus pēc eiro ieviešanas, tātad īstermiņa ietekmei. Izšķīroties par pievienošanos vienotās valūtas sistēmai, ir jāvērtē inflācijas faktora ilgtermiņa ietekme.

Vienotās valūtas sistēmas aspektā inflāciju jāvērtē divos aspektos:

- kā ekonomisko procesu sekas – zema un stabila inflācija labvēlīgi ietekmē tautsaimniecības attīstību, vienotā valūtas sistēmā sekmē „normālu” inflāciju;
- kā ekonomisko procesu regulēšanas mehānisms (saistīts ar valūtas maiņas kursa režīmu – peldošs vai fiksēts, un eirozonas cenu stabilizācijas un inflācijas mērķi).

Mandels uzskata, ka ilgtermiņā inflācija atšķiras starp valstīm tāpēc, ka atšķiras valūtas maiņas kursi. Fiksēta valūtas maiņas kursa sistēmā iekļautajās valstīs inflācija ir vienāda un to nosaka ekonomiski spēcīgākā valsts. Bretonvudas sistēmā inflācijas toni noteica ASV. Pēc 1971. gada, kad Bretonvudas sistēma sabruka un tika ieviests peldošais maiņas kurss, vienots inflācijas rādītājs izzuda un inflācija svārstījās atkarībā no nacionālās valsts ekonomiskās politikas. Izveidojoties vairākām vienotās valūtas sistēmām, inflācijai būtu jābūt līdzīgai konkrētajā sistēmā iekļautajās valstīs, bet tā atšķirsies starp vienotās valūtas sistēmām. Katrā no tām inflāciju noteiks spēcīgākā valsts.

Inflācija ir cenu svārstības mērs. Cenu atšķirības starp valstīm novērtē pēc pirktspējas paritātes standarta. Pirktspējas paritāte ir starpposms, kas neitralizē nacionālo valūtu vērtību atšķirību.

Mandels uzskata, ka fiksēta likme sekmē cenu izlīdzināšanos, jo nav nepieciešams pirktspējas paritātes starpposms. Turpretī faktisko cenu novirzes no pirktspējas paritātes standartam atbilstošām cenām ir vieglāk īstenot peldoša valūtas kursa apstākļos.

Kontrolēta inflācija ir Eiropas monetārās savienības nosacījums, tādejādi inflācijas kā ekonomiskās politikas instrumenta loma pēc pievienošanās eirozonai ir ierobežota. Ne velti inflācijas kritērijs ir iekļauts Māstrihtas kritērijos. Monetārā savienība neder, ja valsts vēlas izmantot inflāciju kā ekonomisko procesu regulēšanas mehānismu un uzturēt savu inflācijas kursu, izmantot naudas drukāšanu un pro-inflācijas politiku valdības tēriņu segšanai vairāk, kā to atļauj vienotās valūtas zonas noteikumi.

Latvijā ieviešanas brīža inflācijas mazināšanai paredzēta preču un pakalpojumu novērošana sākot no 2013. gada sākumā līdz 2014. gada 31. decembrim.

Prof. Guļāns Latvijas valdībai adresētajā vēstulē secina, ka **eirozonā noteiktās inflācijas normas ievērošana kavēs Latvijas sociālo attīstību, jo inflācija ir neizbēgama sociālās konverģences pavadone. Darba samaksas un sociālo garantiju tuvināšana vismaz eirozonas vidējam rādītājam, kas nepieciešama, lai mazinātu migrāciju, rosinās cenu kāpumu. Latvijas valdības politika vairāk sekos EMS prasībām nekā valsts vajadzībām un tādejādi palēninās konverģenci un sociālās situācijas uzlabošanos.**

2.5. Aizdevumu procentu likmes

Eiropas monetārā savienībā procentu likmes bankās nosaka vadoties pēc bāzes likmes, ko nosaka galvenā finanšu institūcija – Eiropas Centrālā banka. Kaut gan monetārās savienības teorētiķi uzskata, ka valstu makroekonomiskie nosacījumi izlīdzinās un ECB noteiktajām procentu likmēm vajadzētu būt piemērotām visām monetārās savienības valstīm, praktiski tās var būt pat kaitīgas, jo:

- dažādās attīstības fāzēs ir nepieciešama dažāda bāzes likme (pretarguments – monetārajā savienībā valstis konverģē un monetārā politika tuvinās, turklāt, resursu nepietiekamību vājāk attīstītās valstīs var kompensēt no citiem avotiem),
- valstīm, kurās ir attīstības problēmas, ir vēlamas zemas aizdevumu likmes, lai sekmētu investīcijas (inflācijas ierobežošanas mērķis jāsamēro ar attīstības mērķi), valstīs ar augstu attīstības līmeni – augstas, lai neveicinātu inflāciju (inflācijas mērķis ir galvenais),
- valstīs ar labiem attīstības rādītājiem ilgstoši uzturētas zemas ECB likmes var izraisīt pārkaršanu (tēriņu bumu),
- zemas likmes sekmē aizņemšanos un sekmē tautsaimniecības attīstību, ja iegūtie līdzekļi tiek investēti tautsaimniecībā, taču, ja nav pietiekoši labas investīciju iespējas, par aizdevumos

iegūtajiem līdzekļiem iegādājas valstu vērtspapīrus, kas sekmē valdības izdevumus un turpina kropļot ekonomiku,

- zemas likmes var izraisīt „valūtu karu”.

Latvijā dominē ārvalstu bankas, turklāt lielākās bankas ir no valstīm ārpus EMS. Ilgtermiņā tas var radīt nesaderību starp eirozonas normatīvu un komercbanku noteiktajām aizdevumu procentu likmēm.

2.6. Politiskā integrācija un valsts suverenitātes ierobežojums

Sākotnēji Mandels apgalvoja, ka fiksēts valūtas kurss var pastāvēt bez politiskas integrācijas, par piemēru minot Argentīnu laikā, kad tās valūtas kurss bija fiksēts pret USD un Bretonvudas sistēmu. Taču fiksēta valūtas kursa ieviešana ir tikai solis uz monetāro savienību, kas ir efektīvāka monetārā sistēma nekā fiksēta valūtas kursa sistēma. Monetārā integrācija (monetārā savienība) automātiski rada nepieciešamību pēc fiskālās integrācijas. Vienota valūtas zona liedz nacionālo valstu valdībām tiesības izmantot valūtas un fiskālos instrumentus ekonomikas regulēšanai, kā arī ierobežo to iespējas ietekmēt darba tirgu, nodokļus un pat vides aizsardzību, un tas nozīmē valsts ekonomiskās un politiskās suverenitātes ierobežojumu.

Atbilstoši Mandela vēlākā perioda atziņām, fiskālai integrācijai sekos politiskā integrācija un varas virzība uz „federālo” līmeni. Varas centralizāciju monetārajā savienībā nenoliedz arī citi autori.

Liels eirozonas aizstāvis, Polijas ekonomisko reformu pamatlicējs Varšavas Ekonomikas augstskolas profesors Lešeks Balcerovičs, uzstājoties Latvijas universitātē ar vieslekciju „Eirozona: problēmas un risinājumi” analizēja politiku, kas sekmē eirozonas pastāvēšanu un iezīmēja, kādos virzienos nepieciešami uzlabojumi. Starp sekmējošām politikām, kas īstenojamas augstākā – pārnacionālā līmenī, viņš minēja šādas: kopējais tirgus, tirdzniecības vienošanās ar trešajām valstīm, transatlantiskā tirdzniecība, konkurences politika un makroekonomiskā novērošana. Viņš uzskatīja, ka sociālajai politikai un ideoloģiskajai jomai jāpaliek nacionālo valstu atbildībā, taču nepaskaidroja, kā nodrošināt saskaņu starp sociālās un makroekonomiskās politikas vajadzībām.

Balcerovičs kategoriski noliedza federālas Eiropas izveidošanas ideju, pamatojot noliegumu ar to, ka Eiropas valstis nekad nevēlēsies centralizēt tik daudz savu finanšu, lai nodrošinātu pilnvērtīgu federālisma un savstarpējās palīdzības principu īstenošanu. Tomēr viņš minēja divus galvenos virzienus, kuros jāturpina darbs eirozonas stiprināšanai:

- labāka attīstības plānošana, uzskatot, ka valstīm „jābūt apzinīgām” un pašām jātiek galā ar savām problēmām,
- pilnvērtīgi īstenot ekonomiskās vadības instrumentus.

Bez stingras politiskas virsvadības, Balceroviča norādīto politiku būs grūti vai neiespējami īstenot.

Turpretī Austrijas Nacionālās bankas vadītājs Evalds Novatna (*Ewald Nowotny*) (Novotny, 2013) ziņo, ka EMS mērķis ir paātrināt Eiropas integrācijas procesu, pabeigt kopējā tirgus veidošanu. Viņš atzīst, ka pēc eiro ieviešanas valsts nonāk īpašā režīmā ko nosauc par ekonomiskās vadības stiprināšanu:

- fiskālās politikas kontrole (uzlabotais Stabilitātes un augsmes pakts (*Stability and Growth Pact, SGP*), Līgums par stabilitāti, koordināciju un vadību ekonomiskajā un monetārā savienībā (*Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union, „Fiscal compact”*), kas ietver sankcijas, ja izvirzītie noteikumi netiek pildīti,
- makroekonomiskās stabilitātes kontrole, kas ietver sankcijas, ja makroekonomiskās stabilitātes prasības netiek pildītas,
- eirozonas dalībvalstij ir jāpiedalās, bet tā var arī gūt labumu no piedalīšanās Eiropas Stabilitātes mehānismā (*European Stability Mechanism, ESM*),
- pilnvērtīgi piedalās Vienotajā uzraudzības mehānismā (*Single Supervisory Mechanism, SSM*).

Arī Mandels pieļauj, ka integrācija monetārajā savienībā nozīmē suverenitātes zaudēšanu, un to var uztvert kā nacionālās neatkarības zaudējumu, jo monetārās savienības dalībvalstīm ir jāievēro kopējie standarti, imigrācijas un nodokļu normas.

Var paredzēt, ka politiskā integrācija notiks slēptā veidā – caur ekonomisko integrāciju vienota Eiropas valsts tiks izveidota *de facto*, kam visticamāk sekos vienotas federālas valsts izveidošana *de jure* (vienota valūta, vienota ekonomika - politiskā integrācija (vienotas vadības, pārstāvniecības un aizsardzības institūcijas)). Šādu stratēģiju principā pieļauj un sekmē Lisabonas līgums.

Var piekrist, ka politiskās integrācijas process nebūs ļoti ātrs, bet tas arī nebūs bezgalīgs, jo vilcināšanās mazina monetārās savienības efektivitāti un palielina riskus. 2012. gada augustā Eiropas Komisijas prezidents Žoze Manuels Barozu (*José Manuel Durão Barroso*) pirmo reizi oficiāli runāja par nepieciešamību izveidot Eiropā „nacionālu valstu federāciju” un tā paša gada novembrī publicēja četrus principus ES tālākajā attīstībā:

- 1) banku savienība – vienota organizācija ECB uzraudzīs visu monetārā reģiona banku sistēmu (jau notiek - 1999. gadā izveidota Eiropas Centrālā banka; 2011. gadā izveidotas trīs uzraudzības iestādes, lai sekmētu dalībvalstu pārvaldes iestāžu darba koordinēšanu un nodrošinātu ES noteikumu konsekventu piemērojumu; 2012. gada beigās ieviests vienotais banku uzraudzības mehānisms).
- 2) fiskālā savienība – lēmumi par nodokļiem un valsts izdevumiem vairs nebūs nacionālo valdību rokās – būs vienota „valsts kase” (daļēji izveidots, stabilitātes pakti, fiskālās disciplīnas likums),
- 3) ekonomiskā savienība – vienotais tirgus (jau pastāv),
- 4) uzlabota leģitīma pārvalde – lielākas pilnvaras ES institūcijām.

Paredzams, ka pastiprinoties integrācijai, Brisele pārņems arvien vairāk funkciju. Jau ilgāku laiku notiek diskusija par kopēju obligāciju izlaišanu.

Barozu min aptuvenus termiņus, kādos varētu notikt integrācija:

1. posms: 6-8 mēneši – budžetu koordinācija, banku uzraudzība, kopējs banku garantiju fonds.
2. posms: 18 mēneši līdz 5 gadi,
3. posms: pēc pieciem gadiem - paredzēts nošķirt eirozonas budžetu un fondus no ES budžeta un fondiem.

Latvijā šis aspekts netiek pieminēts un sabiedrības viedoklis šajā jautājumā netiek pētīts. Tieši otrādi – sabiedrībai skaidro, ka Barozu priekšlikums ir nepamatots, nereāls un priekšlaicīgs.

Arguments – federāla valsts netiks izveidota, jo ES valstis nevēlēsies zaudēt savu neatkarību.

Pretarguments – tas jau notiek, nozīmīgākie šķēršļi tiek apietī, ieviešot izņēmumus – piemēram, piekāpšanās Vācijai un Lielbritānijai banku uzraudzības jautājumā, turklāt lielajām ES dalībvalstīm integrācijas procesā ir galveno lēmēju priekšrocības, citiem vārdiem, integrācijas process ir viņu projekts.

Lai Barozu priekšlikumus ieviestu pilnībā ir jāgroza ES līgums (Lisabonas līgumu) – priekšlikumi tiek gatavoti.

Arguments – Lisabonas līgums pieņemts ar tādām grūtībām un procedūra bija tik ilga un mokoša, ka neviens to nevēlēsies atkārtot.

Pretarguments – līguma grozīšana kļūs likumsakarīga, jo radīsies pretrunas (nebūs iespējams īstenot) iepriekš pieņemtos principus un normatīvus, kam visi piekrituši.

Domājams, ka Latvijas sabiedrība pieņems suverenitātes ierobežojumu kā neizbēgamu nosacījumu ceļā uz labāku dzīvi, tomēr tas radīs pamatu sabiedrības kūdīšanai, slēptu politisko spriedzi, kas var negaidīti izpausties, ja ekonomiskās grūtības pēc iestāšanās eirozonā turpināsies.

2.7. Fiskālā federalizācija un starptautiskā riska sadale

Lai EMS būtu sekmīga, ir jāpastiprina integrācija un intensīvāk jāveic ekonomiskās attīstības un makroekonomisko rādītāju izlīdzināšana, izmantojot kopējos finanšu resursus vai fiskālās federalizācijas instrumentus. Tie nepieciešami arī, lai īstenotu būtisku monetārās savienības nosacījumu - starptautisko riska sadali, atbildot uz piedāvājuma puses šoku - ietekmīgām izmaiņām produktivitātē, starptautiskā tirdzniecībā, finansējumā. Jo līdzvērtīgākas ir valstis, jo taisnīgāka ir riska sadale.

Tāpēc sākotnējā ideja par to, ka maza monetārā savienība ir drošāka un efektīvāka, ir pārveidojusies, un tagad pastāv uzskats, ka jo lielāka ir monetārā savienība, jo vieglāk savākt nepieciešamo finansējumu.

Tas rosina mainīt uzskatu, ka Eiropā federalizācijas ideja nekad netiks īstenota. Eirozona palielinās, savstarpējās palīdzības mehānisms tiek izmantots arvien biežāk, turklāt, savstarpējās palīdzības instrumentos pēdējos gados ir jūtams līdzekļu trūkums.

Jāseko, lai federalizācijas pakāpe būtu atbilstoša valsts ekonomiskās attīstības līmenim.

Latvijā tiek popularizēta federalizācijas saņēmējvalsts pozīcija – ekonomisko grūtību gadījumā būs iespēja saņemt finanšu palīdzību. Tā nav saprātīga pozīcija, jo valsts atsakās no savas suverenitātes, lai nenokļūtu krīzē, nevis jau iepriekš rēķinoties ar jaunas krīzes iespēju, turklāt starptautiskā palīdzība vienmēr ir saistīta ar nosacījumu izpildi, kas ne vienmēr dod valstij labumu ilgtermiņā.

Lielāks ieguvums ir attīstības izlīdzināšana, ko arī veic ar fiskālās federalizācijas palīdzību. **Ja EMS teorētiskais nosacījums, ka monetārā savienības valstu tautsaimniecības struktūrai un attīstības līmenim jābūt līdzvērtīgam, tiks ievērots, Latvijai kā visvājāk attīstītajai eirozonas valstij būtu nepieciešams saņemt līdzekļus tautsaimniecības pārstrukturizācijai un attīstības konverģencei. Ieguvums būs atkarīgs no piešķirto līdzekļu izlietošanas efektivitātes.**

2.8. Līdzvērtīga attīstība (sākuma stāvoklis)

Pamatojoties monetāro savienību teoriju, tās izveidošanas mērķis un uzdevums ir paātrināt dalībvalstu ekonomisko konverģenci. Ekonomistu domas dalās, vai šāds mērķis ir sasniedzams –vai monetārā savienība sekmēs dalībvalstu ekonomiskās attīstības izlīdzināšanos vai, tieši otrādi, palielinās atšķirības. Statistiskie dati hipotēzi par eirozonas pozitīvu ietekmi uz dalībvalstu attīstības konverģenci nevar ne apstiprināt, ne noliegt, jo novērošanas periodā ir finanšu krīze, turklāt, CAE valstu augsmes rādītāji vienmēr bijuši augstāki, bet attīstības rādītāji joprojām ir zemāki kā Rietumeiropas valstīs.

OECD pētnieki, analizējot Slovākijas attīstību, ir secinājuši, ka eirozonā drīzāk vērojama diverģence, nevis konverģence un CAE valstu konverģence palēnināsies, jo to ierobežos eirozonas fiskālie nosacījumi (Slovakia, 2013).

Arī vairāki citi ekonomisti uzskata, ka eiro ieviešana pastiprinās nevienlīdzību attīstībā. Ekonomiski vājāku valstu uzņemšanu eirozonā viņi vērtē kā kļūdu, šīs valstis nekad nekļūs spēcīgas, un to apliecina tas, ka visas vājākās valstis pasaules finanšu krīzē cieta smagus zaudējumus. Lai eirozona nesabruktu, no tās jāizslēdz Grieķija, Portugāle, Spānija, Itālija. Pauls Krūgmans uzsver, ka eirozonas attīstība notiek tieši pretēji tam, ko savā teorijā par nepieciešamu uzskatīja Roberts Mandels.

Turpretī Balcerovičs uzskata, ka fiksēta likme, kas ir eirozonas finanšu sistēmas pamatā, vairāk kā mainīga likme sekmē ekonomiskās attīstības izlīdzināšanu, par piemēru minot Baltijas valstis un Bulgāriju, kur gan ir dziļi kritumi, bet tos ātri kompensē augsmē. Tomēr viņš min arī PIIGS (Portugāle, Itālija, Īrija, Grieķija, Spānija), kur fiksētais kurss un dalība eirozonā nav līdzējis.

Tāpat kā Mandels, arī Balcerovičs norāda, ka fiksēta valūtas kursa sistēmās ir pieejama tikai iekšējā devalvācija, kā to izdarīja Baltijas valstis. Tā sekmē reformas un reformu rezultātā uzlabojas augsmē, taču tām ir smagas sociālas sekas, kas ilgtermiņā kavē attīstību.

Eiropas Centrālās bankas Eirozonas makroekonomiskās attīstības daļas vadītājs *Jose Marins Arcas*, uzstājoties konferencē Rīgā 2013. gada 22. februārī demonstrēja, ka Latvijas ekonomisko rādītāju dinamika, pieņemot par bāzi 2005. gadu atšķiras no eirozonas dinamikas un arī turpmāk būs nepieciešama pielāgošana, kas parasti nozīmē arvien jaunas reformas.

Teorētiski konverģences procesu uzlabo iespēja pilnvērtīgāk un līdzvērtīgāk iesaistīties eirozonas finanšu centros un kapitāla tirgū, bet, lai to izdarītu, valstī ir jābūt pietiekoši augstai veiktspējai.

Var secināt, ka sākumstāvoklim, pievienojoties eirozonai, ir liela nozīme – jo lielākas sākumstāvokļa atšķirības, jo vairāk reformu tiks pieprasītas, turklāt, to nepieciešamība tiks konstatēta un gaita vadīta ārpus valsts, balstoties uz nepilnīgu, dažkārt pat nepareizu izpratni par valsts īpatnībām, iedzīvotāju vēlmi un citām demokrātiskai pārvaldībai raksturīgām detaļām.

Latvija būs eirozonas visvājāk attīstītā dalībvalsts, pakļauta no ārpuses vadītam konverģences procesam, kura efektivitāte valsts attīstības veicināšanā līdz šim nav pierādīta (augsti augsmes rādītāji nenozīmē labu attīstību). Reformas galvenokārt iespaidos sociālo jomu – izglītību, veselības aprūpi, sociālo drošību, darba samaksu. Turklāt jāņem vērā, ka sociālās attīstības mērķi eirozonā nav noteikti un ES kopumā noteikto sociālo mērķu kontrole ir vāja, sankciju risks nepastāv, tāpēc sociālo normu neizpilde valdībai ir mazāk bīstama kā ekonomisko normu neizpilde.

2.9. Valsts lieluma ietekme

Mandels uzskata, ka, veidojot monetāro savienību, lielu un mazu valstu situācija pielāgošanās procesā atšķiras:

- attīstības modelī atšķiras multiplikatori,
- pielāgošanās smagums atšķiras,
- lielās valstis dominē pār mazajām valstīm.

Mandels uzskata, ka vienotā valūtas sistēma aizstāv mazās valstis, jo tā rada nosacījumus un valūtas standartu, kas jāievēro visiem un kas ierobežo supervaru dominanci starptautiskajās ekonomiskajās attiecībās. Diemžēl, Mandels nedefinē, kas viņa izpratnē ir maza valsts.

Mazai valstij dziļāka ekonomiskā, un pat politiskā integrācija, dod arī priekšrocības:

- valsts kļūst par spēcīgas politiskās, ekonomiskās un monetārās savienības sastāvdaļu – zūd mazas valsts identitāte,
- dalība eirozonā sekmē starptautisku politisko alianšu izveidošanu un reģionālo integrāciju,
- vieglāk iegūt sabiedrotos attiecībās ar kaimiņiem, tai skaitā agresīvām varām,
- piedalīties lēmumu pieņemšanā eirozonā, aizstāvēt valsts intereses lēmumu pieņemšanā par inflācijas un aizdevumu procentu likmju normatīviem.

Mazu valstu ieguvums ir arī spēcīgas valūtas ieguvums uzskaites un norēķinu veikšanai, jo atšķirībā no tā, ka nacionālās valūtas stabilizētāja ir tikai vietējā ekonomika, vienoto valūtu stabilizē ir visas valūtas zonā iekļautās ekonomikas. Turklāt valstu kopumā negatīvās un pozitīvās attīstības tendences kaut nedaudz bet izlīdzinās, turpretī atsevišķā valstī ietekmē valūtu pilnībā. Kā redzams 2. attēlā, mazās valstīs valūtas reālā kursa svārstības var būt izteiktākas (var arī nebūt, ja valsts valūta ir piesieta lielai valūtai).

Ja neievēro suverenitātes ierobežojumu un pieņem, ka kopējās ekonomiskās politikas ietvaros valdība spēs īstenot valsts attīstībai labvēlīgu nacionālo ekonomisko politiku, Latvijai kā mazai valsti pievienošanās eirozonai ir izdevīgāka nekā pastāvēšana ārpus tās.

2.10. Tirdzniecība

Latvijas ekonomiskās attīstības balsts ir ārējā tirdzniecība, tāpēc ir svarīgi izvērtēt, kā eiro ieviešana ietekmēs Latvijas situāciju ārējos tirgos.

Novērtējums veikts divos aspektos:

- uz kādu Latvijas ārējās tirdzniecības daļu attieksies eiro ieviešanas priekšrocības,
- vai Latvija spēs izmantot eirozonas sniegtās priekšrocības.

Eiro ieviešanas priekšrocības būs jūtamas tirdzniecībā ar eirozonas valstīm un daļēji (norēķinu vienkāršības ziņā) darījumos, kuros norēķinu valūta ir eiro. 1. tabulā uzrādīti Latvijas ārējās tirdzniecības apjomi un saldo ar eirozonas valstīm. Tirdzniecība ar ES valstīm ir nozīmīga – 2011. gadā tā veidoja 72,5% Latvijas eksporta un 76,8% Latvijas importa, tomēr tikai apmēram puse no tās ir tirdzniecība ar eirozonas valstīm. No kopējā tirdzniecības apjoma, tirdzniecība ar eirozonas valstīm ir gandrīz 37% eksportā un 41% importā.

1. tabula. Latvijas ārējās tirdzniecības partneri

	Mln.LVL		% no pavisam		Eksporta-importa balance
	Eksports	Imports	Eksports	Imports	
Pavisam	5998.52	7719.11	100	100	-1720.59
Austrija	20.70	83.13	0.35	1.08	-62.43
Beļģija	64.38	144.78	1.07	1.88	-80.39
Kipra	19.67	18.55	0.33	0.24	1.13
Vācija	496.37	935.49	8.27	12.12	-439.12
Dānija	201.44	172.41	3.36	2.23	29.02
Igaunija	818.28	574.90	13.64	7.45	243.37
Spānija	45.55	84.38	0.76	1.09	-38.83
Somija	184.27	355.60	3.07	4.61	-171.33
Francija	86.83	182.83	1.45	2.37	-96.01
Īrija	15.38	18.30	0.26	0.24	-2.92
Itālija	91.75	248.45	1.53	3.22	-156.70
Malta	5.51	0.23	0.09	0.00	5.28
Nīderlande	136.89	277.69	2.28	3.60	-140.79
Portugāle	2.96	7.08	0.05	0.09	-4.12
Slovēnija	2.85	21.46	0.05	0.28	-18.62
Slovākija	19.50	62.27	0.33	0.81	-42.77
Luksemburga	1.26	7.13	0.02	0.09	-5.87
Kopā eirozonā	2213.57	3194.66	36.90	41.39	-981.09
Kopā ES 27	4347.67	5927.03	72.48	76.78	-1579.37
Kopā NVS	875.70	1128.00	14.60	14.61	-252.29
Eirozona % no kopā ES			50.91	53.90	

Avots: CSP.

Latvijas Bankas prezentācijā⁷ „1 eiro = 0,702804 lati” nosaukti skaitļi par eiro izplatību darījumos Latvijā 2011. gadā. Iekšzemes uzņēmumu un mājsaimniecību aizņēmumi eiro valūtā ir 83%, noguldījumi – 43%. Ārējā tirdzniecībā norēķini eiro valūtā ir 59%, USD – 27% un pārējās valūtās 14%.

Tātad, no valūtas izmantošanas viedokļa eiro ieviešana dod efektu apmēram 40% no tirdzniecības kopējā apjoma (darījumi ar eirozonas valstīm) un daļēju efektu darījumos, kas notiek eiro valūtā ar valstīm ārpus eirozonas (daļēju, jo kaut gan norēķini ir eiro, darījuma pamats ir nacionālā valūta, tātad pastāv darījuma valsts valūtas risks pret eiro).

⁷ <http://www.eiro.lv/faili/struktura/194BF2634852001358187667.pdf>

Preču un pakalpojumu struktūra Latvijas ārējā tirdzniecībā nav optimāla no maksimālā ieguvuma viedokļa, un tam ir teorētisks pamatojums. Tirdzniecības bilance ir negatīva gan ar ES valstīm, eirozonas valstīm kopumā un gandrīz visām eirozonas valstīm atsevišķi, gan NVS valstīm.

Heksčera-Olina (Heckscher–Ohlin) teorēma nosaka, ka tirdzniecības starp valstīm ir proporcionāla to kapitāla un darbaspēka pieejamības attiecībai (vai kapitāla attiecībai pret darbaspēka vienību). Valstīs, kur ir daudz kapitāla (augsta kapitāla attiecība pret darbaspēka vienību), darba samaksas līmenis ir augsts, tāpēc darbietilpīgus produktus, piemēram tekstilizstrādājumus, vienkāršus elektronikas izstrādājumus un tamlīdzīgus, ir izdevīgāk importēt, turpretī kapitālietilpīgus produktus, piemēram, automašīnas, ķīmijas produktus un tamlīdzīgus – ražot iekšzemē. Citiem vārdiem, ar kapitālu bagātas valstis eksportē kapitālietilpīgus produktus un importē darbietilpīgus produktus. Valstis ar zemu kapitāla attiecību pret darbaspēka vienību darīs pretēji.

Teorēmā formulēti arī tirdzniecības asimetrijas nosacījumi:

- galvenie ražošanas nosacījumi – kapitāls un darbs – nav vienādi pieejami abās valstīs,
- darbs un kapitāls nepārvietojas starp valstīm,
- tirdzniecības virzienu neiespaido transporta izmaksas,
- patērētāju vajadzības abās valstīs ir līdzīgas.

Abi atklājumi ir seni un ir papildināti ar jaunām atziņām, turklāt mūsdienās neviens no minētajiem nosacījumiem nav ideāls. Tomēr starptautiskās tirdzniecības pamatpostulātu nozīmi nav zaudējuši – to apstiprina ārējās tirdzniecības dinamika ES valstīs.

Nav noliedzams, ka mūsdienu ES sastāv no attīstības ziņā dažādām valstīm – to veido „bagātākās” Rietumeiropas valstis (vecās ES dalībvalstis) un „nabadzīgākās” CAE valstis (jaunās dalībvalstis). Robežšķirne pēc labklājības starp abām valstu grupām ir gandrīz ideāla. Diemžēl, maksājumu bilanci *Eurostat* uzrāda tikai dažām valstīm un tirdzniecības bilances saldo - tikai tirdzniecībai ārpus ES, tāpēc nav iespējams uzskatāmi uzrādīt, kā mainījušās abu valstu grupu tirdzniecības attiecības, taču pēc atsevišķu valstu publicētiem datiem ir zināms, ka gandrīz visās CAE valstīs tirdzniecības saldo ir negatīvs. Pirms ES paplašināšanās CAE valstis varēja uzskatīt par kapitālietilpīgām valstīm. Pēc privatizācijas, rūpniecības sabrukuma, asimetriskās tirdzniecības ar ES vecajām dalībvalstīm brīvā konkurencē, un sevišķi pēc Rietumeiropas valstu banku ekspansijas CAE valstīs un finanšu krīzes, pirmās izteikti pieder pie ar kapitālu bagātām valstīm, otrās - ar darbaspēku bagātām valstīm.

Tāpēc ir loģiski, ka CAE valstīs, tostarp Latvijā tiek izvietota darbietilpīga ražošana un ekonomiskās sadarbības partneri vēlas te redzēt zemas darba izmaksas, kas nozīmē arī zemu darba samaksu. Šādas sadarbības sekas ir tirdzniecības bilances saldo pārmaiņa no pozitīva uz negatīvu gandrīz visās CAE valstīs, kam seko negatīva preču un pakalpojumu konta vērtība maksājumu bilancē.

Var secināt, ka eiro ieviešanas efekts attieksies uz 37% eksporta un 41% importa (tirdzniecība ar eirozonas valstīm) no kopējā tirdzniecības apjoma. Pārējā ārējās tirdzniecības daļā saglabājas valūtu risks (pret eiro), tostarp arī tajā daļā ārpus eirozonas, kur darījumi notiek eiro valūtā.

Latvijā ārējās tirdzniecības bilance ir ilgstoši negatīva, kas liecina, ka Latvijai nav ko piedāvāt ES tirgum. Tas savukārt nozīmē, ka, nemainot eksporta struktūru, pēc Latvijas pievienošanās eirozonai lielāks ieguvums būs Latvijas partneriem, nekā Latvijai.

Lai mazas valstis varētu tirgoties ar lielām valstīm, tām jāspecializējas tādu produktu ražošanā, kur tā var izmantot savu ražošanas resursu esamības priekšrocību. Jo lielāka ir resursu pieejamības atšķirība, jo izteiktākai jābūt specializācijai. **Latvijā specializācija veidojas tirgus spēku ietekmē, tā ir ārējā pieprasījuma, nevis nacionālās ekonomiskās politikas vadīta. Tāpēc ir nopietns iemesls apšaubīt, vai Latvija spēs izmantot vienīgo pierādīto eirozonas ieguvumu – ārējās tirdzniecības uzlabojumu.**

2.11. Eiropas monetārās savienības efektivitāte un dzīvotspēja

ASV eksperti uzskata, ka Eiropas Savienoto valstu prototips ir ASV. Pilnvērtīgas ASV monetārās savienības izveidošanai bija nepieciešami gandrīz 150 gadi (Rockoff, 2003). 1789. gadā ASV kongresam (nevis atsevišķām valstīm) tika dotas tiesības kalt naudu un regulēt tās kursu, taču tikai 1914. gadā, izveidojot Federālo rezervju sistēmu, tika ieviesta patiesi vienota valūta – Federālo rezervju zīmes. Tomēr pilnīga vienotība netika panākta, jo 12 bankām, kas bija iekļautas Federālo rezervju sistēmā, bija tiesības patstāvīgi lemt par atsevišķiem monetārās politikas jautājumiem. Bordo (Bordo, 2004) atsaucas uz pētniekiem, kas uzskata, ka vienotības trūkums bija viens no Lielās Depresijas iemesliem. 1935. gadā pieņemtais Banku likums (*Banking Act*) šo trūkumu likvidēja, dodot Federālo rezervju Valdei (*Board of Governors*) pilnas tiesības īstenot monetāro politiku.

Pamatojoties uz ASV piemēru, Bordo uzskata, ka EMS kritiskie elementi ir monetārā savienība, patiesa integrācija (*real integration*) un politiskā griba.

ES monetārā savienības svarīgākie elementi – vienota valūta, vienota un neatkarīga valūtas politika un vienota valūtas institūcija kas to īsteno – Eiropas Centrālā banka (ECB), tika ieviesta pilnībā un vienotā valūta pieņemta pilnībā visās valstīs, kas pievienojās EMS. Vienotās monetārās politikas stūrakmens ir cenu kontrole un zema inflācija.

Pēc valūtas savienības pētnieku domām, institucionālā nodrošinājuma aspektā vienīgais risks varētu būt ECB Valdes sastāvs, kurā ietilpst monetārā savienībā ietilpstošo banku vadītāji, kas varētu vēlēties veicināt savas valsts attīstību, mazāk rūpējoties par savienības kopējām interesēm.

Patiesa integrācija ietver preču, kapitāla un darba tirgus integrāciju. Tā ietver arī fiskālo saskaņu un biznesa ciklu sinhronizāciju.

Salīdzinot ar ASV pirms vienotās valūtas ieviešanas, Eiropas valstu integrācija ir daudz vājāka. Preču tirgū integrāciju raksturo līdzīgas cenas un transportēšanas izmaksas. ASV līdzīgas cenas un izmaksas nodrošināja Konstitūcija, kas aizliedza nodokļus un nodevas darījumos starp ASV valstīm un nodrošināja darba un kapitāla mobilitāti. ES valstīs ir spēkā vienotā tirgus koncepcija, taču cenas dalībvalstīs joprojām nozīmīgi atšķiras.

Kapitāla integrācijas pakāpi nosaka reālo un nominālo ilgtermiņa un īstermiņa procentu likmju atšķirības dalībvalstīs, akciju cenu atšķirības lielajos komerciālajos centros un valūtas kursu atšķirības. Bordo min, ka ASV kapitāla integrācijas pakāpe tiek diskutēta, taču tā noteikti ir augstāka kā ES valstīs, ieskaitot EMS dalībvalstis.

Dažādu iemeslu dēļ, arī darba tirgus integrācija ES valstīs ir vājāka. Pievienojoties jaunajām dalībvalstīm, tām ir noteikti darbaspēka mobilitātes ierobežojumi.

Pamatojoties uz saviem un citu autoru pētījumiem, Bordo secina, ka preču, kapitāla un darba tirgus asimetrija (tai skaitā ekonomisko ciklu un ekonomisko šoku asimetrija) starp ES valstīm – potenciālajām EMS dalībvalstīm ir daudz lielāka kā ASV. Tas var nozīmēt, ka Eiropas Savienība nav optimāla valūtas zona, ka to definējis Mandels, taču dziļāka integrācija pakāpeniski mazinās asimetriju.

Asimetrijas mazināšanai var izmantot fiskālās metodes, pabalstot vājākās valstīs (ieviešot fiskālo federālismu). Salīdzinot ar ASV, ES fiskālā federālisma principus izmanto pieticīgi (neskatoties uz to, ka tiek radīts iespaids par ievērojamu palīdzību, izmantojot struktūrfondus un citus avotus).

Secinājums ir, ka ES patiesa integrācija ir vāja, fiskālā federālisma principi tiek īstenoti pieticīgi.

Tādejādi, Eiropas monetārās savienības izveidošanas dzinējspēks ir politiskā griba. Lai nodrošinātu pietiekamu sākotnējo EMS lielumu, budžeta deficīta un valsts parāda aprēķinā pret IKP ņēma vērā pensiju fondu uzkrājumus, un tas ļāva vairāk valstīm kvalificēties iestājamai EMS. Tādejādi jau darbības sākumā monetārās savienības pamatprincipi tika pārkāpti. Bordo uzskata, ka atšķirībā no ASV, kur monetārās savienības mērķis bija nostiprināt valsti un atbrīvoties no Lielbritānijas

ietekmes, Eiropā monetārās savienības izveidošana ir ne tik daudz sabiedrības, kā politiskās elites vēlme. Tā kā ES nav optimāla valūtas zona, monetārā integrācija būs ilgstošs process.

Bordo secina, ka formāli Eiropas valstu monetārā savienība izveidojās daudz ātrāk kā ASV, taču praktiski valstu integrācija, sevišķi darba tirgus integrācija, kas sevišķi nepieciešama, lai EMS būtu sekmīga, atpaliek. Autors prāto, vai nepieciešamā praktiska integrācija notiks tā, lai nodrošinātu lielāku EMS elastību mainīgos ekonomiskos apstākļos un biznesa cikla svārstībās? Vai ar politisko gribu pietiks, lai panāktu EMS stabilitāti, ja integrācijas process būs lēns? Vai institucionālā pielāgošanās notiks pēc plāna, vai mācoties no kļūdām?

Autors iezīmē divus ne mazāk svarīgus jautājumus, uz kuriem atbildes būtu jāmeklē arī Latvijā: kā EMS veidošanu ietekmēs ārkārtas situācijas un kā to ietekmēs ekonomiski vājo Austrumeiropas valstu pievienošana? ASV pieredze liecina, ka Meksikas karš rosināja ātrāk pieņemt lēmumus par monetārās savienības nostiprināšanu. Vēsturiskie notikumi deva iespēju ASV pievienot jaunas teritorijas, iedzīvotājus un dabas resursus un tādejādi palielināt ekonomisko potenciālu, un arī tas labvēlīgi ietekmēja monetārās savienības nostiprināšanu.

Tādejādi autors pauž optimismu par eirozonas pastāvēšanas iespējām, kaut arī tā nav optimāla valūtas zona. Turpretī Nobela prēmijas laureāts Pauls Krūgmans joprojām apšaubā eirozonas dzīvotspēju. Arī Latvijas ekonomisti uzskata, ka pašreizējā eirozona nav optimāla valūtas zona, tāpēc tās dzīvotspēja pašreizējā veidolā ir apšaubāma (Uldis, 2013, Šķupelis, 2011, Brīvers, 2013).

Pirms eirozonas izveidošanas Mandels formulēja divus apstākļus, kas ietekmē EMS dzīvotspēju (Mundell, 1997):

- nevēlami – USD stiprums (jo stiprāks USD, jo mazāka nepieciešamība veidot EMS),
- labvēlīgi – sekmīgāka konverģence, ko nodrošina Māstrihtas kritēriju ievērošana – samazinās atšķirības starp nacionālajām un Vācijas parādzīmju likmēm, samazinās inflācija.

2012. gadā, atbildot uz norādījumiem par viņa teorijā norādīto nosacījumu neesamību EMS, Mandels skaidroja, ka vairākās jomās ir pārprasts, un norādīja, ka eirozona ir stabila un spējīga pastāvēt (Corcoran, 2012). Neskatoties uz to, ka EMS izveidošana, kā uzskata vairāki ievērojami ekonomisti, ir pretrunā ar paša teoriju, Mandels ir pārliecināts, ka eiro pastāvēšana nav apdraudēta un eiro joprojām ir droši izmantojams valūtas rezervēm un tā nozīme tikai pieaugs.

Viņš uzskata, ka:

- eirozonas krīze nav saistīta ar eiro ieviešanu, jo tad arī ASV krīze būtu saistīta ar USD pastāvēšanu;
- eirozonas vājumu rada tas, ka tur pastāv 17 neatkarīgas banku sistēmas un 17 nācijām ir tiesības izlaist valsts parādzīmes – lai to likvidētu, nepieciešams pārņemt suverenitāti no nācijvalstīm uz centru;
- pirmais solis eirozonas nostiprināšanai ir vienotas banku sistēmas izveidošana;
- otrs solis ir eiro obligāciju un Eiropas līmeņa valsts parādzīmju iedibināšana, tādejādi vairāk iespraucoties finanšu tirgos, vietām pat aizvietojojot USD;
- politiskā reforma arī ir nepieciešama, un tai noteikti jāstiprina Eiropas Komisijas kā izpildvaras spēks, savukārt Eiropas Savienības Padomei ir jākļūst par Parlamenta augšpalātu, ar dalībvalstu pārstāvniecību proporcionāli iedzīvotāju skaitam.

Mandels nepiekrīt, ka eirozonā nav pietiekoša fiskālā savienība tādā nozīmē, kā tas formulēts optimālas valūtas zonas teorijā un uzskata, ka tikai retās valstīs ir pilnīga fiskālā savienība, tostarp arī ASV un Kanādā nav pilnīga fiskālā savienība. Mandels uzskata, ka fiskālā savienība nav obligāts monetārās savienības nosacījums. Arguments, ka monetārā savienība obligāti pieprasa fiskālo savienību, ir radies pēdējā laikā, pamatojoties uz to, ka valdībai ir nācies palīdzēt atsevišķās jomās, kuras skāruši asimetriskie šoki (krīze). Šādas darbības vieglāk veikt federālas, nevis

nacionālas valdības līmenī, kā tas ir Kanādā vai ASV. Bet tas nenozīmē, ka fiskālai savienībai būtu noteikti jābūt.

Mandels norāda, ka Eiropai nāktu par labu, ja atsevišķas funkcijas, tostarp aizsardzības un sociālās drošības funkcijas būtu paceltas „federālā” līmenī, bet tikai tad, ja atbildības pārdale notiktu vienlaicīgi ar tiesībām iekasēt nodokļus augstākajā līmenī, un tas būtu efektivitātes un sociāla taisnīguma, nevis vienotas valūtas zonas dēļ.

Mandels atrunājas, ka 1961. gada rakstā ir minēts darba spēka mobilitātes nosacījums, bet nav vērtēts, vai ES valstīs tas ir pietiekošs, lai varētu darboties fiksēts maiņas kurss. Viņš uzskata, ka priekšrocības, ko dod vienota valūta pilnībā kompensēs nepietiekamu darba spēka mobilitāti.

Mandels uzskata, ka krīzes pārvarēšanai nepieciešamie pasākumi virzīs Eiropas Savienību uz pilnīgāku monetārās savienību. Monetārā savienība ir kā alianse, kas piešķir mazām un vājām valstīm lielākas tiesības nekā to atļautu viņu ekonomiskais potenciāls.

Ne tikai viņš, bet arī viņa teorijas un eiro pretinieki un kritiķi atzīst, ka eiro pagaidām tiek galā ar jaunas valūtas grūtībām un sekmīgi un negaidīti strauji īsteno tā izveidotāja ieceres. Neskatoties uz plašo eirozonas idejas kritiku, pagaidām nav nopietnu argumentu, kas pārliecinātu, ka eirozonas pastāvēšana nav iespējama.

Ronalds McKinnins (McKinnon, 2001) rakstā „Optimālās valūtas zonas un Eiropas pieredze”, analizējot monetāras savienības iespējamību un priekšrocības Centrālās un Austrumeiropas valstīm, uzsver, ka Mandela optimālās valūtas zonas teorijas un eirozonas pastāvēšanas iespējamības plašo kritiku radījusi Mandela uzskatu nekonsekvence. Piemēram, 1961. gada rakstā (Mundell, 1961) Mandela nosacījumiem atbilst mazas un homogēnas monetārās savienības, turpretī jau 1973. gadā viņš norāda, ka starptautiskā riska sadale ir vieglāk īstenojama lielās monetārās savienībās, kur valstis un reģioni var par nozīmīgi atšķirties.

Francis Nausrings (*Franz Nauschring*), Austrijas Nacionālās bankas pārstāvis, uzstājoties konferencē Rīgā 2013. gada 22. februārī atzina, ka eiro aizstāv pret valūtas krīzēm, taču tas nepasargā no banku un valsts parāda krīzēm. Kopš Bretonvudas sistēmas sagrāves pasaules mēroga krīzes notiek biežāk un to skaits mērāms simtos. Katra krīze nes lielus zaudējumus.

Tas varētu nozīmēt, ka reģionālās monetārās savienības ir mazāk efektīvas kā globāla monetārā savienība, kāda bija Bretonvudas sistēma.

3. Eirozonas ekonomiskie rādītāji

2. tabulā sniegts vispārīgs eirozonas raksturojums. Tabulā redzams, ka dominējošā eirozonas valsts ir Vācija. Tikai četru valstu daļa eirozonas kopproduktā pārsniedz 10% un tikai divu – Vācijas un Francijas – 20% no 17 valstu kopējā kopprodukta. Vācija ir valsts, kuras finanšu rādītājus (valsts aizņēmuma likmes) izmanto par eirozonas valstu finanšu stabilitātes novērtēšanas standartu.

2. tabula. Eiropas monetārajā savienībā iekļautās valstis iestāšanās secībā.

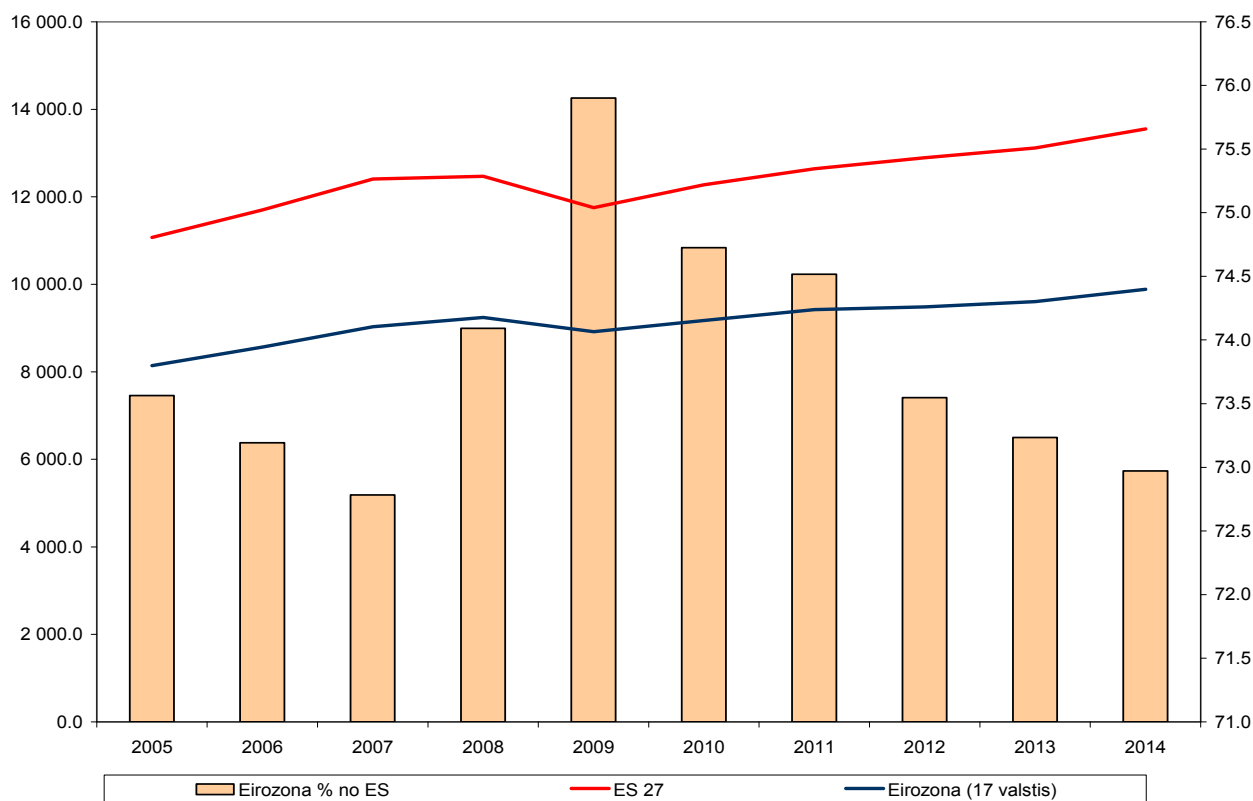
	Iestāšanās gads (visas dalību eirozonā sāka iestāšanās gada 1. janvārī)	Iedzīvotāju skaits tūkst.cilv. 01.01.2011	Nominālais IKP (Pasaules Bankas novērtējums 2009, mlrd. USD)	% no kopējā	Nominālais IKP uz vienu iedzīvotāju, USD
Austrija	1999	8404,2	384,9	3.09	45,799
Beļģija	1999	10918,4	468,5	3.76	42,911
Somija	1999	5375,3	237,5	1.91	44,186
Francija	1999	65075,4	2649,4	21.26	40,713
Vācija	1999	81751,6	3330,0	26.73	40,734
Īrija	1999	4480,9	227,2	1.82	50,703
Itālija	1999	60626,4	2112,8	16.96	34,849
Luksemburga	1999	511,8	52,4	0.42	102,471
Nīderlande	1999	16655,8	792,1	6.36	47,559
Portugāle	1999	10637,0	227,7	1.83	21,404
Spānija	1999	47190,5	1460,2	11.72	30,944
Grieķija	2001	11325,9	329,9	2.65	29,130
Slovēnija	2007	2050,2	48,5	0.39	23,645
Kipra	2008	838,9 14,5 (ASV militārā bāze)	24,9	0.20	30,966
Malta	2008	417,6	7,4	0.06	17,837
Slovākija	2009	5435,3	87,6	0.70	16,125
Igaunija	2011	1340,2	19,1	0.15	14,267
Kopā eirozonā		331963,4	12460,4	100	37,535

Izņēmumi: Kiprā: Ziemeļkipra, Francijā: *New Caledonia, French Polynesia, Vallis and Futuna*, Itālijā: *Campione d'Italia*, Nīderlandē: *Aruba, Curaçao, Sint Maarten, Caribbean Netherl.*
Avots: *Wikipedia*.

Eirozonā iekļauto valstu labklājības līmenis, mērīts kā iekšzemes kopprodukts (IKP) uz vienu iedzīvotāju ir robežās no 14 tūkst. USD Igaunijā līdz 102 tūkst. USD Luksemburgā. Tas pierāda iepriekš izteikto apgalvojumu, ka eirozona nav līdzvērtīgu valstu savienība, kas ir sekmīgas vienotās valūtas zonas nosacījums.

Turpmāk analizēta eirozonas valstu attīstība, salīdzinot ar ES kopumā, un īpaša uzmanība pievērsta septiņām ES dalībvalstīm, kas analizētas detālāk – Zviedrijai (neliela valsts, nav eirozonas valsts), Austrijai (eirozonas dibinātājvalsts), Grieķijai (pievienojās eirozonai 2001. gadā), Slovākijai, Slovēnijai un Igaunijai (jaunās ES dalībvalstis, iestājās eirozonā dažādos pasaules finanšu krīzes posmos) un Latvijai. Diemžēl, *Eurostat* nav pieejami dati par laikposmu pirms eiro ieviešanas.

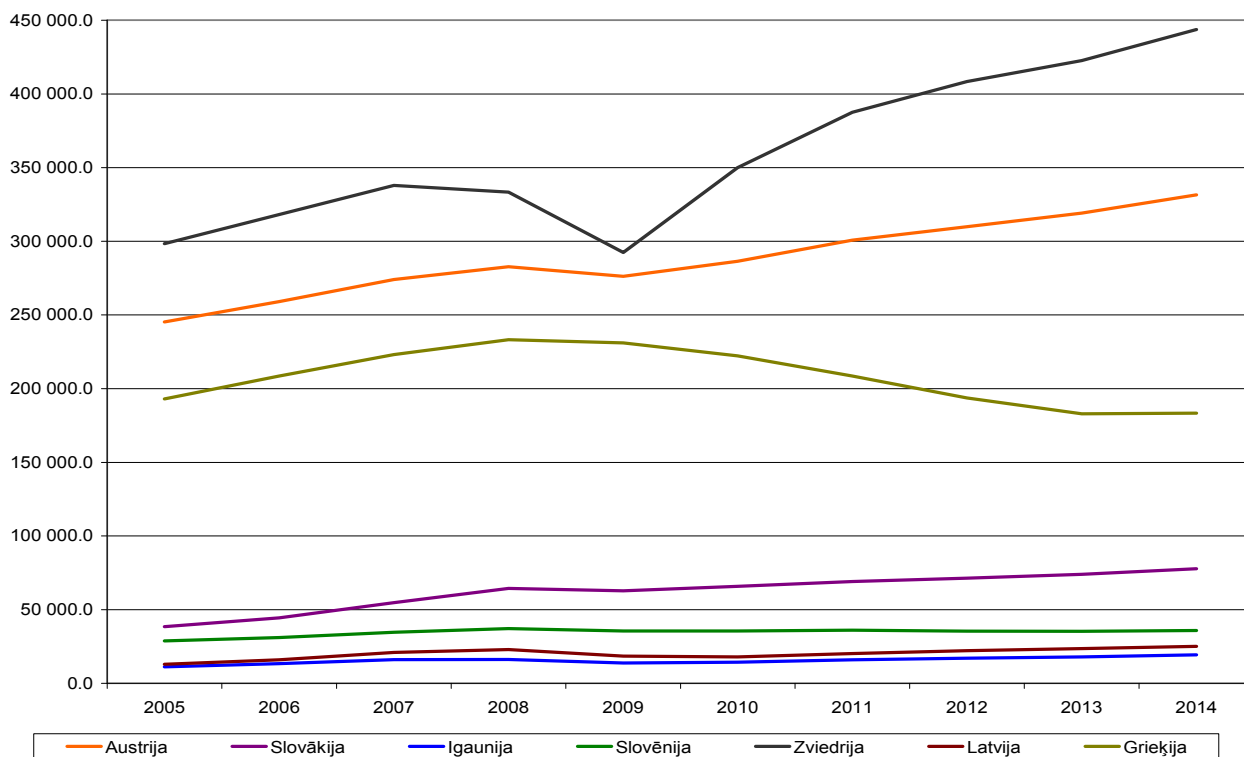
3. attēlā uzrādīta eirozonas daļa ES iekšzemes kopproduktā (labā ass, kolonas) un ES un eirozonas iekšzemes kopprodukta dinamika tirgus cenās.

3. attēls. Eirozonas daļa ES iekšzemes kopproduktā (kolonas, labā ass), ES un eirozonas iekšzemes kopprodukts tirgus cenās, mlrd. EUR.

Avots: Eurostat.

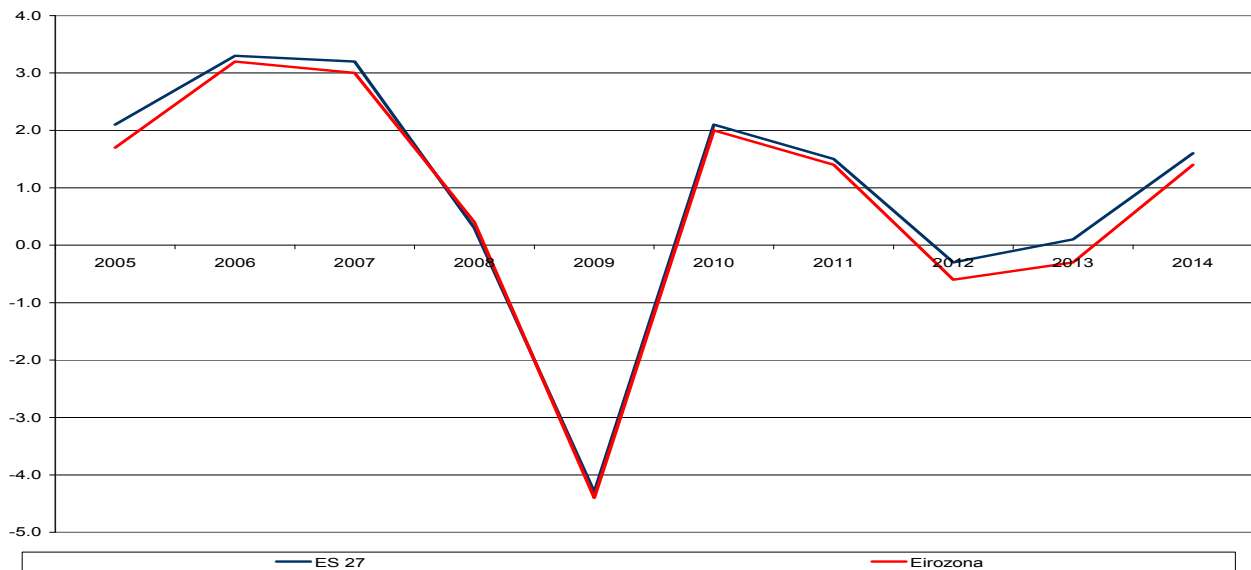
Eirozonas IKP veido 72-76% no ES IKP, un tā daļa kopš 2005. gada ir gan pieaugusi, gan samazinājusies. Eirozonas valstu IKP dinamika ir līdzienāka, pasaules finanšu krīzes ietekme izskatās mazāka.

4. attēls. Atsevišķu valstu iekšzemes kopprodukta dinamika tirgus cenās, mln. EUR.

Avots: Eurostat.

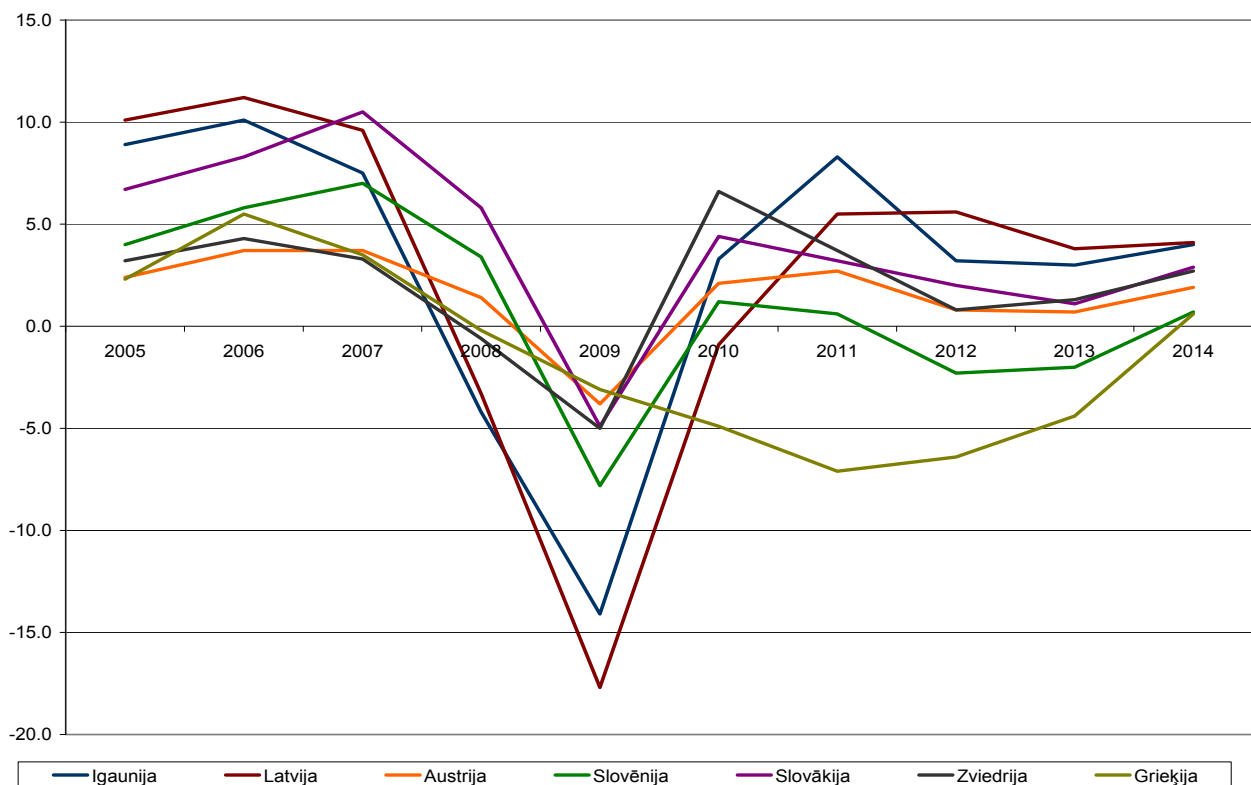
Arī 4. attēlā redzams, ka Austrijas IKP dinamika ir līdzienāka kā Zviedrijas IKP dinamika, krīzes ietekme ir mazāka, taču pēckrīzes periodā Zviedrijas IKP palielinās straujāk. Attēlā uzskatāmi redzama atšķirība ES „mazo” valstu ekonomiku lielumā. Slovēnijā un Grieķijā, kas eirozonā iestājās pirms krīzes, IKP ir palielinājies, taču līdz 2008. gadam tas ir palielinājies arī valstīs ārpus ES. Slovākijā, kas eirozonā iestājās 2009. gadā, palielinājumu ir izdevies noturēt.

5. attēls. ES un eirozonas iekšzemes kopprodukta izmaiņa, % pret iepriekšējo gadu.

Avots: Eurostat.

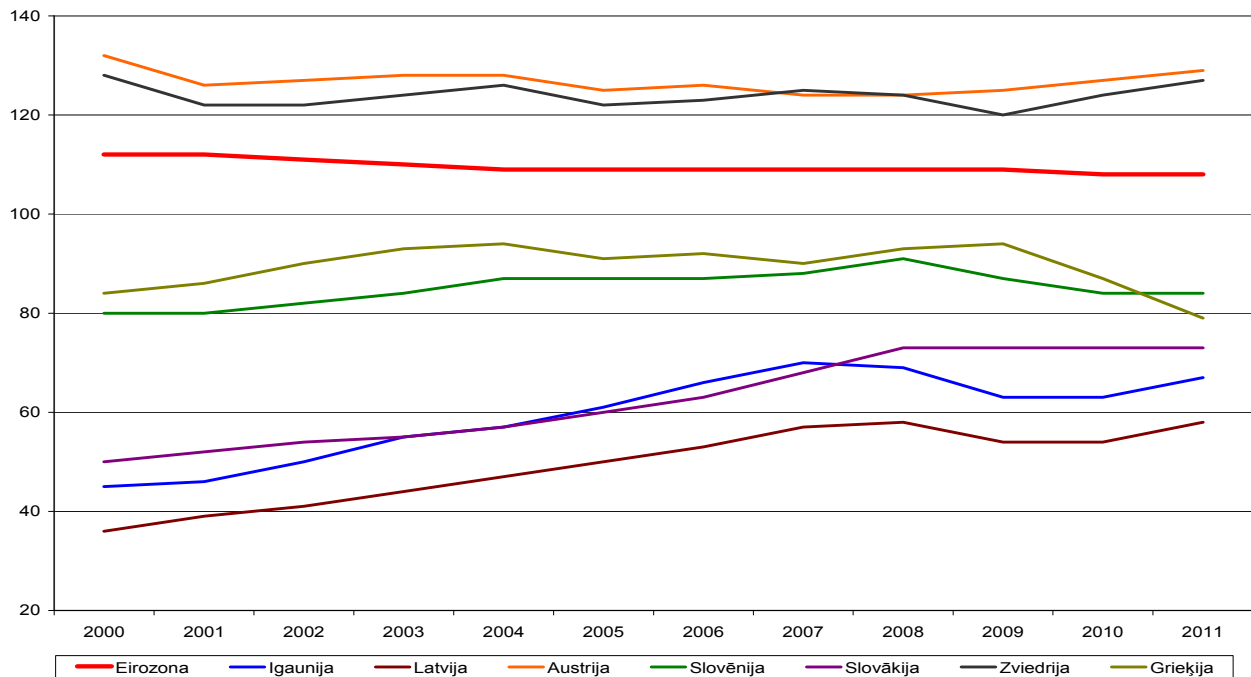
5. attēlā, kur salīdzināta IKP izmaiņa pret iepriekšējo gadu, redzams, ka eirozonas augsmes temps krīzes periodā neatšķiras no ES vidējā rādītāja, bet pirmskrīzes un pēckrīzes periodā ir nedaudz lēnāks kā ES vidēji.

6. attēls. Atsevišķu ES valstu iekšzemes kopprodukta izmaiņa, % pret iepriekšējo gadu.

Avots: Eurostat.

Nav pamata apgalvojumam, ka eirozonas valstis krīzi būtu pārcietušas ievērojami labāk. 6. attēlā redzams, ka Slovēnijā, kas eirozonā iestājās 2007. gadā, IKP samazinājums 2009. gadā bija lielāks kā Slovākijā, kas eirozonā iestājās 2009. gadā. Zviedrijā lejupslīde ir tikai nedaudz zemāka kā Austrijā, turklāt biznesa cikli ir līdzīgi. Grieķijā IKP dinamika atšķiras no eirozonas valstīm, kaut gan Grieķija atrodas eirozonā jau vairāk kā desmit gadus. Visās jaunajās ES dalībvalstīs IKP izmaiņu svārstības ir izteiktākas kā vecajās dalībvalstīs – Zviedrijā un Austrijā un ES vidēji.

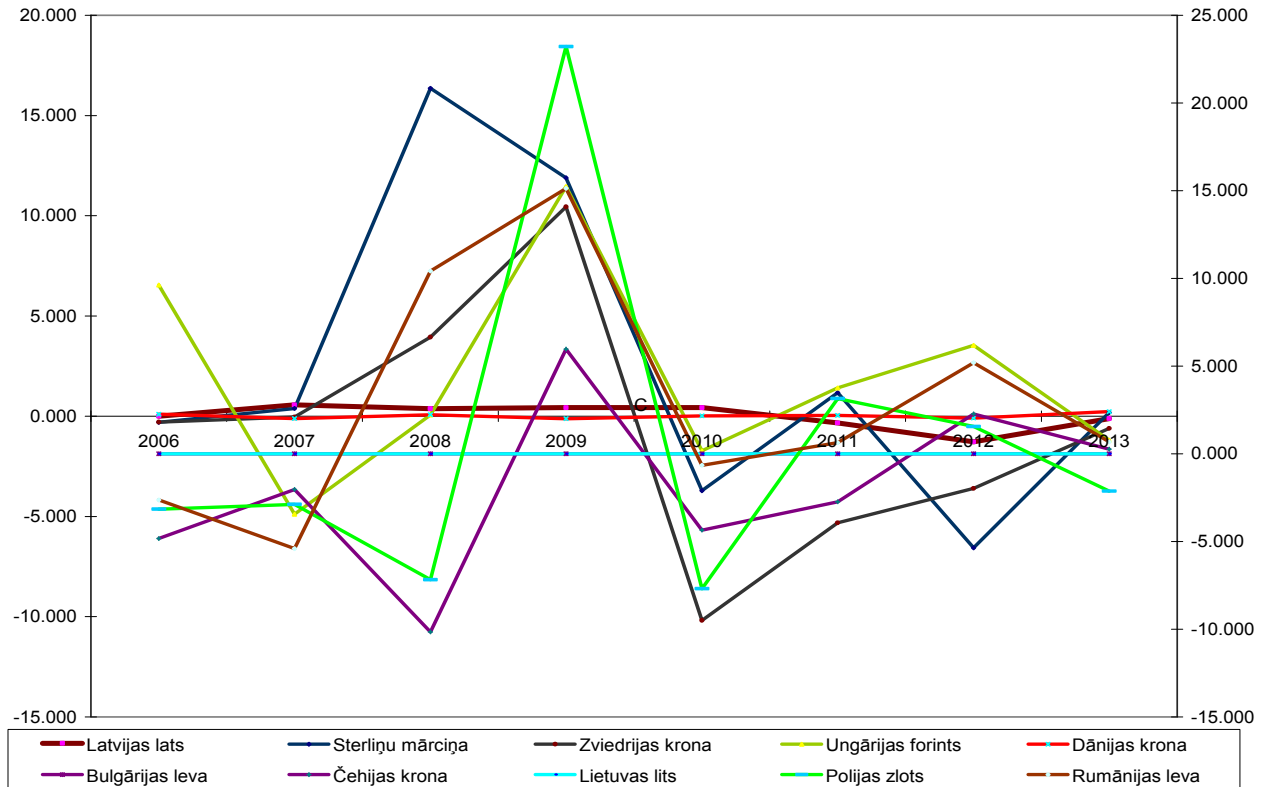
7. attēls. Eirozonas un atsevišķu ES valstu iekšzemes kopprodukta uz vienu iedzīvotāju dinamika, % pret ES 27 vidējo rādītāju (ES 27=100).

Avots: Eurostat.

7. attēlā dinamikā uzrādīts labklājības rādītājs – IKP uz vienu iedzīvotāju, kas attiecināts pret ES vidējo. Attēlā redzams, ka eirozonas valstīs rādītājs ir augstāks kā ES 27 vidēji (ir virs 100%), taču pārsvars samazinās, turklāt tas sācis samazināties pirms jauno, nabadzīgāko ES dalībvalstu pievienošanās eirozonai, bet tūlīt pēc Grieķijas pievienošanās. Eirozonas sastāvs gadu gaitā ir mainījies un ir pievienojušās valstis ar dažādu labklājības līmeni, tāpēc nav stingra pamata ne apgalvojumam, ka eirozonas ekonomiskā darbība ir sekmējusi iedzīvotāju labklājības celšanu, ne arī pretējam apgalvojumam. Tā kā Grieķijas rādītājs tūlīt pēc iestāšanās eirozonā strauji uzlabojās, drīzāk var apgalvot, ka darbība eirozonā nav devusi būtisku labklājības uzlabojumu.

Līdzīgs secinājums rodas aplūkojot atsevišķu valstu labklājības rādītāja dinamiku. Visilgāk novērotajā periodā eirozonā ir atradusies Austrija, taču salīdzinot ar Zviedriju, tās labklājības rādītājs ir nedaudz stabilāks, tomēr ne straujāk augošs. Grieķijā un Slovēnijā labklājības rādītāja attiecība pret ES vidējo un dinamika ir līdzīga, kaut gan viena līdz 2007. gadam bija eirozonas valsts, bet otra – nebija. Turklāt, eirozonas valstu Austrijas un Grieķijas labklājības izmaiņu tendences nav sinhronas, kā tam vajadzētu būt vienotās valūtas zonā.

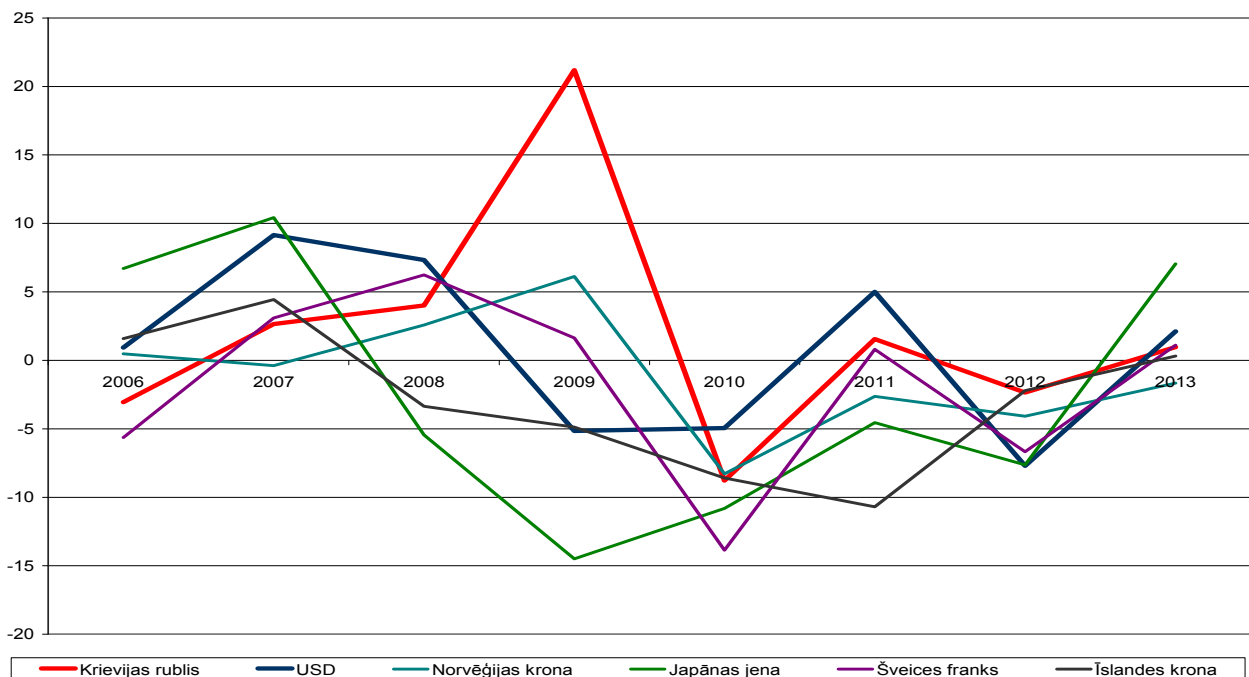
8. un 9. attēlā pārbaudīta tēze, ka atrašanās eirozonā mazina valūtas risku. Kā redzams 8. attēlā, trīs eirozonā neieklātajās ES dalībvalstīs (Latvijā, Lietuvā un Dānijā) valūtas kursa svārstības ir nelielas un Bulgārijas levas vērtība nav mainījies nemaz, tātad stingru valūtas kursu ir iespējams uzturēt arī ārpus vienotās valūtas zonas. Tomēr lielākajā daļā valstu (gan jaunajās, gan vecajās dalībvalstīs) valūtas maiņas kurss krīzes aktīvajā periodā mainījās vairāk, tātad tas bija izmantots kā ekonomiskās politikas instruments. Pēc 2010. gada valūtas kursa svārstības ir samazinājušās. Starp valstīm, kur ir bijušas lielākas valūtas kursa svārstības ir arī Latvijas tirdzniecības partneri – Lielbritānija un Zviedrija. Tās nav eirozonas valstis, tātad valūtas risks attiecībā pret šīm valstīm paliks nozīmīgs.

8. attēls. Eirozonā neiekļauto ES valstu valūtas kursa pret eiro izmaiņa, % pret iepriekšējo gadu.

Avots: Eurostat.

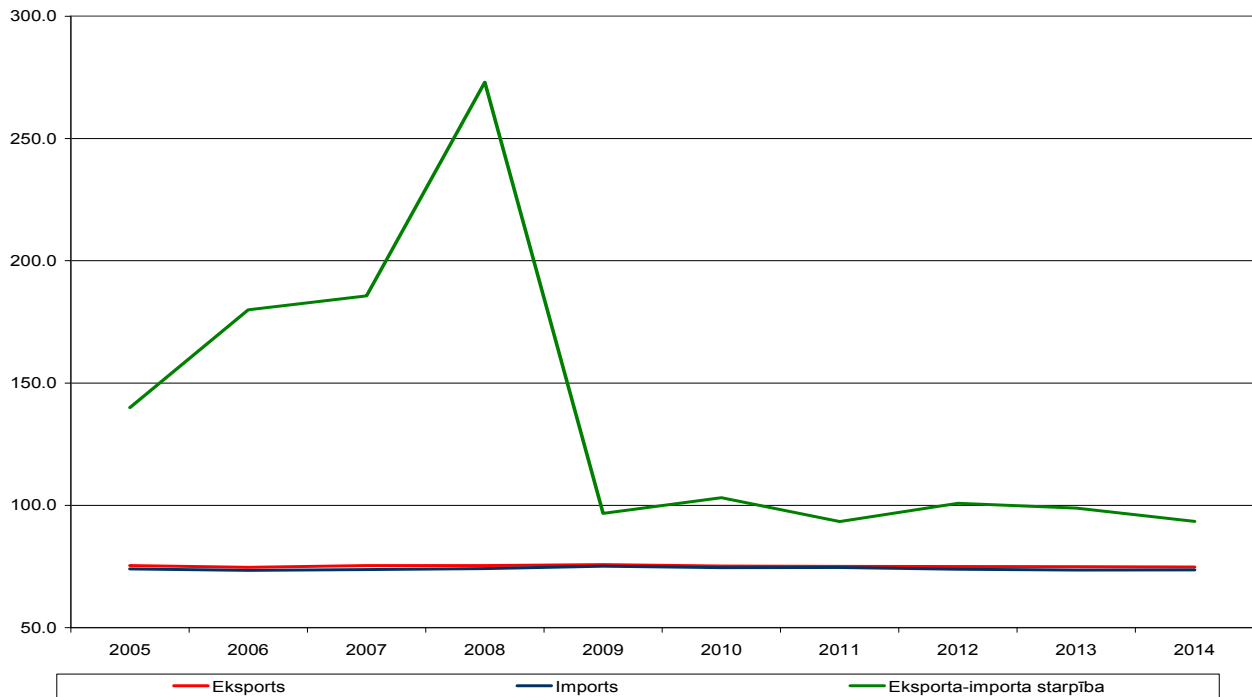
9. attēlā redzams, ka arī lielo ārvalstu valūtu svārstības pret eiro ir nozīmīgas. Apstiprinās secinājums, ka pievienojoties eirozonai valūtas risks ir novērsts eirozonas iekšējā tirgū, bet pret trešajām valstīm tas paliek spēkā. Eirozonas dalības efektivitāte ir atkarīga no ārējās tirdzniecības sadalījuma pa valstīm.

9. attēls. Pasaules valstu valūtas kursa pret eiro izmaiņa, % pret iepriekšējo gadu.

Avots: Eurostat.

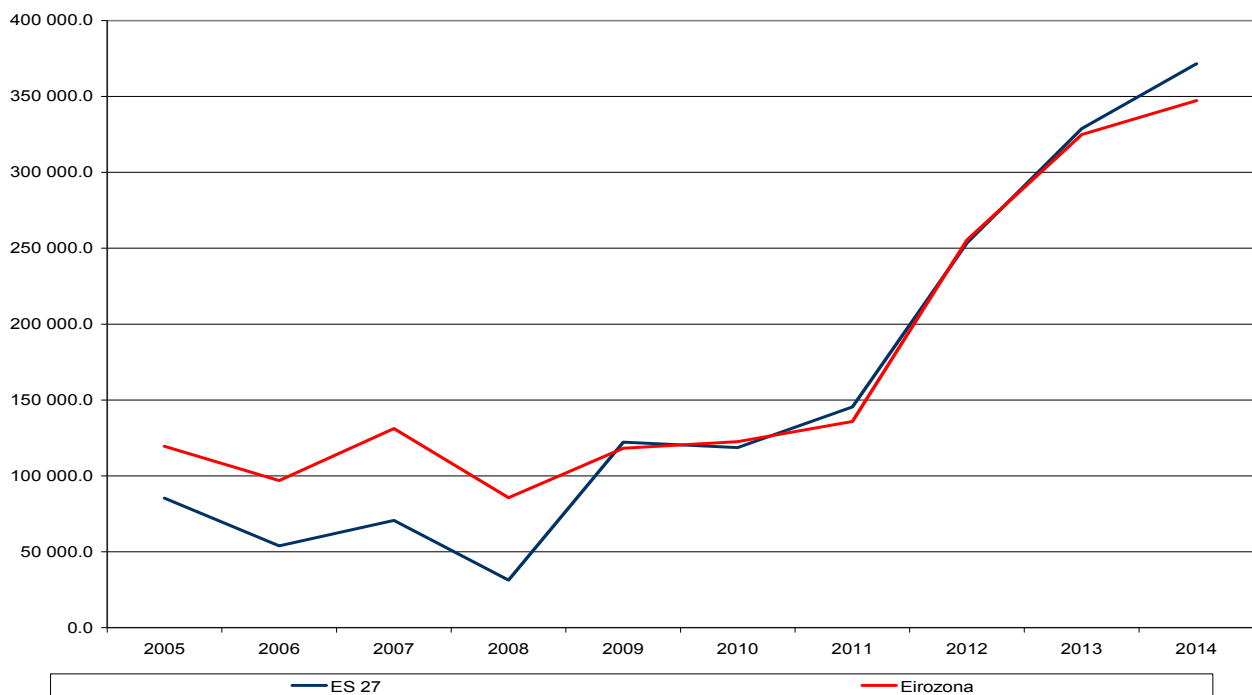
Turpmāk analizēta ES un eirozonas valstu eksporta, importa un ārējās tirdzniecības dinamika, lai pārbaudītu tēzi, ka daļība eirozonā uzlabo ārējo tirdzniecību. 10. attēlā uzrādīta eirozonas daļa ES valstu eksportā, importā un eksporta – importa starpībā.

10. attēls. Eirozonas daļa ES valstu eksportā, importā un eksporta – importa starpībā, %.

Avots: Eurostat.

Eirozonas valstis īsteno apmēram 75% no ES eksporta un importa, un to daļa ir stabila. Eksports ir sabalansēts ar importu ar nelielu pozitīvu bilanci. Līdz 2008. gadam, eirozonas valstīs pozitīvā bilance bija lielāka, bet sākot ar 2009. gadu ES valstu eksporta-importa bilance strauji uzlabojās un eirozonas pārsvars izlīdzinājās (11. attēls). 11. attēlā redzams, ka eirozonas valstis nodrošina gandrīz visu ES eksporta – importa pozitīvo saldo.

11. attēls. ES un eirozonas eksporta – importa saldo dinamika, mln.eiro.

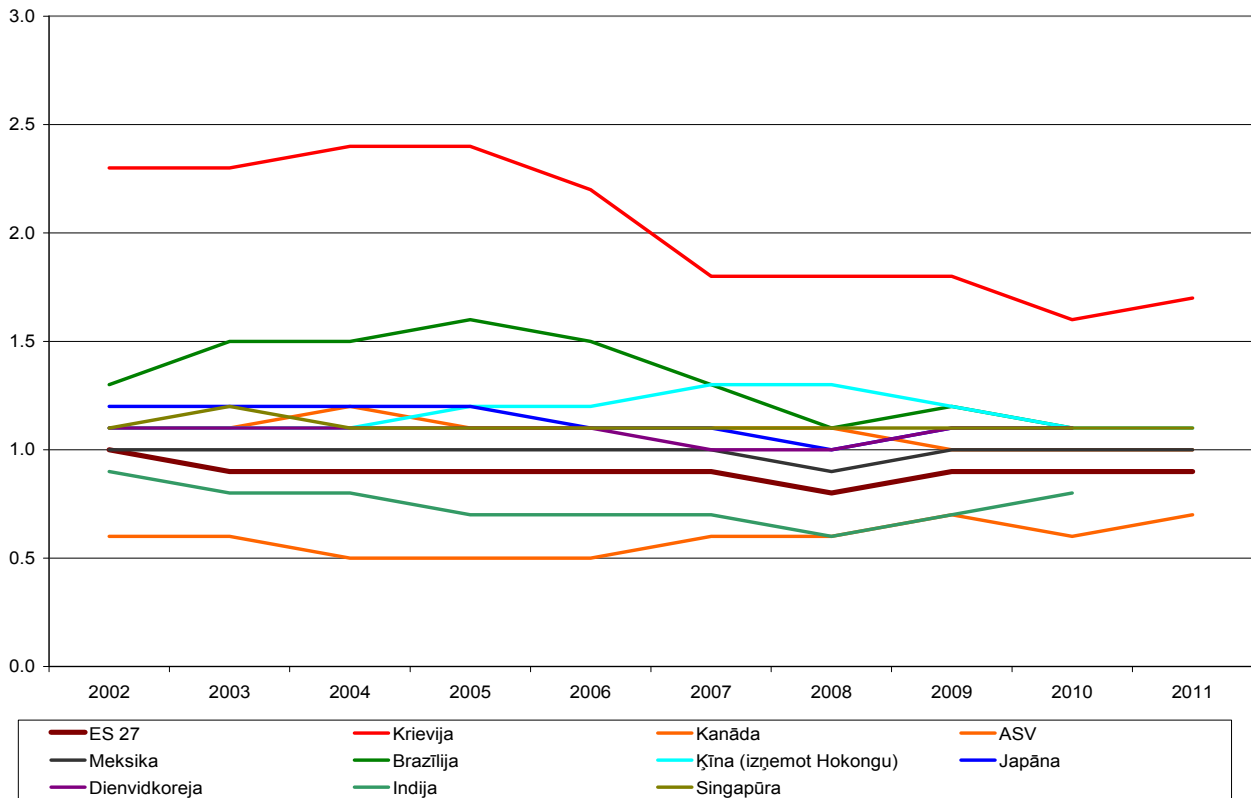
Avots: Eurostat.

Ārējās tirdzniecības pārmaiņas (pieauguma vai samazinājuma temps) ES un eirozonas valstīs ir gandrīz identisks, un abās valstu grupās eksporta un importa dinamika ir sinhrona (12. attēls). Krīze smagi skāra gan eksporta, gan importa darbību, turklāt imports samazinājās vairāk kā eksports, tā rezultātā ārējās tirdzniecības saldo uzlabojās. Šāda attīstība bija sevišķi raksturīga vājākajām ES dalībvalstīm, kas nav kvalificējušās dalībai eirozonai. Tas var izskaidrot spējo eksporta- importa bilances uzlabojumu 2009. gadā.

12. attēls. ES un eirozonas eksporta – importa izmaiņa, % pret iepriekšējo gadu.

Avots: Eurostat.

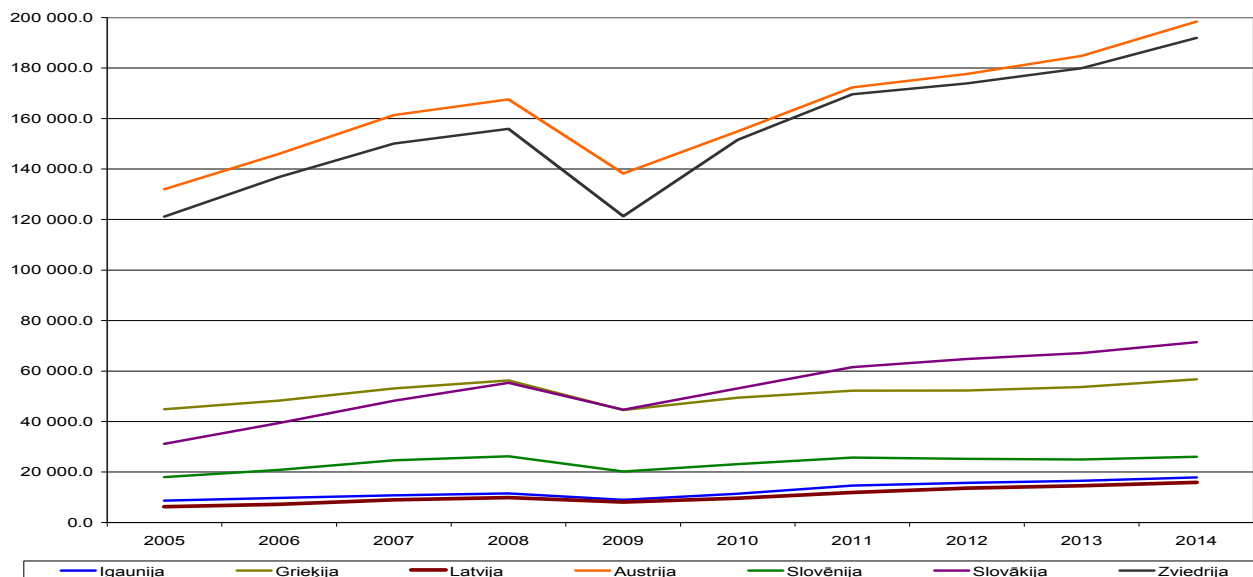

13. attēls. ES un lielāko tirdzniecības partneru valstu daļa starptautiskajā tirdzniecībā, % no pasaules tirdzniecības apjoma.

Avots: Eurostat.

13. attēlā var redzēt, ka ES kā 27 valstu kopuma daļa pasaules tirdzniecībā ir mazāka par atsevišķu valstu devumu (Krievijas, Brazīlijas, Ķīnas, Kanādas, Japānas, Dienvidkorejas, Singapūras) un tikai nedaudz lielāka par Indijas un ASV daļu. Starpvalstu tirdzniecībai ES robežās ir liela nozīme, un šajā aspektā vienotā valūtas zona, kas iekļauj visas tirdzniecībā iesaistītās valstis, attaisnojas.

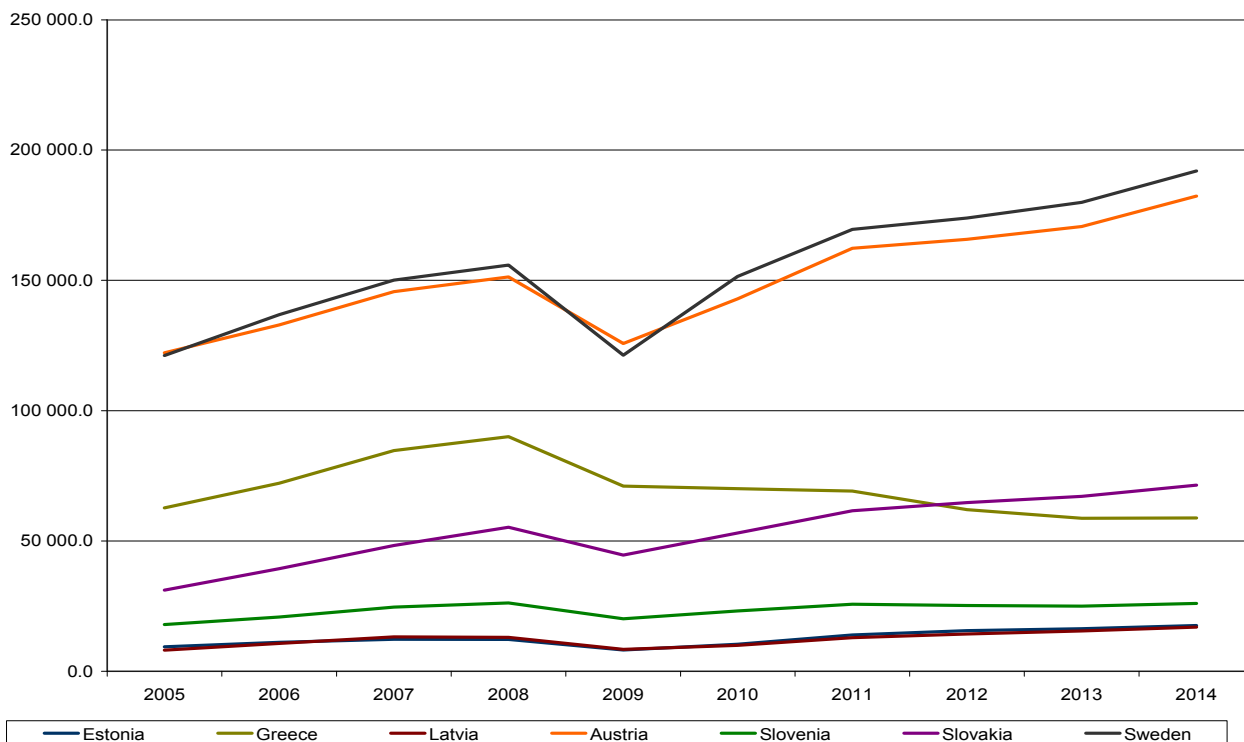
Turpmākajos attēlos parādīti ārējās tirdzniecības rādītāji dziļākai analīzei izvēlētajās ES valstīs. Komplekss ārējās tirdzniecības rādītājs ir eksporta-importa bilance.

14. attēls. Atsevišķu ES un eirozonas valstu eksporta dinamika, mln.eiro.

Avots: Eurostat.

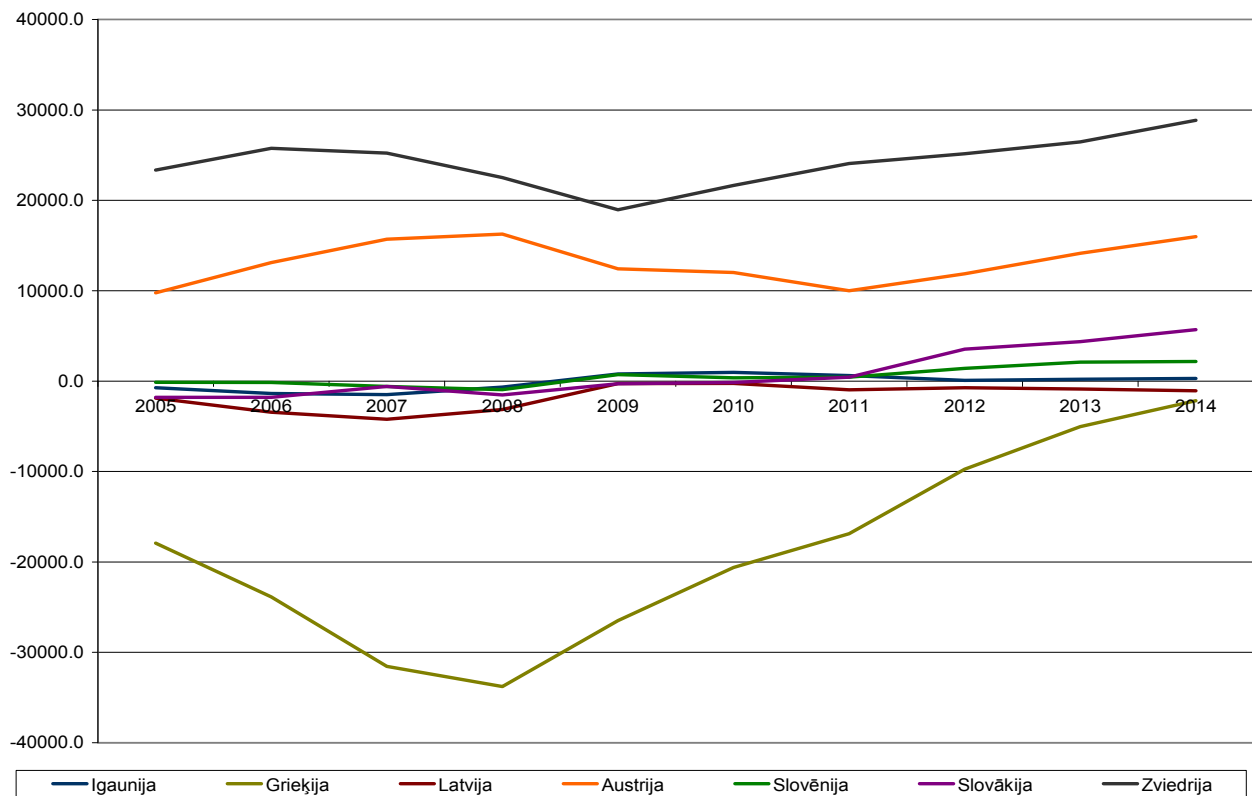
14. attēlā redzams, ka gan Grieķijā, gan Slovākijā eksports pēc pievienošanās eirozonai ir pieaudzis, Latvijas eksportdarbība ir neliela – gandrīz divas reizes mazāka kā Slovēnijā (iedzīvotāju skaits gandrīz vienāds – Slovēnijā 2051 tūkst. iedz.), mazāka kā Igaunijā (iedzīvotāju skaits mazāks) un nesalīdzināmi mazāks kā Austrijā (iedzīvotāju skaits atšķiras tikai 4 reizes).

15. attēls. Atsevišķu ES un eirozonas valstu importa dinamika, mln.eiro.

Avots: Eurostat.

15. attēlā redzams, ka arī imports Slovākijā ir pieaudzis, tomēr tirdzniecības saldo palicis pozitīvs (16. attēls). Līdzīgas tendences ir Slovēnijā, bet ne Grieķijā.

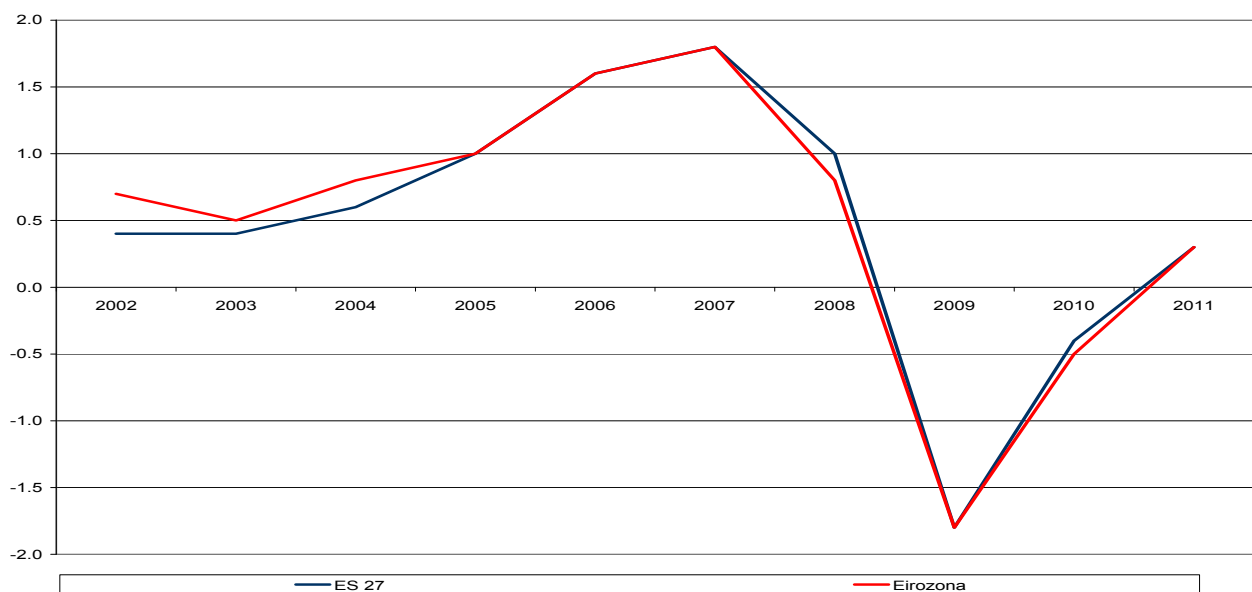

16. attēls. Atsevišķu ES un eirozonas valstu eksporta - importa saldo dinamika, mln.eiro.

Avots: Eurostat.

16. attēlā redzams, ka spēcīgāko ES valstu eksporta-importa starpība ir izteikti pozitīva un tās dinamikā nav atšķirība, vai valsts ir eirozonas valsts (Austrija), vai ārpus tās (Zviedrija). Pēc krīzes pozitīvā eksporta-importa starpība palielinās. Grieķijā pēc pievienošanās eirozonai 2001. gadā eksporta-importa bilance strauji pasliktinājās, turpretī Slovēnijā un Slovākijā nedaudz uzlabojās. Latvijā eksporta-importa bilance visā analizētajā periodā ir negatīva.

Turpmākajos attēlos analizēti vairāki sociālie aspekti.

17. attēls. Nodarbinātības izmaiņa ES un eirozonas valstīs, % pret iepriekšējo gadu.

Avots: Eurostat.

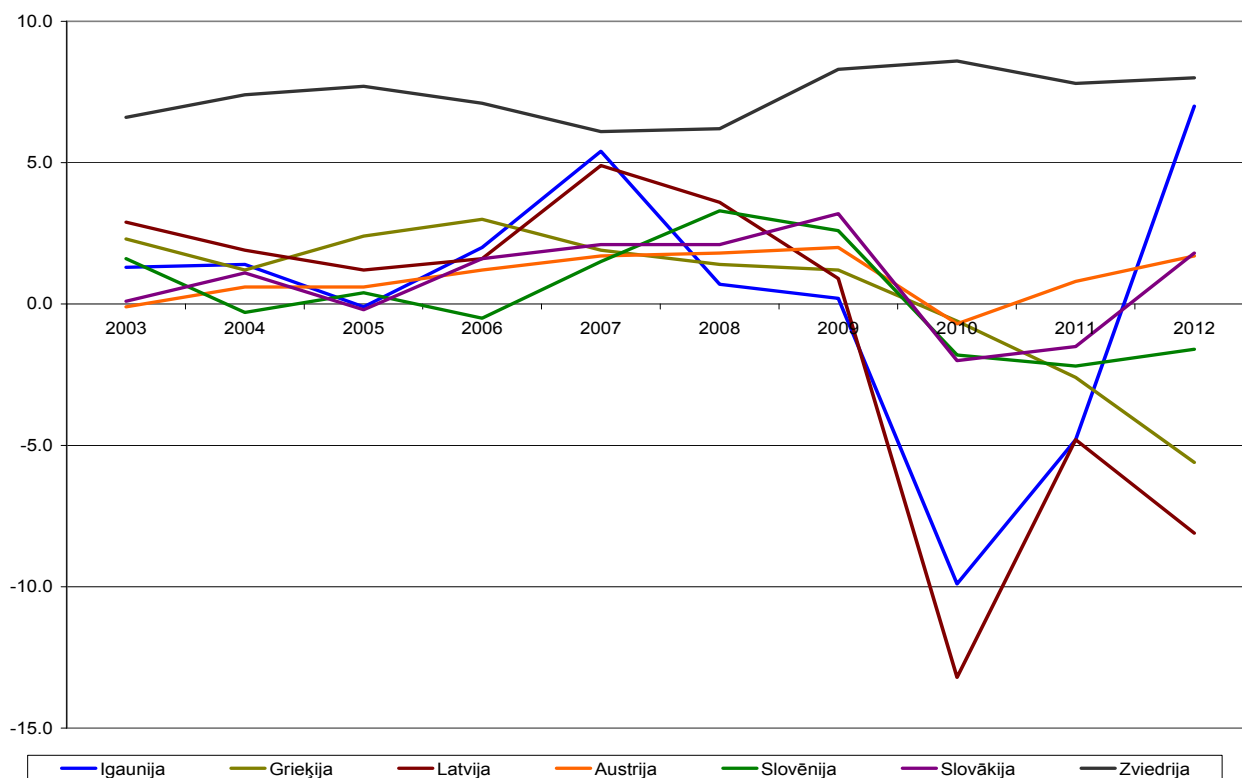
Nodarbinātības izmaiņa eirozonas valstīs būtiski neatšķiras no ES rādītāja (17. attēls). Pirms krīzes eirozonā nodarbinātība pieauga nedaudz straujāk, pēc krīzes lēnāk, bet tās nav būtiskas atšķirības.

18. attēls. Bezdarba dinamika ES un eirozonas valstīs, % pret ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem.

Avots: Eurostat.

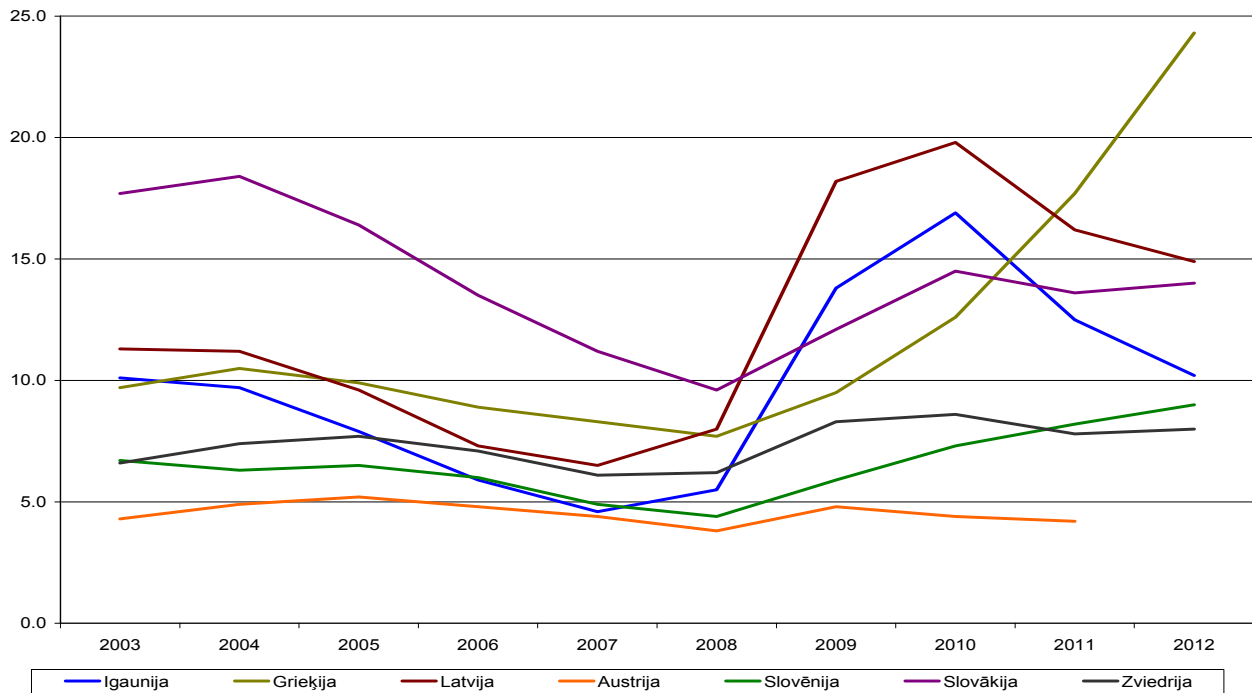
Eurostat dati liecina, ka bezdarbs eirozonas valstīs gandrīz visā analizētajā periodā (kopš 2004. gada) ir bijis augstāks kā ES vidēji un atšķirība pieaug (18. attēls). 2012. gadā vairāk kā 11% eirozonas valstu ekonomiski aktīvo iedzīvotāju meklēja darbu. Tas nozīmē, ka arguments par labākām darba iespējām, pievienojoties eirozonai neiztur kritiku.

19. attēls. Nodarbinātības izmaiņa ES eirozonas valstīs, % pret iepriekšējo gadu.

Avots: Eurostat.

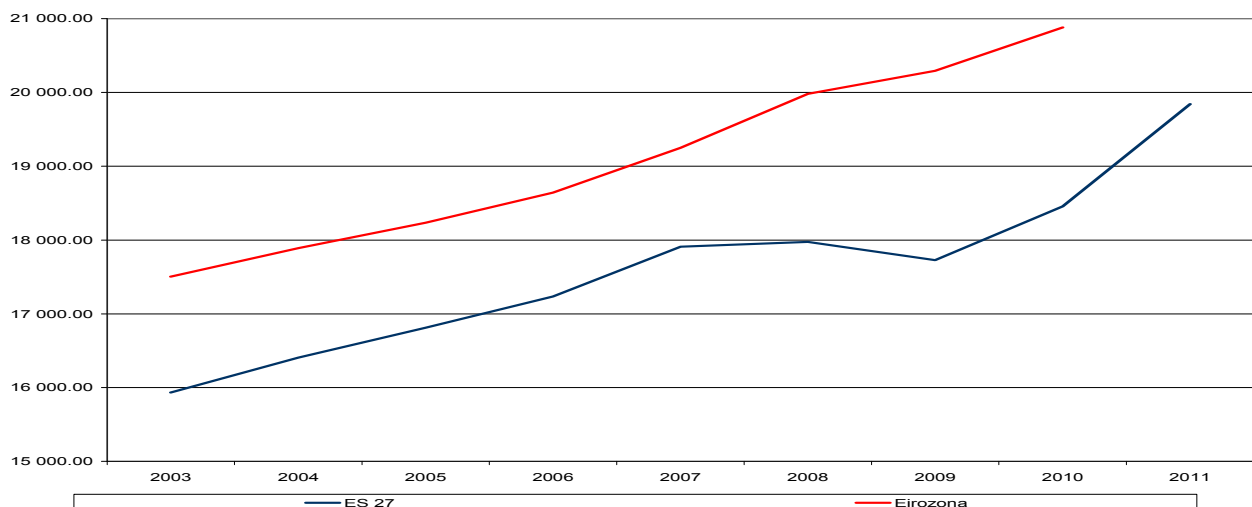
Atsevišķās valstīs nodarbinātības izmaiņa atšķiras (19., 20. attēls). Zviedrijā, kas nav eirozonas valsts, nodarbinātība ir tikai pieaugusi un bezdarba līmenis nav augsts. Lielākais nodarbinātības samazinājums ir CAE valstīs un Grieķijā, mazāks Austrijā, vislielākais nodarbinātības samazinājums un bezdarbs ir Latvijā un Igaunijā. Šo faktu var saistīt ar attīstīto valstu noteicošo lomu ekonomiskajās savienībās, kas analizēta iepriekš. Var ievērot, ka pēc 2008. gada bezdarbs pieauga visās valstīs, bet pēc 2009. gada tā dinamika atšķiras - Slovākijā un Slovēnijā atkal pieaug, Latvijā un Igaunijā samazinās. Austrijā ir viszemākais bezdarbs.

20. attēls. Bezdarba dinamika ES un eirozonas valstīs, % pret ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem.

Avots: Eurostat.

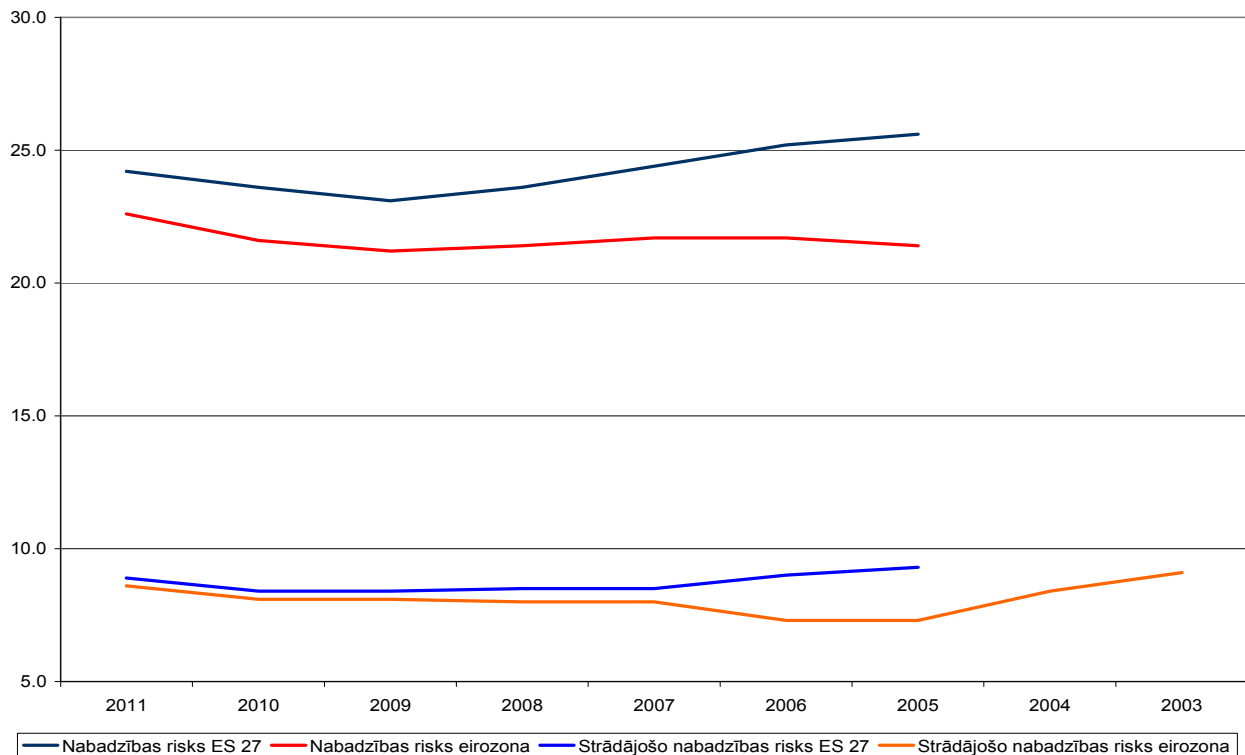
Darba samaksas pieaugums eirozonā ir līdzvērtīgs ES vidēji, izņemot krīzes periodu (21. attēls). Darba samaksas samazinājumu ES vidēji krīzes periodā acīmredzot iespaidoja intensīvie taupības pasākumi valstīs, kuras saņēma starptautisko palīdzību. Diemžēl Eurostat darba samaksas statistika pa valstīm ir nepilnīga un salīdzinājums izvēlēto valstu kopā nav iespējams.

21. attēls. Darba samaksas dinamika ES un eirozonas valstīs, eiro (persona bez bērniem)

Avots: Eurostat.

Visbeidzot 22. attēlā analizēta nabadzības statistika, kas arī ir nepilnīga (nav pieejami dati pa atsevišķām valstīm). Gan nabadzības risks, gan strādājošo nabadzības risks eirozonā ir mazāks kā ES, taču atšķirība samazinās (jaunākie gadi attēla kreisajā pusē).

20. attēls. Nabadzības risks un strādājošo nabadzības risks ES un eirozonas valstīs.

Avots: Eurostat.

Eirozonas attīstības analīze liecina, ka statistika nepierāda proklamētās eirozonas priekšrocības – labāka attīstība un nodarbinātība utt. ne eirozonas, ne arī atsevišķu eirozonas valstu līmenī. Vienīgi ārējās tirdzniecības un nabadzības riska rādītāji eirozonā kopumā ir labāki kā ES. Var secināt, ka EMS nozīme, vismaz pagaidām, vairāk kā desmit gadus pēc tās izveidošanas, ir pārvērtēta. Eirozonā vai ārpus tās, valsts attīstība ir atkarīga no nacionālās ekonomiskās politikas, ja tai ir atļauts pastāvēt.

Līdzīgus secinājumus par eiro ieviešanas un EMS nozīmes pārvērtēšanu ieguvis, Latvijas Ekonomistu asociācijas priekšsēdētājs prof. Ivars Brīvers, analizējot trīs argumentus, kurus parasti min Latvijas valdības pārstāvji, lai pamatotu eiro ieviešanas priekšrocības (Brīvers, 2013):

- 1) ieviešot eiro, paaugstināsies Latvijas kredītreitings un samazināsies procentu likmes – analizējot piecas mazas „jaunās” ES dalībvalstis – Slovēniju, Kipru, Maltu, Slovākiju un Igauniju secināts, ka tūlīt pēc eiro ieviešanas kredītreitings ir paaugstināts, bet jau drīz pēc tam visās valstīs, izņemot Igauniju, kas eirozonai pievienojās pēdējā, daudz lielākā mērā pazemināts, arī procentu likmes ir salīdzinoši augstas,
- 2) iestājoties eirozonā, vairs nebūs valūtas konvertācijas izmaksu – komercbanku zaudējumus, ko radīs valūtas maiņas operāciju samazinājums visticamāk būs jāsedz klientiem,
- 3) ārvalstu investīciju pieplūdums palielināsies – Latvijā tas nozīmēs vēl intensīvāku nekustamo īpašumu un dabas bagātību izpārdošanu.

4. Citu valstu piemēri

Citu valstu pieredze Latvijā nav tieši izmantojama, jo, pirmkārt, valstu sākuma stāvoklis, iestājoties eirozonā, atšķiras, un, otrkārt, globālā situācija ir būtiski mainījusies. Turklāt, ne ieguvumi, ne zaudējumi nav izskaidrojami tikai ar eiro ieviešanas ietekmi – ietekmē daudz apstākļu – pirmskrīzes periods, laika attālums līdz krīzei, krīzes un pēckrīzes periods.

Zīmīgi, ka pēc eirozonas pamata izveidošanas 1999. gadā, kad vienpadsmit valstis, kas bija izpildījušas 1993. gadā pieņemtos Mastrohtas konverģences kritērijus, vienojās par kopīgu valūtu, jaunas dalībvalstis ir pievienojušās dažādās ekonomiskās situācijās. Slovēnija pievienojās pirms pasaules finanšu krīzes 2007. gadā, Slovākija krīzes aktīvākajos gados 2009. gadā, Igaunija pēc krīzes 2011. gadā.

4.1. Austrija

Ziņu avots: Evalda Novotnija (*Ewald Novotny*), Austrijas Nacionālās bankas vadītāja un Franča Naušringa (*Franz Nauschring*), Austrijas Nacionālās bankas daļas vadītāja uzstāšanās konferencē Rīgā 2013. gada 22. februārī.

Austrija ir Eiropas Savienības dalībvalsts kopš 1995. gada 1. janvāra un bija viena no 11 eirozonas dibinātājvalstīm 1999. gadā.

Pirms iestāšanās eirozonā Austrijas marka bija stingri piesaistīta Vācijas markai. Stingru piesaisti veicināja tas, ka Vācija bija Austrijas galvenais tirdzniecības partneris. Stingrā piesaiste stabilizēja cenas un novērta negaidītas valūtas kursa izmaiņas, disciplinēja ekonomisko politiku. Kopš 1981. gada piesaistes svārstību koridors bija noteikts 0.2%.

Austrijas ekonomiskā politika bija vērsta uz maksimālu nodarbinātību un „sadarbīgu” ienākumu politiku (sadarbībā ar sociālajiem partneriem), ko nodrošināja pasākumi piedāvājuma palielināšanai un augsmei.

Gatavošanās iestājamai eirozonā notika vairākos soļos:

- 1) kapitāla kustības liberalizācija – sākumā iekšzemē, pakāpeniski sagatavojot bankas starptautiskai konkurencei, tad atvēra kapitāla tirgu starptautiskai konkurencei;
- 2) Eiropas monetārā krīze 1992. – 1995. gadā sekmēja EMS ieviešanu – eiro izveidots kā aizsardzības līdzeklis.

Pēc pievienošanās ERM Austrija veica saudzīgu fiskālo konsolidāciju, piekopjot sociāli atbildīgu taupības režīmu – samazināja budžeta deficītu no 5% no IKP līdz 2% no IKP. Ierobežojošo fiskālo politiku apvienoja ar piedāvājuma veicināšanas un makroekonomisko politiku. 1996. gadā ieviesa inovatīvu stimulēšanas komplektu 3% apmērā no IKP. Novirzīja valsts investīcijas publiskajā sektorā un attīstīja PPP infrastruktūras objektu celšanai.

Austrija vērtē līdzdalību ES un EMS kā labvēlīgu valsts attīstībai. Izvērtējot pirmsiestāšanās soļus jāatceras, ka Austrija iestājās eirozonā pirms pasaules finanšu krīzes. Naušrings demonstrē, ka kopš iestāšanās ES Austrijas IKP ir palielinājies straujāk, kā, piemēram, Šveices IKP. Turklāt, atšķirība ir palielinājusies, kopš Šveice noraidīja piedāvājumu iestāties ES. Kā liecina iepriekšējā analīze, ir arī pretēji apliecinājumi - Austrijas attīstība nav labāka kā Zviedrijas attīstība.

Saskaņā ar Austrijas Nacionālās bankas vadītāja Evalda Novotnija teikto, eiro ieviešanas pozitīvais efekts bija:

- zemāka inflācija – līdz eiro ieviešanai laikposmā 1985. – 1992. inflācija pieauga, 1993. – 1999. samazinājās (0,5% 1999. gadā), no 2000. – 2008. gadam svārstījās ap 2%, bet pēc tam svārstību amplitūda palielinājās no mazāk kā 0,5 līdz 3,5% - ziņojumā iekļautais grafiskais attēls liecina, ka atrašanās eirozonā nav pasargājusi Austriju no krīzes ietekmes, tomēr, kā liecina statistiskā analīze iepriekšējā sadaļā – mazāk kā citas valstis,

- ceturtais augstākais labklājības līmenis (IKP uz vienu iedzīvotāju) 2011. gadā (aiz Luksemburgas, Nīderlandes un Īrijas),
- zemākas uzņēmējdarbības aizdevumu likmes un stabilas mājsaimniecību aizdevumu likmes (eiro kā maksāšanas līdzekļa ieviešanas sekas, bet var būt saistīta ar krīzes tuvošanos, kad aizdevumu procentu likmes pazeminājās globāli),
- labāki ārējās tirdzniecības rādītāji – pieaugums no 40% no IKP līdz 60% no IKP,
- pozitīva tekošā konta bilance (eiro kā maksāšanas līdzekļa ieviešanas sekas),
- uzlabojās nodarbinātība,
- stabili zems bezdarba līmenis, neskatoties uz krīzi (apmēram 4%).

Izvērtējot Austrijas pieredzi, jāņem vērā, ka tā ir attīstīta, tātad dominējoša ES valsts. Latvija, turpretī būs visvājāk attīstītā eirozonas valsts.

4.2. Slovēkija

Slovākijā ieviesa eiro 2009. gada 1. janvārī, tomēr par šo valsti atrodams vispilnīgākais eiro ieviešanas seku novērtējums.

Slovākija iestājās ES 2004. gadā un pievienojās valūtas mehānismam *ERM II* 2005. gada novembrī. Apstiprinājums par Slovēkijas gatavību eiro ieviešanai pieņemts 2008. gada 7. maijā, galīgais ECOFIN lēmums pieņemts 2008. gada jūnijā. Slovēkija kļuva par sešpadsmito eirozonas dalībvalsti.

1993. gadā Slovēkija atdalījās no Čehijas. Pārejas periods no plānveida uz tirgus ekonomiku Slovēkijā notika mazsāpīgāk kā apkārtējās valstīs, jo Slovēkijā saglabājās spēcīga rūpniecība un reformas notika savlaicīgi un efektīvi. Mūsdienās Slovēkijā svarīgākās ir automobiļu rūpniecība un elektronikas rūpniecība.

Iestājoties eirozonā Slovēkijas budžeta deficīts bija 30% no IKP, inflācija 2,2%.

Pirms iestāšanās eirozonā Slovēkijā veikts liels pētījums, lai novērtētu eiro ieviešanas ietekmi uz Slovēkijas ekonomiku (*The effects*, 2006). Galvenās atziņas:

- eiro ieviešana skars visus Slovēkijas iedzīvotājus,
- eiro ieviešana radīs gan labumu, gan zaudējumus, bet kopumā tā ir labvēlīga Slovēkijas iedzīvotājiem.

Ieguvumi:

- samazinās darījumu valūtas risks un cena - Slovēkijas ekonomika ir ļoti atvērta (ārējās tirdzniecības apgrozījums ir 180% no IKP, eiro valūtā notiek vairāk ka 80% tirdzniecības darījumu un 98% no iekšzemes darījumiem ārvalstu valūtās ir eiro),
- aprēķināts, ka ietaupījums no valūtas maiņas un ārvalstu valūtu darījumu administrēšanas varētu būt 0,36% no IKP,
- samazinās valūtu risks,
- vieglāk salīdzināmas cenas,
- zemāka kapitāla cena (finanšu tirgus likmes),
- pieaugs ārējā tirdzniecība – ilgtermiņā plāno pieaugumu no 30% līdz 90%, un ārvalstu investīcijas – ilgtermiņā plāno IKP pieauguma palielinājumu par 7-20%.

Zaudējumi:

- vienreizējās eiro ieviešanas izmaksas: informācijas sistēmu pielāgošana, valūtas nomaiņa, cenu pārveidošana, cenu pārrēķins, paralēlā cenu uzrādīšana, personāla apmācība u.c. - novērtētas 0,3% apmērā no IKP (iepriekš pievienotajās valstīs – 0,3% - 0,8% no IKP), Slovēkijā eiro ieviesa bez gara pārejas perioda, tādējādi samazinot izmaksas,

- banku zaudējumi no valūtas konvertēšanas darījumiem ir gaidāmi, bet tie nav ievērojami un tos kompensē labāka ekonomiskā attīstība un darbības jomu papildināšana ar citiem pakalpojumiem,
- lielākais zaudējums ir atteikšanās no nacionālās monetārās politikas, taču arī Slovākijā nacionālās monetārās politikas neatkarība bija ierobežota vēl pirms eiro ieviešanas, galvenokārt liberālas finanšu politikas dēļ,
- monetārās politikas zaudējums būs mazāks, jo vairāk Slovēnijas ekonomika līdzināsies eiro zonas ekonomikai (jāpanāk sinhroni biznesa cikli),
- augstāka inflācija eiro ieviešanas brīdī netiek vērtēta kā nozīmīgs efekts, bet ilgtermiņā inflācijas pieaugums ir gaidāms, jo Slovākijā dzīves līmenim ir jātuvojas ES vidējam un to nevar panākt bez augstākas inflācijas – plānots, ka Slovākijā inflācija vairākus gadus būs par 1,5% augstāka kā vidēji eirozonas valstīs,
- uzkrājumu un pensiju reālās vērtības samazināšanās augstākas inflācijas un cenu kāpuma rezultātā, kā arī tāpēc, ka samazināsies kredīta likmes (mazāka riska komponente) un attiecīgi arī uzkrājumu likmes,
- eirozonas birokrātija kavē pilnvērtīgu vienotās valūtas zonas darbību – nav pilnīgi brīvs pakalpojumu tirgus un darba tirgus, pretruna starp vienotu monetāro politiku un brīvu finanšu politiku, nepieciešama dziļāka politiskā integrācija un kopēja ekonomiskā vadība.

Slovākijas ieguvumi un zaudējumi no iestāšanās eirozonā analizēti arī trīs gadus pēc eiro ieviešanas Juraļa Zemana (Slovēnijas Centrālās bankas speciālista) pētījumā (Zeman, 2012).

Galvenie ieguvumi;

- samazinās darījumu cena,
- tā rezultātā uzlabojas tirdzniecība un augsme.

Galvenie zaudējumi:

- zaudē neatkarīgu monetāro politiku, tai skaitā valūtas kursa politiku, kas var būt nepieciešama asimetrisku ekonomisko šoku mīkstināšanai,
- tā rezultātā – nepastāvīgāki (grūtāk prognozējami) biznesa cikli,
- samazina nacionālo riska novēršanas institūciju nozīmi un ietekmi.

Slovākijas speciālists vērtē, ka eirozonas izveidošanas galvenais mērķis – tuvināt valstu ekonomiskās attīstības līmeņus, nav sasniegts. Tieši otrādi, valstu atšķirības ir palielinājušās – to izraisa atšķirīgā konkurētspēja.

Vēl pamatīgāk Slovēnijas situācija pēc eiro ieviešanas un pasaules finanšu krīzes analizēta EASO (OECD) pētījumā *Slovakia: A Catching Up Euro Area Member In and Out of the Crisis*. Pētījuma secinājumos teikts, ka Slovākijas ekonomika ir pārdzīvojuši spēcīgu (šādi klasificēts IKP samazinājums par 4,9%), bet īslaicīgu lejupslīdi 2009. gadā. Ekonomikas atlabšanu sekmēja eksports un ārvalstu investīcijas. IKP pieaugums Slovākijā pēc lejupslīdes bija viens no augstākajiem EASO valstīs, tomēr nodarbinātībā pirmskrīzes līmenis nav sasniegts un bezdarbs joprojām ir augsts.

Slovākija pievienojās eirozonai pēc liela valūtas vērtības pieauguma, kas radīja bažas par tās uz eksportu orientētās rūpniecības konkurētspēju. Krīzes pārvarēšanas stratēģija ietvēra vienlaicīgu iekšējo devalvāciju un produktivitātes paaugstināšanas pasākumus, ieskaitot kapitāla intensitātes palielināšanu un zemas kvalitātes strādājošo atlaišanu (vienkāršojot - darba ieguldījumu aizstāja ar tehnikas ieguldījumu). Šāda stratēģija attaisnojās, sekojot makroekonomiskā līdzsvara atjaunošanas mērķim ārējās ekonomiskās darbības (ārējā tirdzniecība, investīcijas, finanšu tirgi), tās ietekme iekšzemē (iekšējais patēriņš, nodarbinātība) netiek vērtēta pozitīvi. Ziņojumā Slovākijas piemērs salīdzināts ar Slovēnijas un Igaunijas pieredzi. Šajās valstīs IKP samazinājums bija lielāks – Slovēnijā -7.8% un Igaunijā -14.3%. Igaunija no krīzes atkopās ātri, bet Slovēnija piedzīvoja otru

recesiju. Krīzes cēloņi un izpausmes Slovākijā bija līdzīgas kā citās jaunajās ES dalībvalstīs, bet izejas stratēģija atšķīrās.

Pētījuma autori uzskata, ka Slovākijā krīze ir dzēsusi visus pozitīvos ieguvumus, ko valsts bija sasniegusi, gatavojoties pievienoties eirozonai – zemas aizņēmumu likmes, samazināts maiņas kursa risks, iespējas ekonomiskai izaugsmei. Papildus bažām, ka maza valsts nespēs pretoties finanšu krīzei, starptautisko finanšu tirgu piesardzību radīja apstākļi, ka, iestājoties eirozonā, valsts zaudēja savu monetāro politiku, un, ja eirozonas kopējā monetārā politika izrādīsies tai nepiemērota, nespēs ietekmēt ekonomiskos procesus. Eiro ieviešanas efektu mazināja arī eiro krīze, kas mazās eirozonas valstīs skāra vairāk kā lielās.

Pētījumā noskaidrots, ka mazās valstīs ārējās ietekmes mazināšanai nepieciešami šādi nosacījumi: drošs finanšu sektors, uz stabilitāti vērsta makroekonomiskā politika, elastīgs darba tirgus regulējums un konkurenci veicinošs preču tirgus regulējums. Slovākijai ieteikts atteikties no pārmērīgi lielās atkarības no ārējās ekonomikas, ko rada ārvalstu investīcijas lielajos uzņēmumos.

Pētījuma autori uzskata, ka pēc eiro ieviešanas Slovākijā nominālā konverģence būs lēnāka kā pirms krīzes, jo būs grūti likvidēt bezdarbu. Lai uzturētu inflācijas prasības, būs jānosaka augstākas banku likmes un jāierobežo finanšu plūsmas.

Eiro ieviešanas pozitīvais devums:

- Slovākija vieglāk kā citas valstis pārvarēja krīzi,
- kā eirozonas valsts Slovākija agri sāka līdzdarboties kolektīvos aizsardzības pasākumos, kas nodrošināja lielāku finanšu un kapitāla stabilitāti,
- mazāks kredītu bums un kritums un zemāka kredītu attiecība pret IKP (mazāks kredītu risks), bet galvenokārt tāpēc, ka Slovākija gatavojās Māstrihtas kritēriju izpildei un īstenoja piesardzīgu fiskālo politiku (Igaunija, kas iestājās eirozonā vēlāk un Slovēnija, kas jau bija eirozonā no tiem neizvairījās),
- šī iemesla dēļ – mazāka finanšu spriedze,
- gatavojoties eiro ieviešanai būtiski samazināja valsts ārējo parādu, nevis palielināja, kā tas notika citās valstīs.

Var ievērot, ka pozitīvie ieguvumi ir no gatavošanās pievienoties eirozonai, nevis no darbības eirozonā.

Eiro ieviešana 2009. gadā, kad ES valstīs krīze vēl tikai sāka izpausties, ir radījusi dažus apgrūtinājumus turpmākai attīstībai:

- valūtas maiņas kurss tika noteikts par augstu (augsto kursu noteica spēcīga ekonomiskā attīstība pirms krīzes, pēc krīzes augstais kurss iespējams zaudēja ekonomisko pamatu, zaudē nacionālo konkurētspēju, Čehijā, Ungārijā un Polijā pēc krīzes valūtu devalvēja),
- fiskālās politikas pārmērīga orientācija uz Māstrihtas kritēriju ievērošanu (krīzes iespaidā Māstrihtas kritērijus bija vieglāk sasniegt) radīja situāciju, ka Slovākijā nepielietoja stingrāku fiskālo politiku uzplaukuma gados un tādejādi iemantoja prociklisku politikas nobīdi, kā dēļ fiskālas ekspansijas seku likvidēšana pēc krīzes periodā bija dārga un sāpīga,
- krīze būtiski izmainīja uz eksportu orientētās Slovākijas ekonomikas ārējo vidi, kas ātri atspoguļojas Slovākijas ekonomikā (reitingu samazinājums).

Pētījumā analizētas Slovākijā izveidojušās problēmas (disproporcijas):

- pieaugusi atkarība no dažiem lieliem ārvalstu investīciju uzņēmumiem (piem., automobiļu rūpniecībā) un ārējām investīcijām,
- eksporta nozares ir galvenokārt kapitālietilpīgas – produktivitātes paaugstināšana ir sasniegta, atlaižot strādājošos,

- lielo uzņēmumu ietekmē Slovērijas darba tirgū palielinās reģionālās atšķirības, bezdarbs attāļajos reģionos palielinās,
- uz eksportu orientētā stratēģija ātrai augsmes atjaunošanai tika balstīta uz mobilas uzņēmējdarbības paplašināšanu un koncentrāciju, kas nozīmē, ka darba vietas var parādīties un pazust – nestabilitāte darba tirgū un reģionālajā attīstībā,
- Slovērijas tautsaimniecības struktūra atšķiras no eirozonas valstu tautsaimniecības struktūras: Slovērijā ir vairāk energoietilpīgas nozares un ārvalstu investīcijas koncentrējas dažās nozarēs, tāpēc biznesa cikls Slovērijā un eirozonā atšķiras,
- eiro ieviešanas brīdī raksturīgo īslaicīgo cenu kāpumu Slovērijā kompensēja pēckrīzes deflācija, taču 2011. gadā, divus gadus pēc eiro ieviešanas inflācija atkal atjaunojās,
- dziļa finanšu tirgus integrācija (dominē ārvalstu bankas) sekmē to, ka ekonomiskās problēmas banku “mātes valstīs” ātri pāriet uz Slovēriju,
- ārvalstu bankas nesteidzas atjaunot Slovērijā aizdevumus, iekšzemes resursi ir nepietiekoši,
- tā sekas ir augsmes uzturēšanai nepietiekošs finansējums, darba samaksas un nodarbinātības ierobežojums – pētījumā uzsvērtā efektīva finanšu sektora nozīme augsmes atjaunošanai,
- kredītsituācija Slovērijā ir pilnībā atkarīga no kredītsituācijas Austrijas, Itālijas un Beļģijas bankās, pēc krīzes un Slovērijas pievienošanās eirozonai korelācija ir palielinājusies,
- ārpus banku mājas zemes bankas rīkojas riskantāk, tādejādi ierobežojot Slovērijas centienus uzturēt stabilu finanšu sistēmu.

Slovērijas lielākās problēmas pēc krīzes ir bezdarbs un lēnākā konverģence (EASO pētījumā izeja no krīzes, samazinot darba patēriņu (“jobless recovery”), ir uzskatīta par riskantu un iespējams kļūdainu). Nodokļu sistēmā pētījumā ieteikts palielināt īpašumu nodokļu daļu un vides nodokļus.

Pat 2012. gada EASO uzskatīja, ka Slovērijai jāturpina konsolidācija, taču atzina, ka ārējie ekonomiskās attīstības dzinējspēki, kas Slovērijas ekonomikā ir noteicošie, turpina izzust. Valstī ir nepietiekoši aktivizēti produktīvi augsmes faktori un inovācijas. Iekšzemes patēriņš ir atkarīgs no eksportorientētām ārvalstu investīcijām, tas palielina nestabilitātes risku. Iekšējie augsmes avoti (inovācijas, reģionālā mobilitāte, palīdzība biznesa uzsākšanai u.c.) Slovērijā nav pietiekoši attīstīti.

Pētījumā nav norādīts, kā Slovērija ir izmantojusi priekšrocības, ko devusi pievienošanās eirozonai, un vai tādas vispār ir bijušas.

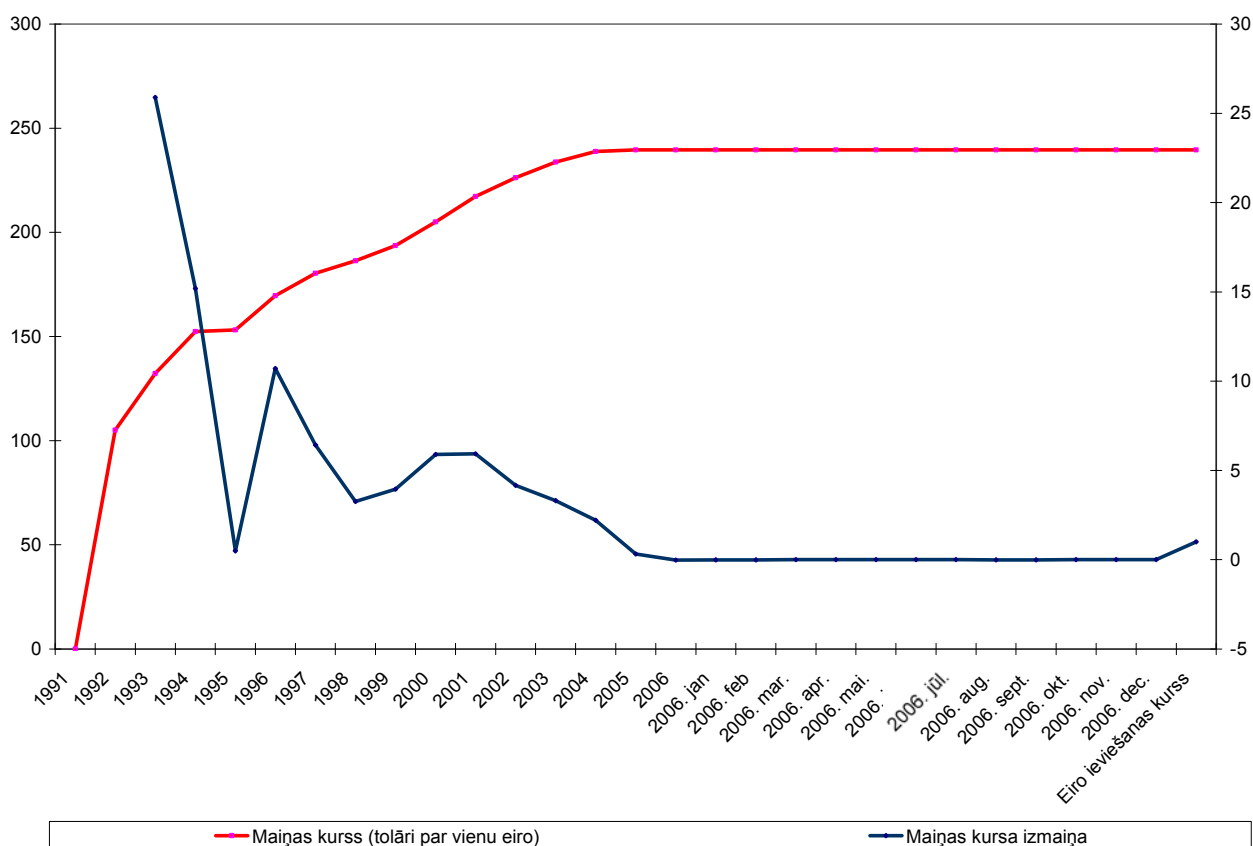
4.3. Slovērija

Tehniskā eiro ieviešanas procedūra Slovērijā notika viegli un bez sarežģījumiem. Slovērija ieguva tiesības iestāties eirozonā ļoti ātri – tikai divus gadus pēc iestāšanās Eiropas Savienībā un pievienojās eirozonai 2007. gada 1. janvārī, kļūstot par 13 eirozonas dalībvalsti.

Slovērijas pievienošanās procedūra notika līdzīgi citām valstīm. 2004. gada 28. jūnijā Slovērija pievienojās *ERM II* valūtas kursa mehānismam. 2006. gada 16. maijā Eiropas Komisija un ECB publiskoja konverģences ziņojumu, kur Slovērija bija kvalificēta eiro ieviešanai. Pamatojoties uz konverģences ziņojumu 2006. gada 11. jūlijā ES finanšu ministri ECOFIN Padomē atļāva Slovērijai 2007. gada 1. janvārī pievienoties eiro zonai.

ECB noteica maiņas kursu Slovērijas nacionālās valūtas pārvēršanai eiro – 239,64 Slovērijas tolāri par vienu eiro.

Slovērijā bija peldošs maiņas kurss. Noteiktais maiņas kurss atšķīrās no 2006. gada vidējā kursa (239,609 tolāri par vienu eiro) un lēmuma pieņemšanas brīdī (2006. gada jūnijā) pieejamā valūtas maiņas kursa (2005. gada maijā – 239,606 tolāri par vienu eiro, atšķirība 1%), bet bija salīdzināms ar 2005. gada vidējo valūtas maiņas kursu (239,6371 tolāri par vienu eiro). Tas bija augsts, jo līdz iestāšanās brīdī Slovērijā maiņas kurss bija strauji audzis (23. attēls).

21. attēls. Slovēnijas tolāra maiņas kurss pret eiro (kreisā ass) un maiņas kursa izmaiņa (labā ass).

Avots: Slovēnijas Centrālā banka.

2005. gada janvārī Slovēnijas valdība un Slovēnijas Centrālā banka apstiprināja valūtas pārņemšanas plānu, kas noteica visas svarīgākās procedūras. Plāns vairākkārt tika papildināts.

Kopš 2006. gada 1. marta (gadu un 10 mēnešus pirms eiro ieviešanas) preču un pakalpojumu cenas bija jāizsaka tolāros un eiro, lai iedzīvotāji pierastu pie cenu samēriem un nebūtu iespējama nepamatota cenu celšana eiro ieviešanas brīdī. Duālās cenas bija jāuzrāda sešus mēnešus pēc eiro ieviešanas – līdz 2007. gada jūnijam.

Eiro banknotes un monētas sāka lietot eiro ieviešanas dienā 2007. gada 1. janvārī. Divas nedēļas bija spēkā abas valūtas. Komerbankās skaidru naudu varēja mainīt pret eiro līdz 2007. gada 1. martam (trīs mēnešus) un neierobežoti un bez maksas Slovēnijas Centrālajā bankā – līdz 2016. gada beigām. No 2007. gada 12. marta skaidru naudu varēja mainīt arī divās konkursa kārtībā izvēlētās bankās - *Nova kreditna banka Maribor* un *Deželna banka Slovenije*.

Banku konti tika konvertēti uz eiro automātiski 2007. gada 1. janvārī.

Eiropas Komisija finansēja informācijas un izskaidrošanas kampaņu, pamatojoties uz sadarbības līgumu, kas parakstīts 2005. gada novembrī.

Eurostat novērtē, ka eiro ieviešanas brīdī (dažus mēnešus pirms un pēc eiro ieviešanas) pamata inflācijas rādītājs pieauga par 0,3 procenta punktiem, bet pieaugums ātri noplaka⁸. Inflācijas rādītājs atbilda Mastrohtas kritērijam pirms lēmuma pieņemšanas par Slovēnijas iestāšanos eirozonā, tas pieauga līdz 3% 2007. gada decembrī, 2,8% 2007. gada janvārī, 2,3% 2007. gada februārī. 2006. gada decembrī (pirms eiro ieviešanas) cenas neparasti pieauga restorānos, bāros un kafejnīcās, privātajiem pakalpojumiem, apaviem, mājsaimniecības preču remontam, transporta pakalpojumiem

⁸ Slovenia joins the euro area. http://ec.europa.eu/economy_finance/focuson/focuson9120_en.htm

(par apmēram 0,12 procentu punktiem). 2007. gada janvārī cenas šajās preču un pakalpojumu grupās turpināja pieaugt, un pieauga arī atpūtas un sporta pakalpojumu cenas.

Diemžēl, informatīvās kampaņas izdevumi, nacionālās statistikas un *Eurostat* ziņojumi ir gandrīz vienīgie, kas pieejami analīzei par eiro ieviešanu Slovēnijā. Euro ieviešanas gaitā vislielākā uzmanība bija pievērsta cenu izmaiņām. Makroekonomiska ietekme ilgtermiņā tika pieņemta par valstij labvēlīgu un kā tāda atspoguļota informācijas kampaņā, taču dziļāka analīze publiskajā telpā nav atrodama.

4.4. Igaunija

Igaunija pievienojās eirozonai 2011. gada 1. janvārī, kļūstot par septiņpadsmito eirozonas valsti. Euro ieviešana ilga 18 mēnešus. Laikā no 2010. gada 1. oktobra līdz 2011. gada 31. janvārim no apgrozības izņēma vairāk kā 300 tonnas monētu (Kazāks, 2013).

Pēc pievienošanās eirozonai:

- finanšu tirgus ticība valstij paaugstinājās, procentu likmes pazeminājās,
- kredītreitingi paaugstinājās,
- izzuda devalvācijas risks, valūtu nesabalansētības risks (ienākumi kronās, aizdevumi eiro),
- uzlabojās plašs finanšu rādītāju spektrs, tostarp banku kapitāla pietiekamības novērtējums riska scenārijos.

Nav pierādījumu, ka eiro ieviešana būtu ietekmējusi ārvalstu investīciju plūsmu (2011. gadā palielinājās, 2012. gadā samazinājās),

Euro ieviešanas mērķi Igaunijā bija:

- paaugstināt uzņēmējdarbības uzticamību, ieguldītāju uzticību valstij,
- paaugstināt iedzīvotāju labklājību,
- paaugstināt ekonomisko stabilitāti,
- sekmēt tirdzniecības un investīciju attiecības ar ES dalībvalstīm (80% Igaunijas ārējās tirdzniecības bija ar ES dalībvalstīm, tās deva vairāk kā 80% ārvalstu investīcijas, lielākā daļa ārējo darījumu notika eiro valūtā).
- izveidot Igauniju par vienu no ietekmīgākajiem ekonomiskajiem reģioniem pasaulē,
- mazināt valūtas devalvācijas risku un uzkrājumu vērtības samazināšanos,
- atvieglot ceļošanu,
- samazināt valūtas maiņas izmaksas iedzīvotājiem un uzņēmējiem,
- atvieglot cenu salīdzināšanu.

Igaunijas krona bija piesaistīta Vācijas markai un eiro kopš 1992. gada. Valstī darbojās Valūtu padome. Tādejādi Igaunijas valūta nekad nav bijusi pilnīgi neatkarīga un tās valūtas maiņas kurss vienmēr ir bijis stingri fiksēts pret lielām ES valstu valūtām (Mandels uzskatīja, ka piesaistīts kurss nav gluži fiksēts valūtas kurss, taču kombinācijā ar Valūtu padomi to var uzskatīt par gandrīz fiksētu). Tas radīja šķietamību, ka pāreja uz eiro valūtu ir tikai mehāniska naudas zīmju nomaīņa.

Tomēr nevar aizmirst, ka Igaunijā bija pielāgošanas periods, kura laikā valsts gatavojās Māstrihtas kritēriju izpildei, tas ir, periods, kad valstis izpilda *ERM* stabilitātes kritērijus gandrīz ideāli. Kā redzams eirozonas attīstības analīzē iepriekšējā sadaļā, stingra *ERM* stabilitātes kritēriju ievērošana nepasargāja Igaunija no dramatiskas lejupslīdes krīzes periodā.

Igaunijas speciālisti vērtē, ka pēc eiro ieviešanas, valūtas maiņas izmaksas samazinājās un izzuda valūtas risks, kas apdraudēja kronu kā mazu valūtu ar fiksētu kursu (pamatojoties uz citu valstu pieredzi, Igaunijā vērtē, ka valūtas maiņas izdevumu samazināšanās ļaus ietaupīt 0,2% no IKP). Ziņas par faktisko ietaupījumu netika atrastas.

Līdzīgi, pagaidām nav pierādījumu, ka pievienošanās eirozonai, samazinot nevēlamu valūtas svārstību risku un radot stabilu valūtas vidi, būtu sekmējusi ekonomisko izaugsmi, jo eirozonas problēmas mazina eiro stabilitāti un uzticamību un Igaunija eirozonā ir pārāk īsu laika periodu.

Igaunijas speciālisti atzīst, ka pēc pievienošanās eirozonai, Igaunijai nāksies rūpēties par sabalansētu ekonomisko politiku, un tā ir vienīgā iespēja nodrošināt stabilitāti un zemu inflāciju.

5. Eiro ieviešanas procedūra

Eirozonas izveidošanas un atsevišķu valstu pieredze liecina, ka eiro ieviešanas procedūra, tāpat kā argumentācija par eiro ieviešanu, ir standartizētas un daudz neatšķiras. Lielākās grūtības rada skaidras naudas izņemšana no apgrozības.

Eirozonas dibināšanas laikā 1999. gadā skaidras naudas izņemšanai no apgrozības bija noteikts trīs gadu pārejas periods. Valūtas pārņemšana un Eiropas monetārās savienības institūciju veidošana notika vienlaicīgi. Valstīs, kas eirozonai pievienojās vēlāk, varēja izmantot iepriekšējo pārņemšanas pieredzi, turklāt, vienotās monetārās zonas institūcijas jau bija izveidotas un darbojās. Šajās valstīs pārejas periods bija iespējami īss un naudas pārņemšanas procedūra līdzīga.

Latvijā ir liela pieredze naudas maiņā, tāpēc sarežģījumi nav gaidāmi. Eiro ieviešanas procedūru nosaka „Euro ieviešanas kārtības likums”.

Paredzēts, ka 2014. gada 1. janvārī visa latu kontos noguldītā vai uzkrātā nauda automātiski un bez maksas tiks konvertēta eiro.

Pēc eiro ieviešanas divas nedēļas vienlaicīgi varēs lietot divas valūtas – latu un eiro.

Algas, pabalsti un pensijas izmaksās eiro, pārrēķinus veicot pēc stingri noteikta konvertācijas kursa, noapaļojot līdz veseliem eiro centiem pēc vispārējiem matemātiskiem principiem – līdz 5 uz leju, no 5 ieskaitot – uz augšu).

Banku kreditēšanas u.c. līgumiem tiks izmantots līgumu nepārtrauktības princips – līgumus nevajadzēs grozīt vai aizstāt ar jauniem. Summas tiks automātiski pārrēķinātas eiro pēc pārejas kursa.

Latus pret eiro bez maksas varēs mainīt līdz 2014. gada 1. jūlijam visās komercbankās un pirmos trīs mēnešus arī „Latvijas Pasts” nodaļās. Neierobežotu laiku un neierobežotā daudzumā lata banknotes un monētas varēs mainīt Latvijas Bankā.

Eiro ieviešanas kārtība Latvijā daudz neatšķiras no eiro iepriekš ieviesušajām valstīm (piemēram skat salīdzinājumu 2. tabulā).

2. tabula. Eiro ieviešanas salīdzinājums analizētajās valstīs

Pasākums	Pasākuma norises laiks
Cenu novērošana	Latvija: kopš 2013. gada sākuma un turpināsies līdz 2014. gada 31. decembrim, no 2013. gada jūlija valsts uzraudzīta akcija „Godīgs eiro ieviesējs”. Sadarbojas ar Patērētāju aizsardzības centru. Slovēnija: kopš 2006. gada februāra, Sadarbojas ar Slovēnijas Patērētāju asociāciju, decembra vidū publicē „melno sarakstu” par tiem, kas paaugstinājuši cenas vairāk kā par 6%.
Cenu uzrādīšana latos un eiro	Latvija: trīs mēnešus pirms un sešus mēnešus pēc eiro ieviešanas. Slovēnija: 1. gads un 10. mēneši pirms eiro ieviešanas un sešus mēnešus pēc eiro ieviešanas Igaunija: sešus mēnešus pirms (no 2010. gada 1. jūlija) un sešus mēnešus pēc eiro ieviešanas (līdz 2011. gada 30. jūnijam).
Maiņas kursa apstiprināšana	Latvija: sagaidāms, ka maiņas kurss nemainīsies – 0,70284 lati par vienu eiro. Slovēnija: 239,64 Slovēnijas tolāri par vienu eiro. Igaunija: apstiprināja kursu 2010. gada 13. jūlijā - 15.6466 EEK par 1 eiro.

Pasākums	Pasākuma norises laiks
Skaidras naudas izplatīšana	Igaunija: no 2010. gada 15. septembra Igaunijas Centrālā banka sāka izplatīt eiro monētas komercbankām, kas savukārt sāka tās izplatīt to korporatīviem klientiem, no 2010. gada 15. novembra Igaunijas Centrālā banka sāka izplatīt eiro papīra banknotes komercbankām, bet no 2010. gada 1. decembra – kooperatīvajiem klientiem..
Eiro ieviešana aprītē	<p>Latvija: 2014. gada 1. janvārī visa latu kontos uzkrātā nauda automātiski un bez maksas tiek konvertēta eiro. Pēc eiro ieviešanas dienas divas nedēļas vienlaicīgi lieto latus un eiro, algas un pabalstus izmaksā eiro, pārrēķins pēc stingri noteikta kursa, spēkā esošie līgumi paliek spēkā, tos nevajag grozīt vai aizstāt ar jauniem, summas pārrēķina pēc pārejas kursa</p> <p>Eirozona vidēji: trīs gadu pārejas periods (1999-2002)</p> <p>Slovēnija: bez gara pārejas perioda.</p> <p>Igaunija: no 2010. gada 1 decembra līdz 2011. gada 30. jūnijam (septiņus mēnešus) privātpersonas var bez maksas apmainīt kronu banknotes pret eiro visās bankās, kuras veic skaidras naudas operācijas.</p> <p>No 2011. gada 1. janvāra ATM izlaiž 5-, 10- and 50-euro banknotes. Visus kronu depozītus automātiski pārrēķina eiro. Divas valūtas atļauts lietot divas nedēļas – līdz 2011. gada 14. janvārim, no 15. janvāra vienīgais oficiālais maksāšanas līdzeklis Igaunijā ir eiro.</p> <p>Kronu banknotes un centus varēs mainīt pret eiro bankās līdz 2011. gada 31. decembrim. Igaunijas Centrālā banka neierobežoti un bez maksas mainīs kronas pret centiem pēc pārņemšanas kursa.</p>

5. Ietekme uz arodbiedrību kustību

ETUC un Eiropas (Eurofound, 2012) resursos sniegtā informācija neliecina, ka eiro ieviešana traucētu arodbiedrību darbību, tomēr arodbiedrību ietekme ir atkarīga no arodbiedrību spēka. Eiropas savienībā arodbiedrības tiek uzskatītas par nozīmīgu demokrātijas simbolu, neatkarīgi no valstī funkcionējošās valūtas.

Tomēr arodbiedrībām ir jābūt jāatbilst ar augstajām makroekonomiskās stabilitātes prasībām, kas ne vienmēr atbilst arodbiedrību prasībām. Kompromiss tiek panākts ar sociālā dialoga palīdzību.

5.1. Iespēja ietekmēt algu politiku

Darba samaksas kāpums

Arodbiedrību iespēja ietekmēt algu politiku, tostarp darba samaksas kāpumu, tieši nav traucēta, bet netieši var būt ierobežota, jo makroekonomiskās stabilitātes principi pieprasa zemu valsts budžeta deficītu un algu un darba ražīguma saskaņošanu. Neskatoties uz to, Latvijas arodbiedrībām vēl ir neizmantotas iespējas ietekmēt darba samaksas kāpumu.

Darba samaksas ierobežojumi sabiedriskajā sektorā sekmē zemākas algas privātajā sektorā. Turklāt, darba ražīguma jēdziens ir neskaidrs un dažādi traktējams. Darba samaksa ir pievienotās vērtības sastāvdaļa un ietekmē darba ražīguma rādītāju. Sabiedriskajā sektorā darba samaksa ir galvenais darba ražīguma ietekmes faktors. Latvijā, salīdzinot ar citām ES dalībvalstīm, gan darba ražīguma, gan darba samaksas rādītājs ir zems, taču darba samaksas rādītājs atpaliek vairāk ka darba ražīguma rādītājs. Tas nozīmē, ka Latvijā ir pieļaujams, ka darba samaksas kāpums vidējā termiņā pārsniedz darba ražīguma kāpumu.

Arodbiedrībām, izmantojot statistikas datus un teorētiskās analīzes secinājumus, jāspēj:

- pierādīt nepieciešamību nodrošināt atbilstību starp darba ražīguma un darba samaksas līmeni,
- atrast kompromisu starp saprātīgu darba samaksas kāpumu visā tautsaimniecībā, un
- iedibināt stabilus darba samaksas kāpuma nodrošināšanas instrumentus.

Piemēram, Latvijā neizmanto Eiropas valstīs bieži pielietotos kolektīvos darba samaksas pieauguma līgumus – ne valstī kopumā, ne atsevišķās nozarēs.

Darba samaksas kāpuma vienmērīgums

Visās valstīs, kuru eiro ieviešanas pieredze aplūkota šajā ekspertīze, bija paredzēta algu palielināšana pēc eiro ieviešanas un atbilstoši tam, augstāka inflācija kā vidēji eiozonā. Sekojot vienotas valūtas zonas loģikai, vidējā darba samaksas līmeņa paaugstināšana ir nenovēršams ekonomiskās attīstības izlīdzināšanas rezultāts (skat, piemēram Slovākijas analīzi). Pagaidām nav iespējams novērtēt šo efektu jaunajās ES dalībvalstīs, jo tās pievienojās eiozonai finanšu burbuļa uzpūšanās un finanšu krīzes periodā, kas kropļoja normālu attīstību.

Arodbiedrību ziņā paliek rūpes par to, kā notiek darba samaksas kāpums nozaru un mikro – uzņēmumu līmenī, un cik tas ir vienmērīgs un taisnīgs.

Iespējams, ka darba samaksa būs joma, kurā tiks ieviesta stingrāka ES uzraudzība, vismaz attiecībā uz minimālo algu un algu noteikšanas principiem. Šie jautājumu pašlaik tik pastiprināti pētīti. Ja tā notiks, arodbiedrību loma darba samaksas regulēšanā pieaugs.

Pensiju izlīdzināšana

Pieaugot darba samaksai, Latvijā, kur darbojas pensiju apdrošināšanas sistēma, pieaugs arī no jauna piešķirtās pensijas. Lai kompensētu neizbēgamā cenu un inflācijas kāpumu uz iepriekš piešķirtajām pensijām, izmanto piemaksas pie pensijām (skat. Slovākijas pieredzi), bet tas jā dara no valsts budžeta, lai neizjauktu pensiju apdrošināšanas budžeta stabilitāti. Teorētiski pievienošanās

eirozonai sekmē tautsaimniecības attīstību un rada papildus resursus valsts budžetā. Arodbiedrībām jāseko:

- lai pensijas tiktu pielīdzinātas augstākam cenu līmenim, un
- lai piemaksu sistēmas izveidošana neapdraudētu pensiju apdrošināšanas budžeta stabilitāti.

5.2. Izmaiņas nodarbinātībā

Statistika neuzrāda, ka pievienošanās eirozonai pati par sevi radītu būtiskas izmaiņas nodarbinātībā, taču izmaiņas radīs valsts attīstība pēckrīzes periodā.

Gaidāmās izmaiņas nodarbinātībā:

- valsts industrializācijas vadlīniju īstenošanas rezultātā var mainīties tautsaimniecības struktūra un nodarbinātības struktūra,
- ārējās tirdzniecības paplašināšanās, ekonomiskās situācijas uzlabošanās un ārvalstu investīciju pieplūduma rezultātā darba spēka pieprasījums uzlabosies,
- migrācija var palielināties, jo eiro ieviešanas mērķis ir palielināt iesaistīto valstu ekonomisko integrāciju un viena no jomām, kurā integrācija vēl nav pilnīga ir vienots darba tirgus.

5.3. Arodbiedrību darbības jomas sašaurināšanās

Nav iemesls domāt, ka eiro ieviešanas rezultātā arodbiedrību darbības joma varētu sašaurināties, jo vienotas valūtas zonas ieviešana pati par sevi nerada vajadzību atteikties no sociāli atbildīgas tirgus ekonomikas principiem, kas raksturīgi Eiropas valstīm. Tomēr arodbiedrību centralizācija var pastiprināties. Tas nenozīmē, ka izzudīs vietējās un nozaru arodbiedrības vai mazināsies to nozīme, bet to, ka lielāku nozīmi iegūs ES līmeņa vispārējās un nozaru arodbiedrības un vairākas arodbiedrību darbības tiks īstenotas arī ES vai tikai eirozonas līmenī, piemēram, nozaru līmeņa vienošanās par darba samaksu. Šādas vienošanās nenoteiks konkrētus darba samaksas līmeņus, bet vismaz relatīvus normatīvus (piemēram, minimālais darba samaksas līmenis nozarē % no vidējā darba samaksas līmeņa tautsaimniecībā u.tml.)

Izskatās, ka „viseiropas arodbiedrību sistēmas modelis” tiek pētīts un veidots.

Arodbiedrību darbību centralizācija mazinātu nacionālo arodbiedrību neatkarību, bet paplašinātu to darbības jomas. Kā minēts iepriekš, gan resursu trūkuma, gan tautsaimniecības sadrumstalotības dēļ, ES vecajās dalībvalstīs vairākās jomās arodbiedrību ietekme ir daudz lielāka nekā Latvijā.

Vietējo arodbiedrību darbībā nozīmīgas izmaiņas nav gaidāmas.

5.4. Sabiedrības noskaņojums pret arodbiedrībām

Nav pierādīts, ka eiro ieviešana pēkšņi un strauji uzlabo valsts attīstību, bet ir iespējams, ka Latvijas attīstība uzlabosies kā līdz šim, sabiedrībā valdošais optimisms nenoplaks un radīsies šķietamība, ka „Viss iet uz augšu, arodbiedrības nav vajadzīgas”. Šāds viedoklis var rasties jebkad un tam nav tieša sakara ar eiro ieviešanu.

5.5. Arodbiedrību rīcība darbinieku interešu aizsardzībai

Eirozonas valstu pieredze liecina, ka arodbiedrību darbībā pēc eiro ieviešanas speciālas korekcijas nav nepieciešamas. Tāpat kā līdz eiro ieviešanai, arodbiedrībām jāturpina aizstāvēt strādājošo intereses, iesaistoties kolektīvo līgumu slēgšanā un aizstāvot darbinieku intereses.

Tomēr jāņem vērā, ka pievienošanās eirozonai rada principiāli jaunu situāciju valsts suverenitātes aspektā un kopējā attieksmē un prasībās pret arodbiedrībām – tās var paaugstināties. Latvijas arodbiedrību lielākā problēma ir zema pārstāvniecība.

Arodbiedrībām jāgatavojas dažiem procesiem, kas paredzami pēc eiro ieviešanas:

- rūpīgi jāizvērtē reformu pieprasījumi un priekšlikumi un jāaizkavē nevajadzīgas vai pārāk nesaudzīgas reformas,
- saprātīgi jāvirza darba samaksas paaugstināšana un jāpieprasa paātrināt sociālo integrāciju, lai novērstu emigrāciju, atbrīvojoties darba tirgum,
- jāgatavojas cenu kāpumam un inflācijai un jāgatavojas inflācijas seku mīkstināšanai strādājošo ienākumos,
- arodbiedrībām jābūt gatavām, ka ekonomisko šoku iespējamība pēc iestāšanās eirozonā nevis samazināsies, bet, tieši otrādi – palielināsies,
- arodbiedrībām jācenšas atrast veidu, kā kompensēt nodarbinātības zaudējumu, kas radies taupības pasākumu un tehnoloģiskas augsmes rezultātā, kad izeja no krīzes notiek uz darbaspēka samazināšanas rēķina,
- arodbiedrībām jāmodina valdību aktivizēt iekšējos augsmes faktoros (nacionālo uzņēmējdarbību), lai panāktu lielāku tautsaimniecības stabilitāti.

Avoti

- Akule Dace (2013). « (Ne)iespējamais eiro referendums. » *Politika.LV*, 21.01.2013.
- Arcas Jose Marin (2013). *The experience with the euro and the importance of remaining competitive*. Presentation in conference on experience with the preparation of the euro. Riga, 22 February, 2013.
- Bordo David Michael (2004). "The United States as a monetary union and the euro: a historical perspective." *Cato Journal*, Vol. 24, Nos. 1–2 (Spring/Summer 2004), pp. 163 - 170.
- Brīvers Ivars (2013). *Skaidrojums par latu un eiro*. 2013. gada 5. februāris (nepublicēts).
- Corcoran Terence. "Euro is here to stay. Interview with Robert Mundell." *Financial Post*, 10. 06.2012. <http://opinion.financialpost.com/2012/06/08/robert-Mundell-euro-is-here-to-stay/>
- Dunska Margarita (2012). *Eiropas Savienības ekonomikas attīstības stratēģija*. Prezentācija 2012. gada 11. aprīlī. <http://www.slideshare.net/providus/es-ekonomikas-attstbas-stratija>.
- Euro changeover and inflation in Slovenia*. European Commission, Directorate D: Economic and Regional Statistics (Eurostat), Unit D-4: Price statistics.
- General Report on the Activities of the European Union*, 2012. European Commission, 2012.
- Guļāns P. (2012). *Pievienšanās Eiropas monetārajai sistēmai (EMS) un Latvijas atpalcības pārvarēšanas iespējas*. Vēstule Saeimas priekšsēdētājam S. Āboltiņam kundzei un politikajām partijām, 2012. gada 10. decembrī (nepublicēta).
- Kazāks M. (2013). *Eiro ieviešana Igaunijā. Swedbankas pieredze*. Ziņojums konferencē par eiro ieviešanas pieredzi. Rīgā, 2013. gada 22. februārī.
- Latvijas pievienšanās eirozonai: plusi un mīnusi*. Latvijas Bankas un Finanšu ministrijas skaidrojošais materiāls, 2013.
- McKinnon Ronald (2001). *Optimum Currency Areas and the European Experience*. Stanford University, October 16, 2001, <http://www.stanford.edu/~mckinnon/papers/optimumreveur.pdf>
- Nauschnigg Franc (2013). *Austrian experience with and preparations for the euro*. Presentation in conference on experience with the preparation of the euro. Riga, 22 February, 2013.
- Novotny Ewald (2013). *Preparation for and experience with the euro – an Austrian view*. Presentation in conference on experience with the preparation of the euro. Riga, 22 February, 2013.
- Entry to the eurozone – Slovenia*. Presentation of the Mojca Maček Kenk, Head of the CPI/HICP Department of the Statistical office of the Republic of Slovenia.
- Mundell Robert A. (1997). *Optimum currency areas*. Columbia University Extended version of a luncheon speech presented at the Conference on Optimum Currency Areas, Tel-Aviv University, December 5, 1997
- Mundell Robert A. (1961) "A Theory of Optimum Currency Areas," *The American Economic Review*, LI, No. 4 (November 1961), 509-517. Reprinted in Mundell (1968)
- Slovakia: A Catching Up Euro Area Member In and Out of the Crisis* (2013). By Jarko Fidrmuc, Zppelin University, Caroline Klein, OECD, Robert Price, Consultant, Andreas Wörgötter. OECD, University of Technology, Vienna and IZA. Policy Paper No. 55, February 2013
- "Slovakia's date with the euro." *European economy news*. http://ec.europa.eu/economy_finance/een/010/article_6947_en.htm
- Slovenia joins the euro area*. http://ec.europa.eu/economy_finance/focuson/focuson9120_en.htm
- Šķupelis Jānis (2011). "Pašreizējā eirozona nav optimāla valūtas zona." *Dienas Bizness*, 2011. gada 31. augusts.

The effects of euro adoption on the Slovak economy (2006). Národná banka Slovenska, Research department. March 2006. http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/06_kol1a.pdf, skatīts 1013. gada 30. martā.

Uldis Osis: "Diskutējam par eiro. Vai tiešām." Delfi, 2013. gada 3. janvāris.

Zeman Juraj (2012). *Costs and benefits of Slovakia entering the euro area*. A quantitative evaluation. Národná banka Slovenska, Research department. April 2012. http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/WP_1-2012.pdf, skatīts 2013. gada 30. martā.

Industrial relations and working conditions developments in Europe 2011, European Foundation of Living and Working conditions (Eurofound), 2012